

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Schweydtürke Intézete

Boeskor Medvecz Andrea

Kárpátaljai ukrán középiskolások
magyarságképe
(egy kérdőíves felmérés tanulságai)

Daresi Karolina

A 2006-os
ukrajnai választások
és a kárpátaljai magyarság

Molnár D. Erzsébet

A málenkij robotra
elhurcolt
kárpátaljai magyarok
egy felmérés tükrében

Kárpátaljai magyarok
a donbászi munkaszolgálaton
(egy felmérés tükrében)

Dr. Orosz Áldikó

A magyar
anyanyelvű/anyanyelvi
oktatás és képzés
helyzete Kárpátalján
(1991-2010)

*A II. Rákóczi Ferenc
Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Intézetének
tanulmánygyűjteménye*

2010

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Intézetének
tanulmánygyűjteménye
2010

Науковий збірник
Інституту імені Тиводора Легоцькі
при
Закарпатському угорському інституті імені Ференца Ракоці II
2010

KORREKTÚRA: G. Varcaba Ildikó

Коректура: Г. Варцаба І.

TÖRDELÉS: Garanyi Béla

Верстка: Гороній А.

BORÍTÓ: *K&P*

ОБКЛАДИНКА: *K&P*

A KIADÁSÉRT FELEL: dr. Soós Kálmán

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ ЗА ВИПУСК: Шовш К. К.

A kiadvány megjelenését a

támogatta

ISBN: 978-966-7966-90-4

Készült: PoliPrint Kft. Ungvár, Turgenyev u. 2. Felelős vezető: Kovács Dezső

Tartalom

BOCSKOR MEDVE CZ ANDREA

Kárpátaljai ukrán középiskolások magyarságképe (egy kérdőíves felmérés tanulságai) 5

MOLNÁR D. ERZSÉBET

Kárpátaljai magyarok a donbászi munkaszolgálaton (egy felmérés tükrében) 33

MOLNÁR D. ERZSÉBET

A málenkij robotra elhurcolt kárpátaljai magyarok egy felmérés tükrében 47

DARCSI KAROLINA

A 2006-os ukrajnai választások és a kárpátaljai magyarság 63

DR. OROSZ ILDIKÓ

A magyar anyanyelvű/anyanyelvi oktatás és képzés helyzete Kárpátalján (1991–2010) 87

Dr. Orosz Ildikó

**A magyar anyanyelvű/anyanyelvi
oktatás és képzés
helyzete Kárpátalján
(1991–2010)**

A

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének fő kutatási területe a történelem és a társadalomtudomány. A kutatásaink nagy részét a kárpátaljai magyar közösséget érintő, érdeklő és életét befolyásoló társadalmi folyamatokra, a leginkább aktuális kérdésekre fókuszáljuk, gyűjtjük az erre vonatkozó információkat.

Az utóbbi másfél évtizedben az egyik téma, ami kisebbségi közegben érthetően leginkább foglalkoztatta a közvéleményt az anyanyelvű/anyanyelvi oktatás lehetőségei Kárpátalján. Számos egyéni, csoportos, intézményi, nemzetközi kutatásban vettünk részt, például: Mozaik2001, A határon túli felsőoktatási és K+F támogatások és hasznosulásuk 1999 és 2000 között (2004–2006), KárpátPanel(2007), hogy csak a legnagyobb nemzetközi projekteket említsük. Az adott kutatások alapján számos publikáció, kiadvány született, ami kis példányszáma miatt nem biztos, hogy eljutott, hozzáférhetővé vált a téma iránt érdeklődők számára. Az MTA Regionális Kutatások Központja 2007-ben felkérte intézményünket, hogy készítsük el a nagyhírű régiók sorozatának Kárpátalja kötetét a regionális kutatások szempontrendszerének figyelembevételével. Ez számunkra új kihívást jelentett, egyrészt azért, mert nem egy szűkebb, általunk gyakorolt területről kellett képet adni azoknak, akik egyáltalán nem vagy alig ismerik a régiót, hanem azért is, mert ez egy komplex, több tudományt átfogó, de egységes szempontrendszer alapján elvárt munka, mely több, korábban az intézményhez nem kapcsolódó tanszék munkatársainak bevonását igényelte. A kötet előkészítése kapcsán végül is kirajzolódott egy új, a regionális kutatás területén hatékonyan tevékenykedni képes műhely lehetősége, amiért köszönettel tartozunk az MTA RKK-nak mint kezdeményezőnek. A 2009-ben megjelent kötet terjedelme, szerkesztői szempontjai miatt a tanulmányok túlnyomó többsége teljességében nem jelenhetett meg, kimaradt mintegy százötven oldalnyi anyag. Ezért célszerűnek tartjuk, hogy a különböző publikációs lehetőségeket kihasználva az adott tanulmányok teljes terjedelmükben, a szerzők eredeti elképzeléseinek megfelelően is napvilágot lássanak. Ez a tanulmány a kárpátaljai oktatás helyzetének a huszonegyedik század első évtizedében tapasztalt állapotát igyekszik bemutatni a korábbi kutatások felhasználásával, azaz egyfajta szintézise a rendszerváltás húsz esztendejének.

1. Az anyanyelvű/anyanyelvi oktatás helyzete az ukrán oktatáspolitikai trendek függvényében

1.1. Oktatásstratégiai kérdések

A szuverén Ukrajna oktatási stratégiáját az ukrainai oktatásügyi dolgozók első kongresszusán, az 1992. december 23–24-én Kijevben elfogadott irányelvek határozták meg a függetlenség első évtizedében, és azt „Az oktatás állami-nemzeti programja. Ukrajna a XXI. században” nevű dokumentumban rögzítették.

Az oktatás fő stratégiai feladataként határozták meg a nemzeti oktatási rendszer felépítését és újjászervezését, az oktatás szintjének a fejlett országok színvonalára történő emelését. Gyökeres

reformokat terveztek az oktatás szerkezetében, szervezésében. Az alapgondolatok egyike az állami monopólium megszüntetése az oktatás terén azáltal, hogy az állami kritériumok betartása mellett, nem állami oktatási-nevelési intézmények alapítását engedélyezik, az állami intézményeket pedig demokratizálják. Az alapidokumentum szerint minden oktatási intézménynek ukrán szelleműnek kell lennie az oktatás tartalmát illetően, csak az oktatás nyelve lehet különböző. Minőségi változást terveztek az ukrán nyelv, az idegen nyelvek, a történelem, az irodalom, a matematika és más természettudományi tárgyak oktatása terén. A nemzeti nevelés fő céljaként a felnövekvő nemzedék szociális tapasztalatainak megszerzését, az ukrán nép szellemi értékeinek átörökítését, a nemzetiségi kapcsolatok magas kultúrájú elsajátítását, az ukrán állampolgári tudat kinevelését nevezték meg. (Gyerzsavna nacionaljna programa "Oszvita", 1994)

A koncepció alapján hamar kidolgozták az ukrainai kisebbségek oktatására vonatkozó, a nemzetállamépítés eszméjéhez illeszkedő koncepciót, amit minden előzetes társadalmi vita nélkül kívántak bevezetni. Ezt az Ukrán Oktatási és Tudományos Minisztérium 1997. május 14-én, egy Csernyivciben rendezett oktatási konferencián ismertette az ukrainai megyei oktatási főosztályvezetőkkel. A koncepció nagy tiltakozást váltott ki a kisebbségek körében, így többször átdolgozták, stilizálták, de a lényegi kérdésekben nem változott. A dokumentum lényege a „polikulturális” oktatásként definiált kisebbségi oktatás, amelyen a koncepció szerint az „ukrán mentalitás kialakítását” értették az előterjesztők. A tervezet a nemzetiségi iskolák anyanyelvű oktatását az óvodai nevelésre és az elemi iskolai képzésre kívánta redukálni. A tervezet szerint az 5. osztálytól kezdve az oktatás teljes mértékben ukrán nyelven történne, tehát egy átirányításos oktatási modellt ajánlottak a kisebbségek számára a hatályos kétnyelvű, illetve anyanyelvű oktatás helyett. A koncepció negyedik változatában ezen enyhítettek, és a tervek szerint a felsőbb tagozatokon a tantárgyak legalább 40%-át tervezték ukránul oktatni egy olyan országban, ahol a kisebbségi iskolákban dolgozó pedagógusok nem tanulták az ukrán nyelvet, mert a szovjet rendszerben az orosz volt a kötelező. Az anyanyelvű oktatás esetén a szakkifejezéseket, a tananyag rövid tartalmát, fogalomrendszerét ukrán nyelven is ismertetni kellett volna a tervezet szerint. A szakképző iskolákban anyanyelven egyedül a népi kézműves mesterségek oktatását vették tervbe. A tervezet a matematikai, technikai, művészeti stb. jellegű tantárgyakat is az „ukranisztika” körébe sorolta. A második tervezet a földrajzi nevek anyanyelvű használatát is „kifejejtette” a deklarált jogosítványok köréből. A kisebbségek számára célként tűzték ki az „ukrán mentalitás kialakítását”, így a kisebbségektől nem az ukrán társadalomba történő betagozódást, hanem az ukrán nemzetbe való beolvadást várták el. Az ukrán lakosság oktatási igényeinek figyelembevétele az egy tömbben élő nemzetiségi területeken kötelező lett. A felsőoktatási intézményekben a kisebbségiek kötelesek felvételi vizsgát tenni ukrán nyelvből és irodalomból. A különböző intézmények együttműködése külföldi oktatási intézményekkel, a tervezet szerint, csak nemzetközi, államközi és ágazati szerződések alapján történhetett volna. Ukrainai diákok külföldi tanulása, szakmai gyakorlata, tudományos tevékenysége a területi oktatási főosztályok állami adminisztrációinak igényei alapján az ukrán oktatási minisztérium és a külügyminisztérium jóváhagyásával történhetett volna. A tervezet sem a kisebbségek igényeit, helyzetüket, sem a lehetőségeket, sem a hatályos törvényeket nem vette figyelembe. A negyedik koncepciótervezet elleni tiltakozások után az adott kérdés végül nem került napirendre az oktatási minisztérium szakmai tanácsadó testületének, a Minisztérium Kollégiumának tervezett ülésén, de nem is vették le a napirendről, majd apró lépésekkel, rendeletekkel végül is majdnem teljes mértékben bevezetésre került 2007-ben. (Liszt MON Ukrajini, 1997)

2001. október 7–9. között tartották Kijevben a közoktatási dolgozók második kongresszusát, melyen a következő évtizedre vonatkozó, az ukrán oktatás fejlődését meghatározó alapidokumentumot hagyták jóvá, melynek címe: „Az oktatás fejlesztésének nemzeti doktrínája”. A dokumentum az államelnök jóváhagyásával 2002. április 17-én lépett életbe (Kremeny 2002).

A Nemzeti Doktrína az ország versenyképességét az oktatás fejlődésének függvényeként határozta meg. A globalizáció és nemzetközi trendek kihívásaira adott válaszként aktuális feladatként tűzték ki a minőségi oktatáshoz való egyenlő hozzáférést, az élethosszig tartó tanulás

lehetőségének biztosítását, valamint az oktatás nemzeti jellegének erősítését. Az állam nagyobb szerepvállalását szorgalmazták a falusi iskolák, óvodák, a szakképzés fejlesztésében, a tehetséges, valamint a fogyatékos tanulók képzésében. Prioritásként kezelendő országos feladatként határozták meg az oktatási intézmények anyagi-technikai felszereltségének gyökeres javítását, az innovációs folyamatok felgyorsítását, az informatikai ellátottság fejlesztését (Kremeny 2002).

A Doktrína nagy figyelmet szentel a nevelési kérdéseknek. A nevelés terén célként határozták meg, hogy a diákokban tudatosítani kell: ők az ukrán néphez tartoznak, és ezt az oktatás nemzeti jellege által kell megvalósítani. Az oktatás nemzeti jellege alatt az ukrán nép kulturális-történelmi értékeire, hagyományaira, szellemiségére épülő oktatást tekintik. Az oktatás feladatát a nemzeti eszme hitelesítésében, a nemzeti identitás kialakításában, az ukrán nemzet kultúrájának fejlesztésében, az egyetemes kulturális értékek elsajátításában határozták meg. A nemzeti nevelést fő prioritásként, az oktatás szerves részeként definiálták. Fő elve: hazafi, öntudatos állampolgár nevelése. A dokumentum szerint a nemzeti nevelést az oktatás minden szintjén és minden formájában meg kell valósítani (Kremeny 2002).

A Doktrína szerint a nyelvpolitika fő iránya, hogy az állam létrehozza a folyamatos nyelvi oktatás rendszerét, amely biztosítja a kötelező államnyelv elsajátítását. A nyelvi stratégia megvalósítását komplex feladatnak tekintik, miszerint – a dokumentum értelmében – a normatív-jogi, ismeretterjesztési, tudományos-módszertani eszközök alkalmazását tartják fontosnak. Az államnak biztosítania kellene a nemzeti kisebbségek jogát az anyanyelvű oktatási igények terén, a nemzeti kultúrák megőrzését, fejlődését. Azokban az oktatási intézményekben, ahol az oktatás a nemzetiségek nyelvén történik, biztosítani kell a megfelelő feltételeket az államnyelv elsajátításához. A nemzetközi és integrációs kapcsolatok szerint stratégiai feladatként tüzték ki az ukrán oktatási rendszer integrálását az európai és a világ oktatási térségébe. Konkrét célként határozták meg az Ukrajnában szerzett képesítések elismertetését a világ országaiban (Kremeny 2002).

A kárpátaljai magyar nyelvű oktatásra vonatkozó első elképzelések még a hatvanas évek végén körvonalazódtak. A kárpátaljai magyar értelmiségiek egy csoportja 1972-ben Fodó Sándor egyetemi tanár szervezésében megfogalmazták és eljuttatták a legfelsőbb szovjet vezetéshez a kárpátaljai magyar kisebbség helyzetértékelését, kisebbségi, anyanyelvhasználati igényeit. A „Beadvány”-ként ismertté vált programot több százan írták alá, amit aztán a rendszer logikájának megfelelő megtorlások követtek. A Beadvány a lenini nemzetiségi elvek alapján a kárpátaljai magyarok anyanyelvű oktatási-kulturális igényeit fogalmazta meg. Kérték a magyar iskolai hálózat kiterjesztését az egész régióban, magyar nyelvű csoportok nyitását a szakközépiskolákban, az anyanyelvű felvételizés lehetőségének, magyar csoportok szervezésének biztosítását a régió – akkor még egyetlen – felsőoktatási intézményében, az Ungvári Állami Egyetemen.

A kárpátaljai magyarok a függetlenség első évében, felismerve a lehetőséget, kidolgozták saját oktatási koncepciójukat. A KMPSZ által kidolgozott tervezetet 1992-ben a Kárpáti Igaz Szóban általános vitára bocsátották. A koncepció lényege: anyanyelvű oktatást az óvodától az egyetemig. Fontosnak tartották továbbá a tehetséggondozó középfokú oktatási intézmények létrehozását, a magyar nyelvű szakképzés kialakítását. Távlati célként tüzték ki a különböző közigazgatási egységekbe széttagolt oktatási intézmények integrálását, egy regionális szintű, járások fölötti „tankerületbe”. A „tankerületet” a kulturális autonómia egyik formájaként képzelték el, ahol a magyar nyelvű oktatási hálózatot az oktatás minőségében leginkább érdekelték, a kárpátaljai magyarok képviselői irányítanák (Orosz 1992, 2005, Gulácsy 1993, 1994, 1996, Dupka 2004).

Összefoglalva: *Ukrajna oktatáspolitikáját meghatározó irányelvek egyrészről deklarálják a felzárkózást, kapcsolódást az európai oktatási térséghez, az esélyegyenlőség megteremtését minden állampolgár számára, az oktatás demokratizálását és liberalizálását. Másrészről az ukrán nemzetállam építése ugyanilyen hangsúlyt kap, amelynek alappillére az ukrán mentalitás és kultúra erősítése az oktatás minden szintjén, minden állampolgár számára, az ukrán nyelvű oktatás egyetemessé tétele. A független államiség első évtizedében a nemzetállami oktatásra vonatkozó*

stratégiai kérdések megfogalmazása mérsékeltebb volt, a deklaráció szintjén maradt. Ennek egyik oka az lehetett, hogy a szétzilált gazdaság, a kialakulóban lévő politikai elit nem tudta biztosítani a kijelölt célokhoz szükséges anyagi eszközt, politikai erőt. Az ezredfordulóra a helyzet változott. Ukrajna gazdasági lendülete, a politikai hatalomra hosszabb távon szert tevő elit érdekei megkívánták, hogy befolyását kiterjessze az oktatáson keresztül is, az oktatási rendszert saját politikai céljaira használhassa. Ennek jegyében a „Nemzeti Doktrina” az oktatás és nevelés által konkrétabb nemzetépítést irányozott elő. A kárpátaljai magyarok a régió belül a hetvenes évektől törekednek anyanyelvű oktatási intézményrendszerük kiépítésére az óvodától az egyetemig, ami új lendületet nyer a függetlenség utáni években. A különböző járásokba széttagolt magyar oktatási intézményeket egy járások feletti „tankerületbe” szerveznék, amely a kulturális autonómia egyik formája lehetne.

1.2. Az oktatási rendszer jogi keretei

A nemzeti kisebbségek közoktatási jogának biztosítására vonatkozó jogszabályok alapjául is szolgál Ukrajna Alkotmánya, törvényei, továbbá az Ukrajna nemzeti kisebbségeiről szóló törvény, a nemzeti kisebbségek védelmével kapcsolatos szerződések, az emberi jogokról szóló egyezmények, valamint a szociális és kulturális jogokról kötött hatályos nemzetközi egyezmények.

A törvények között van olyan, amit még a szovjet rendszer utolsó hónapjaiban fogadtak el, az ukrán államiság alapját jelentő alkotmány 1996-os elfogadása előtt, majd az alkotmánynak megfelelően módosították. Az alkotmány értelmében az államnyelv az ukrán, de szavatolt az orosz és a többi ukrainai nemzeti kisebbség nyelvének szabad fejlődése, használata és védelme, elősegíti az ukrán nemzet és történelmi tudat, hagyományai, kultúrája konszolidálódását és fejlődését, valamint Ukrajna valamennyi őslakos népe¹ és nemzeti kisebbsége etnikai, kulturális, nyelvi és vallási sajátosságának a fejlődését. Az alkotmány szerint mindenkinek joga van a tanuláshoz. A teljes általános középiskolai végzettség kötelező. Az állam biztosítja a teljes általános középiskolai, a szakmai-műszaki, illetve a főiskolai oktatás hozzáférhetőségét és ingyenességét az állami és önkormányzati tanintézetekben a nemzeti kisebbségek számára is. Szavatolják azt a jogot, hogy anyanyelvükön tanuljanak vagy tanulják anyanyelvüket az állami és önkormányzati tanintézetekben. Az állampolgárok egyenlő alkotmányos jogokat élveznek fajra, bőrszínre, politikai, vallási és egyéb meggyőződésre, nemre, etnikai és szociális származásra, vagyoni helyzetre, lakhelyre, nyelvi és más ismérvekre való tekintet nélkül, egyik sem lehet kiváltságok és korlátozások alapja. Az Alkotmány leszögezi, hogy a hatályos törvények módosítása esetén az érvényes emberi és szabadságjogok nem szűkíthetők a korábban elfogadott törvényekhez képest (Ukrajna Alkotmánya, 1996).

Ukrajna nemzeti kisebbségekről szóló törvényét 1992. június 25-én fogadták el. A törvény minden nemzetiségi kisebbség számára „garantálja a nemzeti-kulturális autonómiához való jogot: az anyanyelv használatát és az anyanyelvű oktatást vagy az anyanyelv tanulását az állami oktatási intézményekben, illetve a nemzeti-kulturális szövetségek közreműködésével”. Az állam vállalja a pedagógusok, közművelődési és egyéb „nemzetiségi káderek” képzését az oktatási intézmények hálóján keresztül, az államközi szerződések alapján segíti a nemzetiségi kisebbségeket abban, hogy más országokban képezzenek ki szakembereket (Ukrajna törvénye a nemzeti kisebbségekről, 1992).

Ukrajna hatályos oktatási törvényét, még a szovjet rendszerben, 1991. május 23-án fogadták el kisebbségi pozícióban. Azóta több ízben módosították. A törvény mindenki számára garantálja az ingyenes oktatást az „állami és nem állami tulajdonjogú oktatási intézmények széleskörű hálózata” révén, garantálja az egyenlő hozzáférést, egyenlő feltételek mellett. Az oktatás nyelvét a nyelvtörvény határozza meg (Zakon pro osvitu, 1991).

¹ Az alkotmány szerint ez a fogalom azon ukrainai kisebbségek gyűjtőneve, amelyek nem rendelkeznek anyaországgal, történelmük jelenlegi szállásterületükhöz kötődik.

Ukrajna nyelvtörvényét szintén a függetlenség elnyerése előtt, még 1989-ben fogadták el, így az viszonylag széles teret biztosít a kisebbségi nyelvhasználatnak. A törvény államnyelvvé nyilvánítja az ukrán nyelvet, de azokon a területeken, ahol a kisebbség többséget alkot, az adott kisebbség nyelvét egyenrangúnak tekinti az államnyelvvél. Garantálja minden állampolgár számára az anyanyelvű nevelést és képzést az óvodai, általános, középiskolai és felsőfokú intézmények hálózata által. Az egy tömbben élő nemzetiségi területeken anyanyelvű oktatási intézmények létrehozását, ukrán tannyelvű intézményekben szülői kérelem alapján anyanyelvű osztályok és csoportok megnyitását engedélyezi a kisebbségek számára. A törvény szerint a nemzetiségi szakembereket képző felsőoktatási intézményekbe a felvételizők anyanyelven vizsgázhatnak (Zakon URSZR pro movi, 1989).

Hasonlóan fogalmaz a Legfelsőbb Tanács által 1991. november 1-jén jóváhagyott, az Ukrajnában élő nemzetiségek jogairól szóló nyilatkozat, melyet még az Ukrajna függetlenségéről döntő, az 1991 december 1-jei népszavazás előtt fogadtak el. A nyilatkozat minden nemzetiség számára garantálja az anyanyelv szabad használatát a társadalmi élet minden terén, beleértve az oktatást, termelést, a médiát (Deklaracija, 1991).

A hatályos kisebbségi törvény, a nyelvekről szóló törvény módosítása napirendre került 1999-től kezdve több ízben is. A betervezett törvénytervezetek komoly kisebbségi jogszűkítéseket tartalmaztak. A nyelvhasználat szempontjából egy kategóriába sorolták az állami, önkormányzati, vállalkozói, társadalmi szervezeteket (tulajdonformától függetlenül), és az ukrán nyelv használatát szerették volna kötelezővé tenni mindezen szervezet működésében, pl. hirdetmények, úrlapok, egymás közötti levelezésük stb. kapcsán. A tervezet szerint az államnyelv alkalmazásakor „tilos lett volna eltérni annak normatív változatától”. A nyelvi normatívák meghatározására „megfelelő bizottságok és szervek” létrehozását tervezték. A bélyegzőket, körpecséteteket, fejléceket stb. minden szervezet esetében államnyelven engedélyeznék. Az érettségit az ukrán nyelv kötelező letételéhez kötnék. Az informatikai rendszerek, szoftverek esetében is az ukrán nyelvűek használatát engedélyeznék. A nyelvtörvénytervezeteket ugyan nem fogadták el, de annak számos elképzelését bevezették rendeletekkel.²

2004-ben új lendületet kapott az oktatás kérdésköre, különösen a felsőoktatás kérdésköre az esedékes államelnök-választás miatt. Kidolgozták a felsőoktatás fejlesztésének állami programját a 2005/2007-es évekre, és létrehoztak egy tárcaközi bizottságot a bolognai folyamat aspektusainak vizsgálatára. A rendelkezések felgyorsították Ukrajna csatlakozását a bolognai folyamathoz, ami a narancsos forradalom után még nagyobb hangsúlyt kapott, mint az euroatlanti csatlakozást elősegítő lépés. Ukrajna hivatalosan 2005. május 19-én a Bergenben tartott Európai Oktatási Miniszterek konferenciáján csatlakozott a bolognai folyamathoz, és vállalta, hogy 2010-ig biztosítja azokat a változtatásokat a nemzeti oktatási rendszerében, melyek révén igazodik az egységes európai felsőoktatási térséghez. A legfontosabb teendőket az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- Csökkenteni a felsőoktatási intézmények, tanulható szakok, szakirányok számát.³
- Javítani az oktatás minőségén.
- Gátat vetni a felsőoktatásban elharapózott korrupciónak.
- A felsőoktatásban szerezhető végzettségek és fokozatok rendszerét összhangba hozni az európai rendszerrel.⁴

² Például 2004-ben az oktatási és tudományos miniszter módosította az iskolák pecsétjeinek és cégtábláinak kiírását. A rendelettel egyúttal hatályon kívül helyezték az 1999-ben és 2003-ban hozott rendeleteket, melyek engedélyezték a két-nyelvű (ukrán és a nemzetiségek nyelvén) cégtáblák és pecsétet használatát. A 2004-es rendelet megfogalmazásában nem közölték, hogy a jövőben a kisebbségek nyelvén nem lehet a bélyegzőkön felirat, csak azt, hogyan kell kiírni helyesen az oktatási intézményeket ukrán nyelven. A kötelező végrehajtásnál derült ki, hogy a korábban hozott belügyi rendelet alapján a továbbiakban nem engedélyezik a kétnyelvű kiírásokat és pecséteteket. A rendelet végrehajtását december végére tervezték, de csak a narancsos forradalom után, 2005-ben vált ismertté. Kötelezővé tették az ukrán nyelvű érettségit, felvételikor az emelt szintű érettségit.

³ Ukrajnában ötször több szakirányt és szakot tartalmaz a felsőoktatási intézmények képzési rendszere, mint Európában (76 szakirány és 584 szak).

⁴ Az ukránjai diplomák és fokozatok rendszere: „molodsij szpecialiszt”, „baccalaureus”, „szpecialiszt”, magiszter, tudományok kandidátusa, doktor.

- Megteremteni a gazdaság- és a munkaerőpiac igényeire reflektáló továbbképző és átképző rendszert.

A bolognai folyamatra hivatkozva, első lépésként a felvételnél jelentkező korrupció megszüntetését tűzték ki, mégpedig az egységes emelt szintű érettségi bevezetésével, aminek lebonyolítását a független vizsgaközpontokra bízták. Pozitív állami hozzáállás esetén valós esélyegyenlőséget is teremthettek volna, de a bevezetés módja, az ukranizáció a kirekesztés eszközévé vált a kisebbségek számára. Sztanyiszlav Nyikolajenko oktatási és tudományos miniszter 2007-ben kiadott rendelete szerint minden szakra (a természettudományokra is) kötelezővé tették az ukrán nyelv és irodalom emelt szintű érettségét, a szaktárgyak vizsgáit pedig kizárólag ukrán nyelven tehetik le, még a nemzetiségi iskolák végzősei is. A felsőoktatási intézmények önálló felvételi eljárást nem szervezhettek, a felvételi alapja kizárólag a független vizsgaközpontokban tett emelt szintű érettségi lehet. A rendelet azonnali bevezetésének politikai okai voltak. A szocialista miniszter az éppen aktuális előrehozott választásokon a rendelet által szerette volna elnyerni a nemzeti érzelmű, főleg nyugat-ukrajnai választók voksát.⁵ A választásokon a szocialista párt nem került be a parlamentbe, az oktatási miniszter, Ivan Vakarczuk a „Nasa Ukrajina” nemzeti pártszövetség képviselője lett, de ebben a kérdésben ugyanazt az álláspontot képviselte, mint elődje. Úgy tűnik, hogy az adott kérdésben a politikai pártok között megszületett a politikai ciklusoktól független nemzeti konszenzus. A kárpátaljai magyar társadalmi, politikai szervezetek immár egyetértésben, a magyarországi politikum támogatásával kieszközölték a rendelet részbeni módosítását. A módosítás szerint 2008-ban és 2009-ben a nemzetiségi iskolák végzőseinek a szaktárgyakból engedélyezték, hogy az oktatás nyelvén vizsgázzanak, de meghagyták a minden szakra kötelező ukrán nyelv és irodalom teszteket. A rendelet ilyen formában a kisebbségekkel szemben diszkriminatív, megsérti a pedagógiai értékelés elveit, mert:

- ellentmond a hatályos törvényeknek, a kisebbségeknek csorbul az a joga, amely biztosítja az esélyegyenlőséget továbbtanuláskor,
- a minden szakra kötelező ukrán nyelv- és irodalomvizsga tartalmát az ukrán iskolák követelményrendszeréhez igazították, így míg az ukránok anyanyelvből érettségiznek, addig a nemzetiségi iskolák végzősei a számukra idegen /második nyelvből vizsgáznak, ráadásul az állam a fennállása óta eltelt évtizedben nem teremtette meg az ukrán nyelv oktatásának a feltételeit.⁶
- az emelt szintű ukrán nyelv- és irodalomvizsgán olyan irodalmi kérdések is szerepelnek, melyekre a kisebbségeket alig vagy egyáltalán nem készítették fel.⁷
- a természettudományi szakokra felvételizők ugyanolyan követelmény szerint vizsgáznak ukrán nyelvből és irodalomból, mint a bölcsészettudományi szakirányra felvételizők, de ha ukránból nem érik el a 200 pontos teszten a 124 pontot, egyáltalán nem felvételizhetnek.
- diszkriminatív, hogy a miniszter csak két évre engedélyezte a szaktárgyak fordítását az oktatás nyelvére, így 2010-től az ukránok anyanyelven vizsgázhatnak, amelyiken tanultak, míg a kisebbségiek nem, ezért a szaktárgyi vizsgák már nem a tárgyi tudást mérik majd a kisebbségiek esetében, hanem elsősorban az ukrán nyelv ismeretét.

⁵ A választásoknak regionális szinten magyar vonatkozása is volt. A választások előtt a két magyar szervezet egyeztető tárgyalásokat folytatott arról, hogy a KMKSZ elnökének biztosított parlamenti hely ellenében a Nasa Ukrajina pártszövetséget támogatta mindkét szervezet. A KMKSZ választmánya erről döntött, amikor a másik párt, az UMDSZ véleményét megváltoztatta, és a szocialista párt mellé állt, melynek listájára váratlanul felvették az UMDSZ tiszteletbeli elnökét. A kampány alatt az emelt szintű érettségi/ felvételi éppen bevezetett rendszere a magyarok körében fő kampánytémává vált, amely megosztotta a közösséget, gyöngítette az érdekérvényesítést.

⁶ A tantervek és tankönyvek nem veszik figyelembe a kisebbségek sajátosságait, az ukránt nyelvtancentrikusan tanítják, mint az anyanyelvet. Az iskolákat nem látják el tankönyvekkel, szak- és szépirodalommal. Az ukrán nyelv oktatásának személyi feltételei is hiányosak, mert nem képeztek szaktanárokat a nemzetiségi iskolák számára, így az iskolákban általában olyan pedagógusok tanítják az ukránt, akik valamilyen szinten beszélnek az ukrán nyelvet, jobbik esetben orosz nyelv és irodalom diplomával rendelkeznek. A képesített ukrán nyelv és irodalom szakos tanárokat pedig a felsőoktatási intézmények arra képezték, hogy ukrán anyanyelvűek számára közvetítsék a magas kultúrát, így nagy részük nehezen boldogul a kisebbségi iskolákban előforduló szakmai kihívásokkal.

⁷ A kisebbségi iskolákban néhány éve vezették be az ukrán irodalom oktatását heti egy-két órában úgy, hogy még irodalmi szöveggyűjtemények sem állnak a tanulók rendelkezésére.

- az ukrán nyelvű szaktárgyi vizsgázás a nemzetiségi oktatási rendszer leépülését célozza meg, ösztönözve a szülőket, hogy ne anyanyelvű iskolákba írassák gyermeküket.

Az érintettek, valamint a kárpátaljai magyar érdekvédelmi szervezetek számtalan esetben fordultak minden hivatalhoz, így az oktatási minisztériumhoz, az államelnökhöz, kisebbségi ombudsmanhoz, melyben kifejtették kifogásaikat. A kisebbségek által felvetett esélyegyenlőségi problémákra válaszként az oktatási miniszter 2008. május 26-án kelt, 461-es számú rendeletében az ukrán nyelv oktatásának javítását rendelte el. A rendelet a kisebbségek számára egy átírányításos oktatási modellt vázol fel, amely majdnem teljesen megegyezik az 1998-as kisebbségek oktatásának koncepciójával, aminek a bevezetését akkor sikerült leállítani. A rendelet szerint a szaktárgyak egy részét előbb két nyelven, majd ukránul kívánják oktatni, növelnék az ukrán nyelv és irodalom óraszámokat, egyes tárgyakat pedig csak ukrán nyelven tanítanának. A rendelet bevezetése előrevetíti, hogy a bevezetése után az érettségit sem engedélyezik anyanyelven letenni, miután ukránul tanítanak a tantárgyakat. Előirányozták a szaktanárok átképzését, hogy ukrán nyelven tudjanak tanítani. A rendelet hivatkozik a hatályos törvényekre, így a nyelvtörvényre, az oktatási törvényre, a Regionális Nyelvek Európai Chartájára, a nemzeti kisebbségek védelmére vonatkozó egyezményekre, viszont a kisebbségi nyelvek fejlesztésére, megőrzésére, támogatására vonatkozólag egyetlen egy határozat sem született, a rendeletekben utalásokat sem találunk erre vonatkozólag.

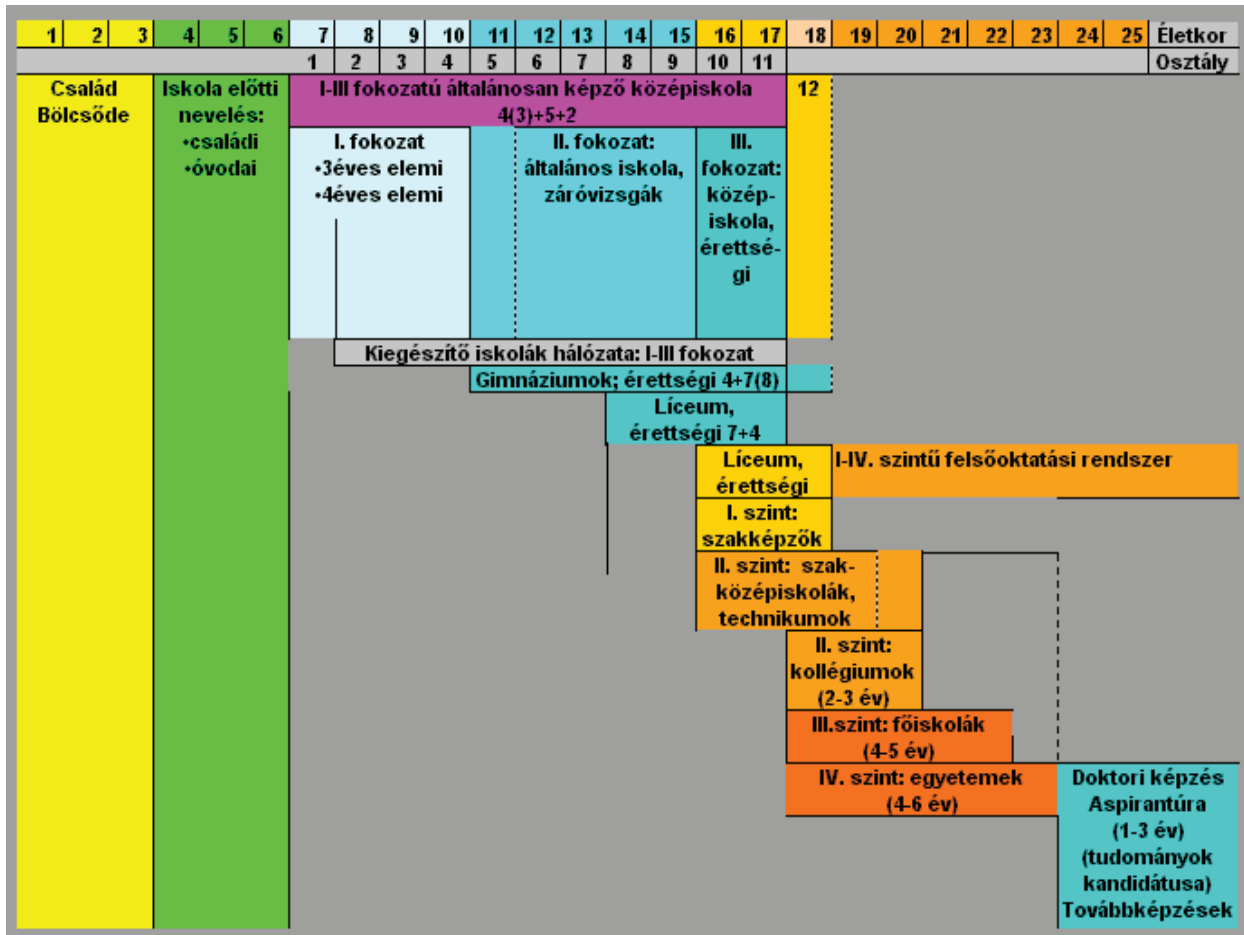
A 2007-ben elkezdődött folyamat a nemzetiségi, így a magyar iskolahálózat gyors leépítését célozza meg. Ezt segíti a 2009-ben beterjesztett felsőoktatási reformtervezet, amelynek bevezetését szintén rendeletekkel segítik. A reform lényege – a bolognai elvárásokra hivatkozva – csökkenteni az állami felsőoktatási intézmények számát, szigorítani az akkreditációs követelményeket, növelni az állami kontrollt, amely elsősorban a nem állami felsőoktatási intézményeket érinti, továbbá minden felsőoktatási intézményben kötelező jelleggel bevezetni a teljes ukrán nyelvű oktatást a minisztérium által engedélyezett ukrán tankönyvek alapján.

Összefoglalva: *Az oktatást meghatározó törvényi keretek a kisebbségi jogok biztosítása terén összhangban vannak az oktatáspolitikát meghatározó koncepciókkal, így a deklarációk szintjén Ukrajna az európai normákat követi, a gyakorlatban viszont a nemzetállam építését szolgálja. A kisebbségi kérdésekben a jogalkotás szintjén radikális lépésekre – törvények módosításával – nem került sor, de a kisebbségi jogokat szűkítő törvénytervezetek elemeit – rendeletekkel – lépésről lépésre megvalósítják. Ukrajna csatlakozása a bolognai folyamathoz felszínre hozott olyan kérdéseket, mint az oktatás minősége, a korrupció a felsőoktatásban, a felsőoktatás hatékonysága, piacképessége. A lényegi kérdések megoldása helyett a nemzetállami ideológia logikája szerinti homogenizálás zajlik, amihez a bolognai rendszert mint az intézkedéseket legalizáló, a döntések alfáját és omegáját jelentő hivatkozási alapot használnak fel. A kárpátaljai magyar oktatás megmaradásának alapfeltétele, hogy sikerül-e betartatni a kisebbségek számára garantált törvényadta lehetőségeket az anyanyelv, nyelvhasználat, anyanyelvű/anyanyelvi oktatás terén, hogy azok biztosítják-e a valódi esélyegyenlőséget továbbtanuláskor.*

2. A kárpátaljai oktatási hálózat szerkezete, sajátosságai

Az ukrán oktatási rendszert meghatározó törvények alapján a rendszer vázlatos szerkezetét az alapvető intézménytípusok szerint az 1. ábra illusztrálja.

Az ukrán oktatási intézményrendszer, mint látjuk az egyik legbonyolultabb Európában. Az oktatási rendszer átjárhatóságát és képzési kimenetét az 1a. ábra szemlélteti.

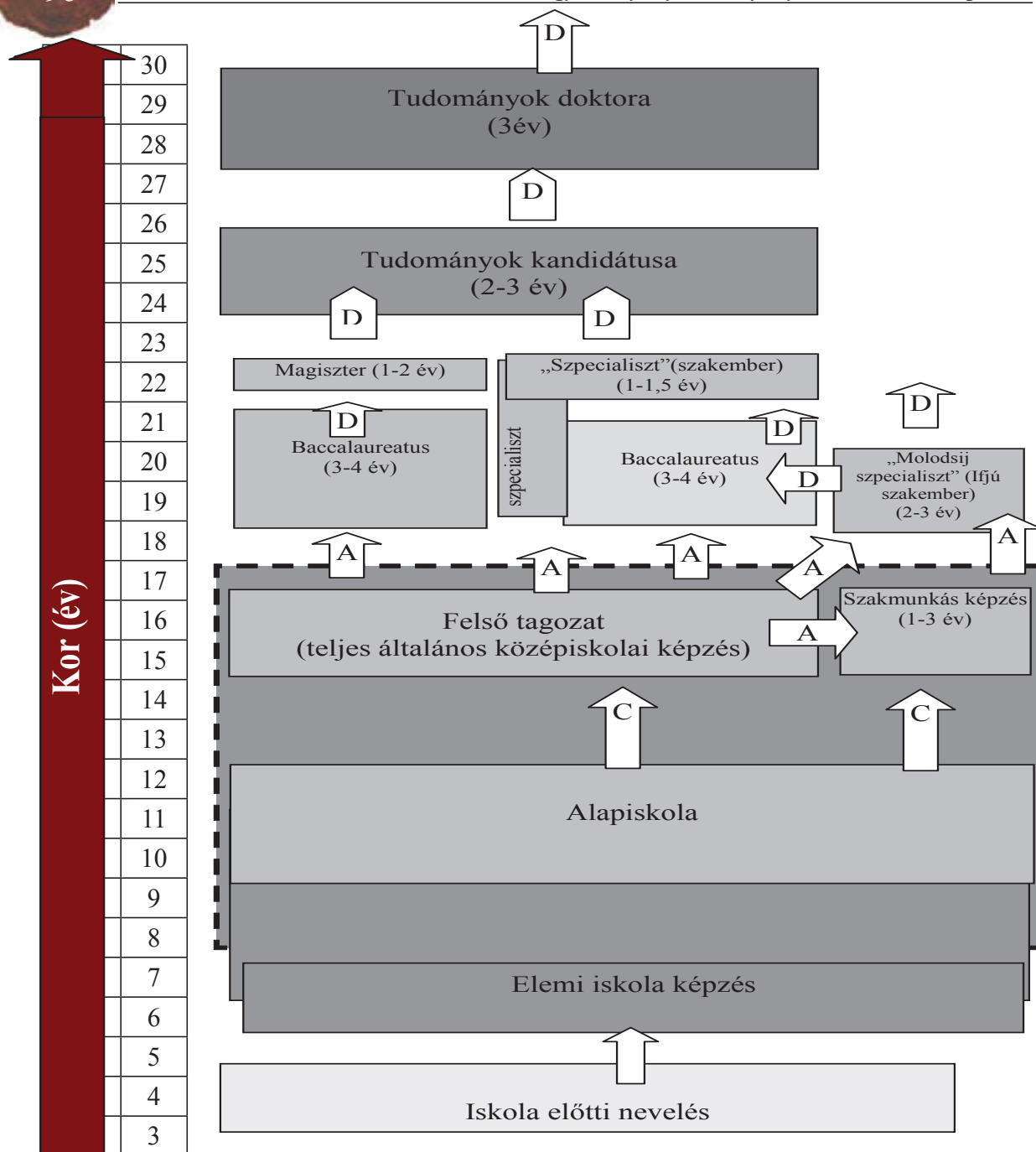

1. ábra. Az ukrán oktatási rendszer vázlata a főbb intézménytípusok szerint

2.1. Iskola előtti nevelés

Az iskola előtti nevelés intézményes kerete az óvoda, amely a család és a kötelező szervezett oktatás közötti átmenet szempontjából fontos hely a gyermeknevelés terén. Az egyéves kötelező iskola előtti felkészítés nagyban segítheti az iskolai sikertelenség kiküszöbölését; a felkészítés, a társak elfogadása, a beilleszkedés mellett azzal is segíti a növendéket, hogy az óvónő állandó megfigyelései alapján – és nem csupán a formális iskolaérettségi teszt teljesítését véve figyelembe – kell majd dönteni a kis emberke jövőjéről. A felsorolt szempontokat sem a Szovjetunióban, sem Ukrajnában nem tartották fontosnak, annak ellenére, hogy a szovjet rendszerben széles körű volt az óvodai hálózat. A kilencvenes évek elejéig az óvodai és bölcsődei hálózat bővülésének, expanziójának lehettünk tanúi. Ennek prózai okai voltak. A szülők az alacsony fizetések és az állam által szűkre szabott gyermekgondozási támogatás miatt a gyermekeiket óvodákban helyezték el.

Változott a helyzet, amikor bevezették a gyermekgondozási segély rendszerét. Az anyák anyagi támogatás és a munkaviszonyuk megőrzése mellett gyermekgondozási jogcímen gyermeük hároméves koráig vehették igénybe ezt. A gyermekgondozási idő leteltével a szülő még igényelhetett három év fizetetlen szabadságot, azaz a gyerek hatodik életévének betöltéséig maradhatott otthon. Az országban kialakult gazdasági és mentális okok miatt csökkent az igény az óvodai

1a. ábra. Az ukrán oktatás struktúrája 2010-ben (Forrás: Sinkaruk, www.mon.gov.ua)

ellátás iránt, az anyák inkább otthon nevelték gyermekeiket. Az állam a kilencvenes évek közepén tapasztalt gazdasági mélyrepülése következtében egyre nehezebben tudta biztosítani az óvodák működéséhez szükséges költségeket, és a hatóságok egyre-másra zárták be az intézményeket. Ez egybeesett az országot elérő privatizációs hullám kezdetével, amikor magánvállalkozók és cégek egyaránt ingatlant akartak szerezni, ezért lehetőség szerint a bezárt óvodák épületeit privatizálták. Kárpátalján a függetlenség óta 147 óvodát zártak be. A városokban 86 óvodát szüntettek meg, míg a falvakban 61-et. A régió óvodáiban a gyereklétszám abszolút számokban 20,5 ezerrel csökkent. A falusi óvodákban az 1990 és 2007 közötti időszakban 7,7 ezerrel, míg a városokban 12,8 ezerrel csökkent az óvodások száma (1. táblázat).

1. táblázat. Óvodai intézmények Kárpátalján (1990–2007) (Forrás: Kárpátaljai Statisztikai Évkönyv)

	1990	1995	2000	2004	2005	2006	2007
Óvodák száma	668	613	505	500	506	518	521
<i>Városokban</i>	236	189	147	146	147	152	150
<i>Falvakban</i>	432	424	358	351	359	366	371
Gyereklétszám (ezer fő)	51,0	31,4	20,1	25,6	26,9	29,0	30,5
<i>Városokban</i>	28,4	16,8	12,6	13,5	13,9	14,9	15,6
<i>Falvakban</i>	22,6	14,6	7,5	12,1	13,0	14,1	14,9

Annak ellenére, hogy 2004 óta nőtt – abszolút számokban – az óvodákban a gyereklétszám, a statisztikák szerint nincsenek várolisták, kielégítenek minden igényt az óvodai elhelyezés szempontjából. 1990-ben még ezer főre 4,2 kérelmet kellett elutasítani, 1995-ben már csak 0,4-et, 2000-ben még 1,4-et. Az óvodai ellátottság szempontjából 100 óvodai helyre jutó óvodások száma 1990-ben még átlag 121 volt, 2007-ben már csak 110. A demográfiai mutatók csökkenésére utal az is, hogy míg 20,5 ezerrel csökkent az óvodákban a gyereklétszám, addig alig csökkent az óvodáskorúak közül az óvodába járók aránya a vizsgált időszakban. 1990-ben az óvodába járó gyerekek száma 51 ezer volt, ami az óvodáskorú gyerekek 42,9%-át tette ki, míg 2007-ben az óvodáskorúak 40%-a járt óvodába, de abszolút számuk már csak 30,5 ezer fő volt.

2. táblázat. Óvodai ellátottság alakulása Kárpátalján (1990–2007)

	1990	1995	2000	2004	2005	2006	2007
Az óvodáskorú gyerekek közül óvodába járók aránya %-ban	42,9	29,1	24,8	34,6	30,6	39,0	40,0
<i>Városokban</i>	56,7	42,3	44,0	52,8	43,2	55,6	54,3
<i>Falvakban</i>	32,8	21,5	14,3	25,0	23,1	29,6	31,1
100 óvodai helyre jutó óvodások átlagszáma	121	80	79	97	100	106	110
<i>Városokban</i>	125	86	101	113	116	121	125
<i>Falvakban</i>	116	75	59	83	88	94	99

A magyar nyelvű óvodákról nem áll rendelkezésünkre állami statisztika, így a különböző kutatások alapján foglalhatjuk össze a helyzetüket a régióban.

Az 1991/92-es tanévben 78 magyar csoportot is működtető óvoda volt a területen, ebből 63 volt magyar nyelvű, 15 vegyes tannyelvű (párhuzamosan működtettek magyar, ukrán, orosz csoportokat). Az óvodák járásonkénti megoszlása a következő volt: Técsői járás 1, Huszti járás 1, Nagyszőlősi 15, Beregszászi 38, Ungvári 16, Munkácsi 7 óvoda. A magyar csoportok száma 1994–1997 között 50-nel, a gyereklétszám 892-vel csökkent (Bagu–Deák 1999).

Beregszászban 1990–1996 között 19-cel csökkent az óvodai csoportok száma, s néhány óvodát bezártak. Az egyik beregszászi óvodát azért szüntették meg, hogy megfelelő elhelyezést biztosítsanak az 5. számú ukrán tannyelvű középiskola alsó tagozatos osztályainak, egy másik óvoda épületét karitatív intézményként az egyik alapítványnak adták át. A 8. számú magyar középiskola bázisóvodájának számító vállalati óvoda⁸ épületét az építető visszaigényelte, és ezt a magyar többségű városi tanács jóváhagyta, annak ellenére, hogy a hatályos törvény értelmében gyermekintézményt megszüntetni nem lehet, csak más gyermekintézménnyé átalakítani.

⁸ A vállalati óvoda olyan intézmény, melyet valamely üzem építtetett a szovjet rendszer idején, hogy a nála dolgozó asszonyok gyermekei megfelelő ellátásban részesüljenek, s a nők minél kevesebb ideig essenek ki a munkából. Az üzemeltető általában az állam volt, az alapító vállalat az óvoda fenntartásában és infrastrukturális fejlesztésében vett részt.

Az óvodások szempontjából a többnyelvű óvodáknak nincs jelentősége, hiszen a gyerekek főleg a csoportokban dolgozó óvónőkhöz kötődnek, és egy viszonylagos zárt világban élnek, nem érzékelhetik azokat a problémákat, amivel az óvónők szembesülnek. Ezek a problémák elsősorban szakmai jellegűek, mert sok esetben a nevelőknek nincs kihez fordulniuk szakmai kérdésekkel, ugyanis az óvodavezetők általában nem tudnak magyarul, és esetenként a tolerancia hiánya miatt sem segítik az óvónők munkáját, nem támogatják őket a gyermekek nevelése szempontjából fontos, mentalitásuknak megfelelő környezet és légkör kialakításában. A járásonkénti széttagoltság miatt a magyar óvodák módszertani munkáját nem tudják segíteni, mert nem gazdaságos járásonként a magyar módszertani szaktanácsadói állás finanszírozása. Ezeket a problémákat a KMPSZ-en belül működő óvodapedagógusi szakcsoport fogalmazta meg még 2000-ben egy felmérés alkalmával. A kérdőíves felmérés eredményeként megállapíthatjuk, hogy nagy szükség lenne az óvodapedagógusok továbbképzésére, szakmai fejlődésük segítése, amit – a konferencia anyagai alapján – ők maguk is igényelnek. A terület óvodáiban a felmérés idején összesen 336 óvodapedagógus dolgozott, de közülük 31-nek, vagyis 9%-nak volt szakirányú felsőfokú végzettsége, a többi vagy nem szakmabeli, vagy általános, esetleg szakirányú középszintű végzettséggel rendelkezett. Az óvodapedagógusok nagy része olyan szakirányú középfokú oktatási intézményben végzett, ahol semmilyen anyanyelvi módszertani képzésben nem részesült (Orosz 2005).

A kárpátaljai magyar óvodák az 1999/2000-es tanévben a felmérés szerint 73%-os kihasználtsággal működtek, és ezek az intézmények sem üzemeltek egész évben folyamatosan. Rendszeresek voltak az ellátási gondok miatti kényszerszünetek. Az óvodák egy része a tavaszi–nyári időben működött. Nem működik magyar óvodai csoport Rahón, Técsőn, az ugoicsai szörvényfalvakban. Az óvodák gazdaságtalan üzemeltetésének több oka van. Egyrészt mindegyik óvoda napközis jellegű, ahol a gyerekeknek az előírások szerint négyeszi étkeztetést kell biztosítani. Az épületek vagy elavultak, vagy éppen a szocializmusban, a megalománia jegyében épültek, és ezért nem lehet bennük biztosítani a megfelelő higiéniai feltételeket, fenntartásuk gazdaságtalan. Például a törvények szerint a napközis óvodák mindegyikében külön hálósobát biztosítanak a gyerekeknek a délutáni alváshoz, amit naponta egy órára vesznek igénybe, de egész nap fűteni kell. A gazdaságtalan üzemeltetéshez az is hozzájárul, hogy az intézmények túl nagy személyzettel működnek. Míg az általános és a középiskolák alapítója és így fenntartója az állam, addig az óvodák alapítói az önkormányzatok, így őket terhelik a fenntartás és a fejlesztés költségei, ami a jelenlegi gazdasági helyzetben számos önkormányzat erejét meghaladja, még úgy is, hogy az állam a pedagógusok bérét finanszírozza.

A történelmi egyházak közül a katolikus egyház 7, míg a református egyház 2 óvodát hozott létre a régióban, főleg a szörvényban. Ezen intézmények esetében a pedagógusok bérét az állam átvállalta, míg az egyéb fenntartási és ellátási költségeket az alapítókra terhelte. 2008-ban, az Ungvári járás adminisztrációjának kezdeményezésére felülvizsgálták ezt a helyzetet, és kétségessé vált, hogy a továbbiakban finanszírozzák-e a béreket vagy azt is az alapítókra terhelik.

Összefoglalva: *Kárpátalja majdnem minden településén van óvoda, a magyarlakta vidékeken is, a városok többségében magyar óvodai csoportok működnek. A kilencvenes évek közepén tapasztalható gazdasági válság eredményeként bezárták az óvodákat. A városokban igény mutatkozik az iránt, hogy a lakásokhoz legközelebb lévő óvodában tudják elhelyezni gyermekeiket a szülők, viszont így a magyar csoportokban dolgozó pedagógusok nem kapnak megfelelő módszertani segítséget. A magyar óvodai hálózat egyenetlenül fejlődött a régióban. Az egy tömbben élő magyar falvakban a szovjet rendszerben is működtek óvodák, óvodai csoportok, ahol magyarul foglalkoztak a gyerekekkel, míg a városokban és a Felső-Tisza-vidéken nem. A múlt század kilencvenes éveinek közepén az óvodák mély válságba kerültek, közülük sokat bezártak, eladtak. A szörvényvidéken a történelmi egyházak tartanak fenn óvodákat. Az állam a bérjellegű költségeket fedezi, míg az alapítók, az önkormányzatok, az egyházak és alapítványok fizetik az elektromos energia- és fűtésszámlát, az étkeztetést. Az étkezéshez jelentős a szülői hozzájárulás. A jövőben célszerű lenne megőrizni*

a magyar óvodai hálózatot, különösen azokon a településeken, ahol egyházi intézményként tartják fenn őket, mert ezeken a helyeken nem számíthatnak állami támogatásra. A városokban több óvodában kellene magyar csoportot nyitni, és célszerű lenne egy-egy bázisintézményt is létrehozni, amely elláthatná a módszertani központ feladatait is. Nagy szükség lenne magyar csoportokra és óvodára Visken, Técsőn, Rahón, Királyházában. Az anyanyelvű iskolázás szempontjából jó lenne, ha iskola-előkészítő nevelésben részesülhetnének a beiskolázás előtt a gyerekek, nem napközis óvodai rendszerben, de az óvodákban és szakképzett óvónők vezetésével napi néhány órában.

2.2. Közoktatás

2.2.1. A közoktatás helyzete és változása, statisztikai mutatók

Ukrajnában a teljes középiskolai képzés 12 évfolyamos, három fokozatú: I. – elemi (1–4. oszt.), II. – általános (5–9. oszt.), III. – középiskolai (10–12. oszt.) fokozat. Az oktatás szervezeti keretei a következő iskolatípusokban valósulhat meg:

Iskolatípus	Osztályok
Elemi iskola	1–4. osztály
Általános iskola	1–9. osztály
Középiskola	1–12. osztály
Gimnázium	5–12. osztály
Líceum	10–12. osztály
Szaklíceum	10–12. osztály

A kisebbségek oktatása Ukrajnában különböző technikák szerint folyik. Egyesek anyanyelvükön tanulnak, mások orosz vagy ukrán nyelven, de tanulják anyanyelvüket és irodalmukat rendes tantárgyként, míg mások csak fakultációként vagy úgy sem. Az anyanyelvű osztályok működhetnek önálló oktatási intézményekben (ezeket nevezik nemzetiségi nyelven oktató iskoláknak), de egy oktatási intézményen belül párhuzamosan két, akár három különböző tannyelvű osztályok is működhetnek. Az utóbbi intézmény a többtannyelvű (a szovjet korszakban: internacionalista) iskola. A vegyes tannyelvű iskolákban a tanórára korlátozódik a kisebbségi nyelvhasználat, az iskola életében általában a többségi nyelv, kultúra és a hozzá kapcsolódó rejtett tanterv a domináns. Ukrajnában az elvárás az államilag kijelölt koncepciók alapján az, hogy minden oktatási intézmény szellemében és tradícióiban ukránná váljon, az oktatás nyelve lehet nemzetiségi. Az ukrain kisebbségek oktatásáról országos statisztikák csak a függetlenség utáni években váltak ismertté, de számos, a kisebbségekre vonatkozó fontos adatot nem tartalmaznak, így a továbbiakban részben saját forrásainkra, kutatásainkra támaszkodhatunk.

A terület történelme kihatással volt/van a helyi magyar közösség képzettségére. Az „országváltások” az államnyelv, így az oktatás nyelvének, az oktatási rendszer struktúrájának, a tananyag tartalmának a változását is jelentették. Kárpátalján elemi, általános iskolák, gimnáziumok és tanítóképzők működtek. A szovjet rendszerben, az európai oktatási modellt felváltotta a szovjet modell, ami egy egységes, előbb 7 majd 8 évfolyamos általános iskolából, és a 2-3 évfolyamos érettségivel záruló középfokból állt. A falvakban pedagógusok híján lassan indult az oktatás az általános iskolákban. A pedagógusok is a megbízhatatlan kategóriába tartoztak, különösen a református és görög katolikus papnék, akiknek viszont a kárpátaljai oktatásban jelentős szerepük volt. Az általános iskola után hosszú évekig egyedüli továbbtanulási lehetőség az előbb Huszton, majd Munkácson működő tanítóképző volt, ahol magyar osztály is működött. A régióban 1953-ban nyitották meg az első magyar nyelvű középiskolákat Nagyberegen, Mezőváriban,

Nagydobronyban és Mezőkaszonyban. A nyolcvanas években általánossá vált a középfokú végzettség, mivel kötelezővé tették, de ez az érettségi leértékelődésével és színvonalcsökkenéssel járt, így főleg statisztikai mutatót jelent, mintsem az európai érettséginek megfelelő képzettséget. Magyar nyelvű szakképzés egészen a nyolcvanas évek végéig nem létezett, majd néhány oktatási intézményben indítottak csoportokat. (Beregszászi 11-es és 18-as számú szakközépiskola, Ungvári Közművelődési Szakközépiskola, Beregszászi Egészségügyi Szakközépiskola).

Annak ellenére, hogy az ukrainai magyarok országos relatív aránya nagyon alacsony (0,3%) – regionális relatív arányuk is 12% –, a kárpátaljai magyarok megőrizték a területen kialakult anyanyelvű általános és középfokú oktatási intézményhálózatukat. Ennek oka az lehet, hogy a magyarok identitása erős, elsősorban az anyanyelvre és a legszűkebb környezetre épít, az anyanyelv jelentette a stabilitást a huszadik században átélt tapasztalatok, az „országváltások” kapcsán, amikor az államnyelv többször változott. A kárpátaljai magyarok mindegyik generációja egy államban kezdte meg tanulmányait, és egy másik államban fejezte azt be, egy más rendszerben. A harmincas éveikben járók is átéltek egy „országváltást” 1991-ben Ukrajna függetlenné válásakor, amely oktatási szempontból azt is jelentette számukra, hogy az addig kisebbségi iskolákban kötelező orosz államnyelv helyett az ukránt kezdték el tanítani a legelementárisabb oktatási feltétel megteremtése nélkül.

Ukrajna függetlenségének évében az országban a legtöbb anyanyelvű iskolával és így a legkiépítettebb intézményrendszerrel az oroszok rendelkeztek, miután ebben az időszakban államalkotó nemzetből váltak kisebbséggé és az ország lakosságának mintegy 20%-át tették ki, és a 2001-es népszámlálás adatai szerint is megközelítik ezt az arányt (17,3%). Pozíciójukat az anyanyelvhasználat és az oktatás terén számosságuknak és gazdasági erejüknek köszönhetően a rendszerváltás után is évtizedekig megőrizték, és még hosszú ideig nem fogják érteni a kisebbségi lét azon dimenzióit, amit a többi, relatíve csekélyebb pozíciókkal rendelkező kisebbség.⁹ Ukrajna önállósodásának fordulópontján, az 1990/91-es tanévben az oroszoknak, a moldávoknak, a románoknak, a lengyeleknek és a magyaroknak voltak anyanyelvű oktatási intézményei. A bolgárok, beloruszok, zsidók már oroszul tanultak, anyanyelvű oktatási intézményeik megszűntek. A lengyeleknek, akiknek számossága jelentősen meghaladja a magyarok lélekszámát, mindössze 2 önálló lengyel tannyelvű iskolája működött, és egy három tannyelvű. Azon oktatási intézmények száma, ahol moldáv/román tannyelvű osztályok működtek, 127 volt. Az ország 86 intézményében magyarul is tanulhattak. Az önálló magyar tannyelvű iskolák száma 55, a többi két vagy három tannyelvű volt. A két és három tannyelvű oktatási intézményekben, legalábbis az ukrainai magyarok esetében, a tanulók 90%-a magyar anyanyelvű volt (Orosz 1995).

A függetlenség utáni években az ukrán oktatási intézmények expanzióját figyelhetjük meg. A struktúraváltásnak köszönhetően új típusú oktatási intézményeket (gimnáziumokat, líceumokat) hoztak létre, melyeket általában a nagyobb városok lokális elitje kezdeményezett. Az első gimnáziumokat Ungváron, Munkácson, Beregszászban és Huszton nyitották. Azóta működnek gimnáziumok és líceumok mindegyik járásban. Kárpátalján a 2006/2007-es tanévben 707 I–III. fokozatú (elemi, általános és közép-) iskola működött. A régió 106 különböző fokozatú oktatási intézményében folyt magyar nyelvű képzés. Az intézmények közül 73 teljesen magyar tannyelvű, 31-ben ukrán és magyar, 2-ben ukrán, orosz, magyar tagozat is működött.

A magyar nyelven is oktató iskolák intézménytípusonként az alábbiak szerint oszlanak meg Kárpátalján.

⁹ Például az ország egysége és szuverenitása érdekében nem került le a napirendről az a kérdés, hogy az orosz legyen az ország hivatalos nyelve az ukrán mellett. Az országban minden hivatalban használják az orosz nyelvet, míg a magyarság által lakott kompakt területeken a magyar nyelvet nem. A hivatalnokok egy része nem vagy csak alapszinten beszél ukránul. A Krími Autonóm Köztársaságban a kilencvenes évek elején nyitották az első ukrán tannyelvű középiskolát, és az egyetemek zömében az oktatás részben vagy teljesen orosz nyelven folyik. Az egyetemeken a szakkönyvek zöme orosz nyelvű, és csak a kilencvenes évek végére jelent meg az ukrán nyelvű tudományos szakirodalom. A számítástechnika terén is ez a helyzet, ugyanis ukrán szoftvert nem fejlesztettek ki, így orosz vagy angol nyelvűeket használnak.

3. táblázat. Magyar tannyelven is oktató iskolák száma a 2006/2007-es tanévben

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

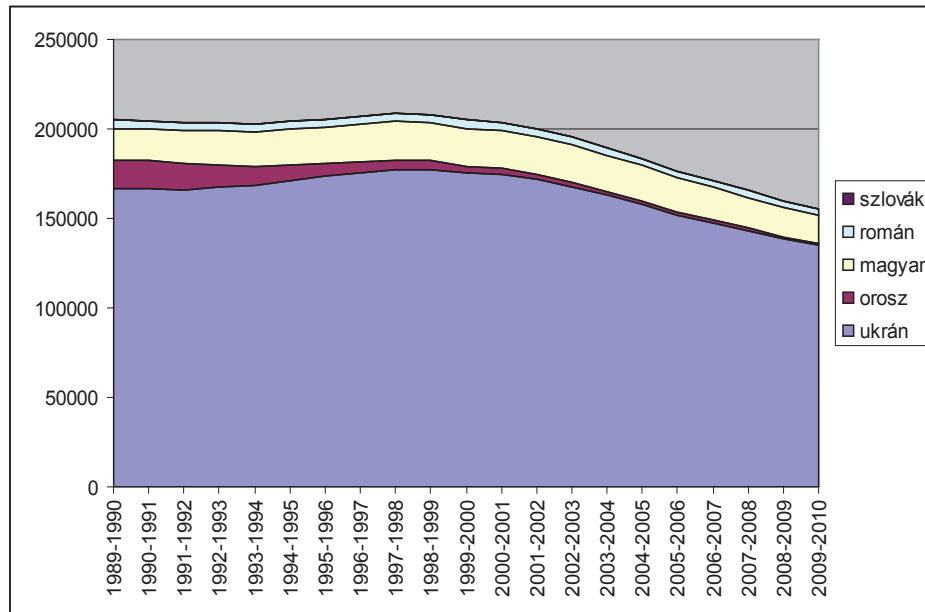
Elemi (1–4. osztály)	11
Általános iskolák (1–9. oszt.)	52
Középiskolák (1–11. osztály)	34
Gimnázium (5–12. oszt.)	2
Líceum (10–12 oszt.)	7
Összesen	106

A tanulólétszámra vonatkozó táblázat alapján azt is megállapíthatjuk, hogyan változott a magyar tannyelvű osztályban tanulók száma az évtized alatt. Míg az 1989/90-es tanévben a magyar tannyelvű osztályokba (1–12. osztály) 17 275 tanuló járt, ami a kárpátaljai iskolások 8,4%-át tette ki, addig az 1999/2000-es tanévben a tanulók száma 21 034 volt, vagyis 10,3%, tehát majdnem elérte a kárpátaljai magyarok részarányát, a 12%-ot. Azt is megállapíthatjuk, hogy legalább ilyen arányban csökkent az orosz tannyelvű osztályok tanulójának száma.

4. táblázat. A tanulói létszám alakulása a kárpátaljai iskolákban 1989–2009 között

(Forrás: A megyei oktatási főosztály adatai)

	ukrán	orosz	magyar	román	szlovák
1989–1990	166245	16598	17275	4825	0
1990–1991	166693	15874	17619	4622	0
1991–1992	166198	14809	17969	4355	0
1992–1993	167330	12839	18711	4483	12
1993–1994	168764	10585	19074	4464	18
1994–1995	171001	8925	19642	4460	25
1995–1996	173344	7655	20044	4514	32
1996–1997	175225	6313	20727	4568	32
1997–1998	177535	5254	21159	4594	54
1998–1999	177375	4675	21431	4610	71
1999–2000	175228	4074	21034	4525	87
2000–2001	174700	3400	20900	4600	102
2001–2002	171600	2900	20900	4600	81
2002–2003	167500	2600	20900	4400	92
2003–2004	162800	2300	20200	4300	97
2004–2005	157800	2000	19600	4200	38
2005–2006	151804	1803	18948	4133	45
2006–2007	147508	1718	18136	3948	53
2007–2008	142743	1613	17366	3754	70
2008–2009	138333	1548	16407	3598	79
2009–2010	134886	1438	15596	3416	30

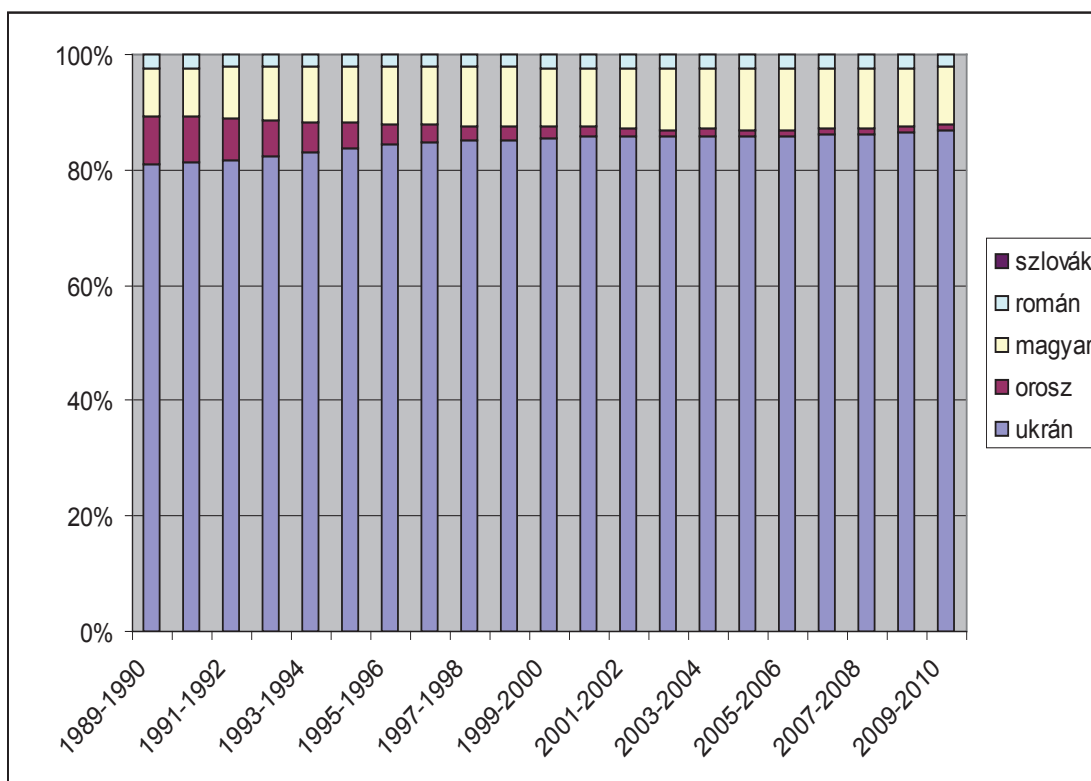
2. ábra. A kárpátaljai iskolák tanulólétszámának megoszlása az oktatás nyelve szerint (1989–2009)

5. táblázat. A tanulólétszám alakulása a kárpátaljai iskolákban százalékban 1989–2009 között

(Forrás: Saját számítás a megyei oktatási főosztály adatai alapján)

	ukrán	orosz	magyar	román	szlovák
1989–1990	81,1	8,1	8,4	2,4	0
1990–1991	81,4	7,8	8,6	2,3	0
1991–1992	81,7	7,3	8,8	2,1	0
1992–1993	82,3	6,3	9,2	2,2	0
1993–1994	83,2	5,2	9,4	2,2	0
1994–1995	83,8	4,4	9,6	2,2	0
1995–1996	84,3	3,7	9,8	2,2	0,02
1996–1997	84,7	3,1	10,0	2,2	0,02
1997–1998	85,1	2,5	10,1	2,2	0,03
1998–1999	85,2	2,3	10,3	2,2	0,03
1999–2000	85,5	2,0	10,3	2,2	0,04
2000–2001	85,8	1,7	10,3	2,3	0,05
2001–2002	85,8	1,5	10,5	2,3	0,04
2002–2003	85,7	1,3	10,7	2,3	0,05
2003–2004	85,8	1,2	10,7	2,3	0,05
2004–2005	85,9	1,1	10,7	2,3	0,02
2005–2006	85,9	1,0	10,7	2,3	0,02
2006–2007	86,1	1,0	10,6	2,3	0,03
2007–2008	86,2	1,0	10,5	2,3	0,04
2008–2009	86,5	1,0	10,3	2,2	0,05
2009–2010	86,8	0,9	10,0	2,2	0,02

A statisztikai adatok alapján készült ábrák jól mutatják, hogy az egész megyében jelentősen csökkent a gyermeklétszám, viszont a beiskolázásnál sem a magyar, sem a román kisebbség esetében arányaiban nincs drasztikus eltérés. Az oktatás nyelvválasztását illetően, a beiskolázási sáv egészen a 2005/2006-os tanévig arányaiban növekvő tendenciát mutat, de ettől az évtől kezdve enyhe csökkenést tapasztalunk, ami erőteljesebb a 2008/2009-es tanévtől, amikor is bevezették a kisebbségekkel szembeni diszkriminatív emelt szintű érettségit. Az ábrák jól mutatják, hogy az orosz tannyelvű osztályok hallgatói létszámának csökkenése és a magyar osztályok létszám-növekedése között összefüggés tapasztalható. Valószínű, a korábban orosz tagozatra beiskolázott magyar gyerekeket írták vissza a magyar tannyelvű osztályokba a kilencvenes évek elején.

3. ábra. A tanulói létszám alakulása a kárpátaljai iskolákban százalékban 1989–2009 között

A kárpátaljai iskolákba járó gyerekek megoszlása az oktatási nyelv alapján azt mutatja, hogy a 2005/2006-os tanévig a relatív arányuk növekedett és 10,7%-ot tett ki, ami az elmúlt évek pozitív magyar–magyar kisebbségpolitikájának (státustörvény, magyarországi továbbtanulási lehetőségek stb.), valamint Magyarország presztízsének tudható be. A szabadabb légkörnek is köszönhető, hogy olyan területeken, ahol 1944 után nem szerveztek magyar tannyelvű óvodákat, iskolákat, a szülők kérésére önálló magyar osztályok indultak. A szórványvidéken megerősödött az intézményi iskolai képzés. Míg a szovjet rendszerben Aknaszlatinán, Técsőn, Viskén működtek magyar iskolák, úgy 1992 után már Huszton, Rahón, Kőrösmezőn, Gyertyánligeten, Szolyván is indítottak magyar tannyelvű osztályokat.¹⁰

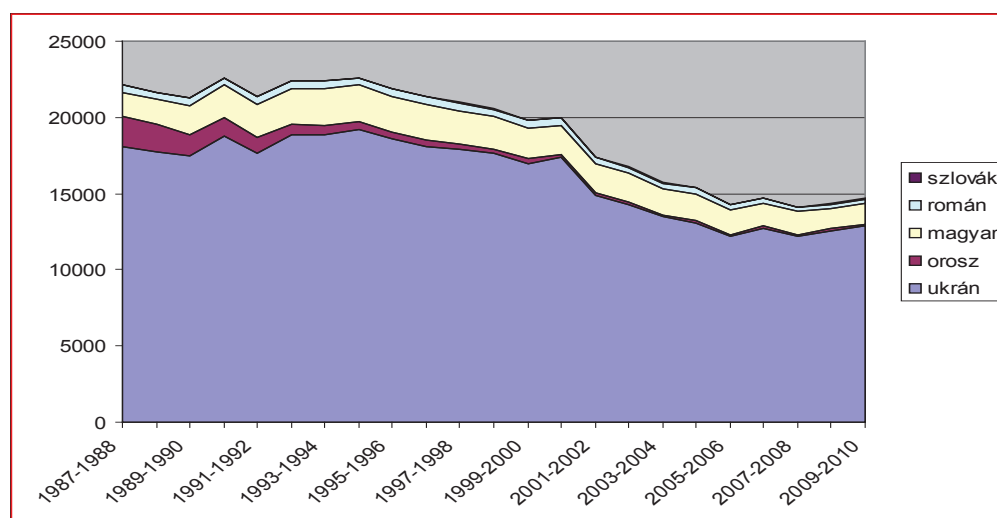
Az iskolai nyelvválasztás változása jobban megfigyelhető az első osztályba beiskolázott tanulói létszámok alapján.

¹⁰ A Felső-Tisza-vidéken főleg a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, a Római Katolikus Egyház, Szolyván a Kárpátaljai Református Egyház, a Szolyvai Magyar Kulturális Szövetség, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség támogatásával működnek ezek az intézmények.

6. táblázat. Az első osztályba beiskolázott tanulók megoszlása az oktatás nyelve szerint Kárpátalján 1987–2009 között

(Forrás: Kárpátaljai megyei oktatási főosztály adatai)

	ukrán	orosz	magyar	román	szlovák	
1987–1988	18104	1934	1586	499	0	22123
1988–1989	17728	1811	1622	507	0	21668
1989–1990	17454	1399	1913	525	0	21291
1990–1991	18765	1200	2147	476	0	22588
1991–1992	17670	1007	2160	491	0	21328
1992–1993	18856	682	2311	533	12	22394
1993–1994	18899	546	2442	492	7	22386
1994–1995	19231	472	2440	466	8	22617
1995–1996	18574	459	2370	485	8	21896
1996–1997	18115	367	2365	530	4	21381
1997–1998	17913	327	2203	530	24	20997
1998–1999	17620	307	2148	461	22	20558
1999–2000	16956	305	2069	487	19	19836
2000–2001	17349	181	1939	503	18	19990
2001–2002	14889	173	1922	422	15	17421
2002–2003	14271	154	1934	372	12	16743
2003–2004	13469	129	1693	402	8	15701
2004–2005	13100	121	1777	367	8	15373
2005–2006	12158	104	1647	374	8	14291
2006–2007	12734	131	1499	316	18	14698
2007–2008	12181	135	1495	276	27	14114
2008–2009	12541	146	1321	296	22	14326
2009–2010	12868	146	1385	262	30	14691

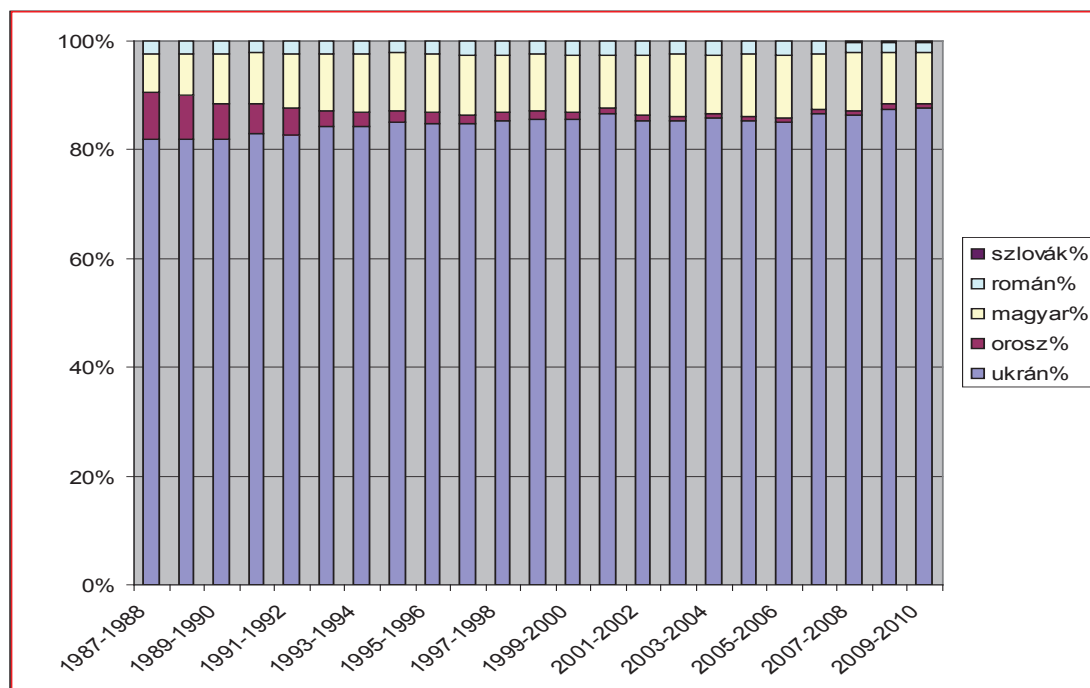

4. ábra. Az első osztályba beiskolázott tanulók megoszlása az oktatás nyelve szerint Kárpátalján 1987–2009 között

7. táblázat. Az első osztályba beiskolázott tanulók megoszlásának aránya az oktatás nyelve szerint Kárpátalján 1987–2009 között százalékban

(Forrás: Saját számítás a megyei oktatási főosztály adatai alapján)

	ukrán%	orosz%	magyar%	román%	szlovák%
1987–1988	81,83	8,74	7,17	2,26	0
1988–1989	81,82	8,36	7,49	2,34	0
1989–1990	81,98	6,57	8,99	2,47	0
1990–1991	83,08	5,31	9,51	2,11	0
1991–1992	82,85	4,72	10,13	2,30	0
1992–1993	84,20	3,05	10,32	2,38	0,05
1993–1994	84,42	2,44	10,91	2,20	0,03
1994–1995	85,03	2,09	10,79	2,06	0,04
1995–1996	84,83	2,10	10,82	2,22	0,04
1996–1997	84,72	1,72	11,06	2,48	0,02
1997–1998	85,31	1,56	10,49	2,52	0,11
1998–1999	85,71	1,49	10,45	2,24	0,11
1999–2000	85,48	1,54	10,43	2,46	0,10
2000–2001	86,78	0,91	9,70	2,52	0,09
2001–2002	85,47	0,99	11,03	2,42	0,09
2002–2003	85,24	0,92	11,55	2,22	0,07
2003–2004	85,78	0,82	10,78	2,56	0,05
2004–2005	85,21	0,79	11,56	2,39	0,05
2005–2006	85,07	0,73	11,52	2,62	0,06
2006–2007	86,64	0,89	10,20	2,15	0,12
2007–2008	86,30	0,96	10,59	1,96	0,19
2008–2009	87,54	1,02	9,22	2,07	0,15
2009–2010	87,59	0,99	9,43	1,78	0,20

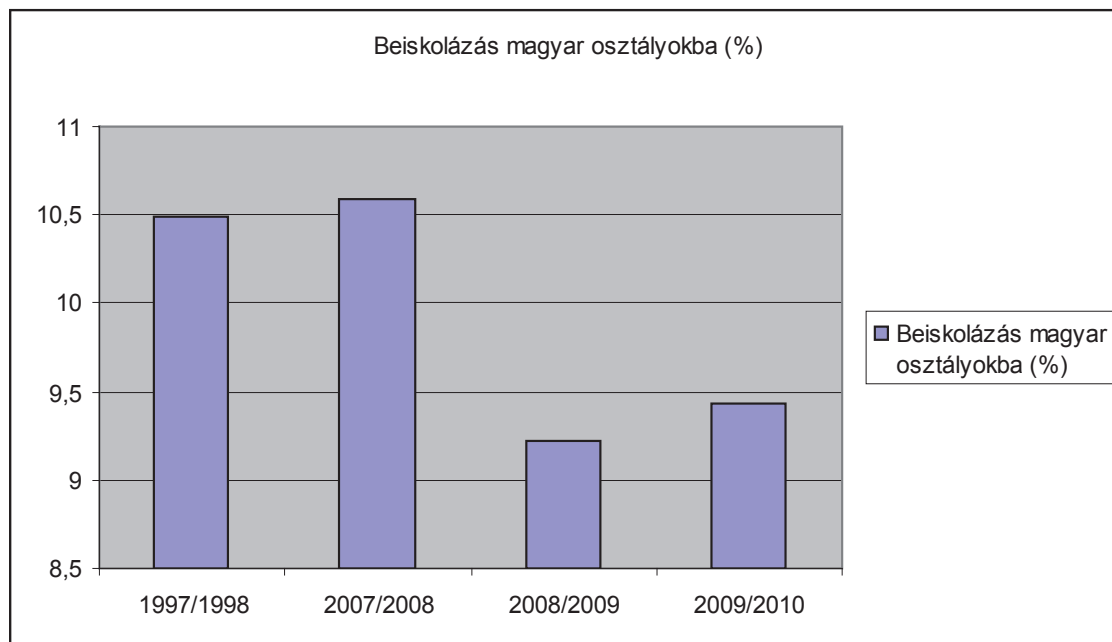
5. ábra. Az első osztályba beiskolázott tanulók megoszlásának aránya az oktatás nyelve szerint Kárpátalján 1987–2009 között százalékban

A 2005/2006-os tanévben a magyar tannyelvű osztályokba beiskolázott tanulók aránya 11,52% volt, majdnem elérte a régió magyar lakosságának arányát, a 12%-ot. Az iskolaválasztás terén kialakult helyzetet megrendítették az emelt szintű érettségiről hozott 2006-os, valamint az ukrán nyelv presztízsét erősítő 2008-as miniszteri rendeletek. A rendeletek következtében a szülők egy része gyermeke vélt boldogulása érdekében az ukrán oktatási intézményekbe írták be/át csemetéiket a 2008/2009-es tanévben. Számos faluban (például Koncházán, Badalóban, Szürtében, Bótrágyon) a magyar tagozatra alig vagy egyáltalán nem írtak be magyar gyermeket, s csak a roma szülők iskolaválasztásának köszönhetően maradt fenn a magyar oktatás. Huszton nem indult magyar első osztály¹¹, Técsőn pedig alig tudták megszervezni az első osztályt. Szürtében a 2008/2009-es tanévben nem indult magyar tannyelvű 10. osztály, mert az általános iskola után elvitték a gyerekeket a közeli városi oktatási intézményekbe. Abszolút számokban is jelentősen csökkent a magyar tagozatokra beiskolázott elsősök száma, ami néhány év múlva kihatással lesz a magyar intézményhálózat összes elemére.

8. táblázat. Magyar tannyelvű osztályok beiskolázási mutatói az 1997, 2007, 2008, 2009-es években

	1997/1998	2007/2008	2008/2009	2009/2010
Beiskolázás magyar osztályokba	2203	1495	1321	1385
Beiskolázás magyar osztályokba (%)	10,49	10,59	9,22	9,43

Megvizsgálva a magyar tagozatok első osztályaiba beíratott tanulók arányát az adott populáción belül az iskolai nyelvválasztás szerint láthatjuk, hogy az utóbbi két évben, a kisebbségi jogokat szűkítő oktatási rendeletek életbeléptetése után csökkent a magyar tannyelvű oktatást választók aránya a területen, ami a jelentős kisebbségi nyelvhasználati és esélyegyenlőségi deficitnek tudható be.

6. ábra. Magyar tannyelvű osztályokba beiskolázott gyereklétszám változása az 1997, 2007, 2008, 2009-es években

¹¹ A folytonosság megőrzése érdekében a következő tanévben az egyik ukrán tannyelvű iskolából átszábitották az osztály fenntartásához szükséges 5 tanulót.

A korábbi években az oktatás nyelvének megválasztására hatással volt a magyarországi oktatási-nevelési támogatás, amit a magyar államtól kaphatnak azok a szülők, akik magyar iskolába járatják gyermeküket a magyarországi kedvezménytörvény alapján. A támogatás folyósításának jelenlegi rendszere nem hat kedvezően a magyar iskolákra, miután azok a szülők is megkaphatják, akik gyereke ukrán tagozaton tanul, és fakultációként vagy vasárnapi iskolában tanulja a magyart is. Az igazgatók véleménye szerint a támogatások folyósításának ezen rendszere kétszeresen sújtja a magyar iskolákat. Egyrészt ellentétes a státustörvény szellemével, mert nem növeli a magyar nyelvű oktatás presztízsét, miután azonos támogatásban részesíti az ukrán szellemiségű iskolákba járó gyerekeket, akik látszatként tanulnak magyart és azokat, akik a magyar szellemű intézménybe járnak. Másrészt Ukrajnában erős ukranizációs oktatáspolitikát követnek, ami a szülőkre közvetlen és közvetett nyomásgyakorlásban is megnyilvánul, így sokan gyerekeik vélt boldogulása érdekében az ukrán iskolába íratták őket, viszont az elvitt gyerekek miatt a magyar tannyelvű osztály indításához szükséges minimum alá csökkenhet a tanulói létszám a kisebb településeken, veszélyeztetve ezen intézmények létét. A beiskolázási mutatók szerint, ha nem változik a helyzet, a következő évtizedben átrendeződhet a magyar oktatás intézményi hálózata Kárpátalján. Megszűnhetnek elemi iskolák, elemivé válhatnak általános iskolák, és általános iskolává néhány középiskola.

A folyamatot elősegíti az az oktatási rendelet, amely alapján 2010-ig az oktatási intézményeknek profilt kell választani. Ez azt jelenti, hogy az oktatás a középiskolai évfolyamokon szakirányú lehet: humán, reál, természettudományi, szakmai, művészeti. A tanulók a szakiránynak megfelelő tantárgyakat emelt óraszámban tanulják. Ahol nem valósítható meg a szakosodás, ott az általános tanterv szerint tanulnak majd, minden tárgyat keveset. A párhuzamos osztályokkal nem rendelkező kis létszámú iskolák nehezen tudnak majd eleget tenni a szakosított oktatásnak, így nagy valószínűséggel kialakulnak azok az iskolaközpontok, amelyek a felső tagozatban több párhuzamos osztályt tudnak indítani, megközelíthetőek tömegközlekedéssel vagy iskolabuszsal, esetleg kollégiummal rendelkeznek. Ezen intézmények végzősei a választott szakirányú képzés eredményeként sikeresebbek lehetnek továbbtanulásukkor. A kárpátaljai magyarság érdeke, hogy kialakítsa saját iskolaközpontjait, különben az ukrán iskolaközpontok elszívják a legtehetségesebb diákjaikat. Ilyen iskolaközpontokká alakulhatnak a kárpátaljai magyar tehetséggondozó oktatási intézmények, a liceumok és gimnáziumok (Risennya kolegiji mon 4/11-2, 2008).

Kárpátalján két állami magyar tannyelvű nyolcosztályos gimnázium működik, az egyik Ungváron, a másik Beregszászban. A técsői liceum szintén állami alapítású és fenntartású, de azt a református egyház is sajátjaként támogatja. A református egyház három (Nagydobrony, Nagyberg, Tivadar), a római és a görög katolikus egyházak pedig egy-egy liceumot tartanak fenn (Munkácson, Karácsfalván). Mivel az egyházak által létrehozott intézmények az államtól csak alaptámogatást kapnak az állam által előírt kötelező tantárgyak tanítására, így az intézmények fenntartásának teljes költsége az alapítót terhel¹². Az intézményeket tízévente akkreditálják, teljes körű ellenőrzéssel vizsgálják, hogy megfelelnek-e az állami követelményeknek.

Új kihívást jelent a magyar iskolák számára az ország legutóbbi éveiben hozott szociálpolitikai rendelkezés, amely a népesség csökkenését kívánta lassítani. Az ukrán állam a nagygyermekes családokat segítő törvény¹³ értelmében, a legutóbbi végrehajtási rendelet szerint azokat a családokat, ahol 2007. december 31-e után gyermek születik, jelentős anyagi támogatásban részesíti. A rendeletnek köszönhetően a szülési kedv elsősorban a romák körében nőtt meg, akik gyermekeiket magyar osztályokba járatják, így néhány éven belül megváltoztathatják egyes

¹² Az egyházi liceumok a kilencvenes évek közepén jöttek létre mint alapítványi fenntartású intézmények. A fenntartásukhoz az állam az államilag kötelezően előírt órák költségével hozzájárult, így egy évtizeden át az alapítók az üzemeltetés és a vallási órák költségeit fizette. A 2004-ben elfogadott állami költségvetési törvényre hivatkozva a támogatást a 2009/2010-es tanévtől kezdve megvonták az intézményektől. Egyes sajtóvélemények szerint a támogatások megvonása 2006 után megerősödött, ami az állami szintre emelt ukrán nacionalizmus eredményének tudható be, bár a törvény elfogadásakor, 2004-ben még a legnagyobb parlamenti frakcióval rendelkező párt, az Ukrajnai Egyesített Szocioáldemokrata Párt volt, és a kárpátaljai magyarságnak Gajdos István személyében volt parlamenti képviselője, aki ennek a pártnak, az akkori hatalmpártnak a képviselőjeként politizált.

¹³ Zakon Ukrajini „O goszudarsztvennoj pomosci sz gyetymi” ot 21.11.92 g. N 2811-XII.

településeken a tanulók arányát, ami újabb szakmai kihívást jelent a kárpátaljai magyar iskolákban dolgozó pedagógusok és iskolák számára. Erre célszerű lenne felkészíteni az iskolákat és a pedagógusokat (Zakon 2811-XII, 1992).

Vizsgáljuk meg, hogyan alakult az érettségizők aránya az elmúlt öt esztendőben, milyen lehetőségekkel bírnak a magyar iskolába járók a továbbtanulás terén, hányan tesznek sikeres érettségit, ami alapja a felsőfokú képzésnek. Ez a kérdés azért is fontos, mert Európa fejlettebb felében a felsőoktatás expanziója a múlt század hetvenes éveitől kezdve alaptendenciának számít, a fejlődés egyik alapját képezi.

Kárpátalján azok a tanulók, akik a 2000/2001-es tanévben érettségiztek, az 1990/1991-es tanévben kezdték meg tanulmányaikat az oktatási rendszer szerkezete szerint. Vessük össze az elmúlt öt esztendőben érettségizettek számát a beiskolázás mutatóival!

9. táblázat. A kárpátaljai iskolákban érettségizettek száma az oktatás nyelve szerint 2001–2007 között

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

Tanév	2000–2001	2001–2002	2002–2003	2003–2004	2004–2005	2005–2006	2006–2007
Ukrán*	10125	10511	11115	11624	11793	11175	11209
Orosz	359	254	244	235	214	152	149
Magyar*	989	1052	1292	1376	1263	1196	1221
Román	118	140	151	161	172	190	212
Szlovák	0	0	0	0	0	0	0
Összesen	11591	11957	12802	13396	13442	12713	12747
Közülük líceumokban, gimnáziumokban érettségiztek							
Magyar*	69	103	136	134	108	113	142
Ukrán *	0	0	0	0	0	0	44

10. táblázat. A kárpátaljai iskolákban érettségizettek száma az oktatás nyelve szerint, százalékban (2001–2007)

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

	ukrán	orosz	magyar	román	szlovák
2000–2001	87,35	3,10	8,53	1,02	0,00
2001–2002	87,91	2,12	8,80	1,17	0,00
2002–2003	86,82	1,91	10,09	1,18	0,0
2003–2004	86,77	1,75	10,27	1,2	0,0
2004–2005	87,73	1,59	9,40	1,28	0,0
2005–2006	87,90	1,20	9,41	1,49	0,0
2006–2007	87,93	1,17	9,58	1,66	0,00

11. táblázat. A magyar iskolákba beiskolázott és közülük érettségizettek aránya 2002–2007 között

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

	1.oszt	11. oszt.	különbség	különbség (%)
2001–2002	1913	1052	861	55
2002–2003	2147	1292	855	60
2003–2004	2160	1376	784	64
2004–2005	2311	1263	1040	55
2005–2006	2442	1196	1246	49
2006–2007	2440	1221	1219	50

A fenti adatok azt támasztják alá, hogy a magyar tannyelvű első osztályokba beiskolázott tanulók mintegy 50%-a nem jut el az érettségiig. Elképzelhető, hogy egy részük a 9. osztály után a szakképzésben vesz részt, vagy technikumokban, vagy ahogy most nevezik: I–II. fokozatú felsőoktatási intézményekben folytatja tanulmányát, amit viszont nem igazolnak a statisztikák. (Részletesebben lásd a következő fejezetben).

A magyar iskolákban érettségizettek eredményességéről megbizonyosodhatunk a 2008-ban tett emelt szintű érettségik vizsgaeredményei alapján, amelyeket az oktatási minisztérium tett közzé a tesztközpont honlapján.¹⁴ Minden felsőoktatási intézmény csak az emelt szintű vizsgaközpontokban kiállított, egy évre érvényes okiratok, úgynevezett „szertifikátok” alapján vehette fel a hallgatóit, saját belső vizsgát nem szervezhetett.¹⁵ A tesztek maximális pontértéke 200 volt, de ebből mindenkinek megelőlegeztek 100 pontot, így lényegében 100 pontos tesztet kellett kitölteni a jelentkezőnek, ahol 124 ponttal, azaz 24%-os teljesítménnyel lehetett pozitív érdemjegyet elérni. Ukrajnában 12-es skálán értékelik a tanulók tudását. A tizenkettes rendszerben a 4-es osztályzat számít pozitív érdemjegynek. A teszteken az elért eredményeket érdemjegyekké konvertálták. 12-es osztályzatot szinte lehetetlen volt elérni, mert ehhez maximális 200 pontra kellett teljesíteni, 11-es osztályzathoz 195,5–199,5 pontos, a 10-es érdemjegyhez 190,5–195 pontos tesztet kellett írni.

Elemelve a honlapon közzétett eredményeket, képet kaphattunk a magyar tagozatokon érettségizők teljesítményéről az ukrán tannyelvű iskolákban érettségizettekhez képest. Az ukrán nyelv és irodalom vizsgán elért eredmények miatt a magyar tannyelvű középiskolákban érettségiző diákok 43%-a nem nyújthatta be kérelmét egyik felsőoktatási intézménybe sem, mert nem érték el a továbbtanuláshoz szükséges minimális 124 pontszámot ukrán nyelvből és irodalomból. Ennek okai között elsősorban az szerepelhet, hogy a szervezők megsértették a mérés mint értékelés jóságmutatóját, vagyis a teszt nem azt mérte a kisebbségek körében, amit mérni akartak. A kérdések között számos olyan is szerepelt, amelyet egyáltalán nem tanultak, nincs az előírt tantervben, ráadásul mindenki számára kötelező volt az ukrán irodalom kérdések sora is, amit nem vagy alig tanultak a nemzetiségi iskolákban. Az eljárással kapcsolatban alapkérdés az is, hogy olyan szinten kell-e ismerni az ukrán irodalmat annak, aki reál vagy műszaki pályára készül, mint az ukrán nyelv és irodalom szakra felvételizőknek, vagy az ukrán vizsga a nyelvismeretet méri-e. Az ukrán tesztek nyelvtani ismereteket kértek számon, ahelyett, hogy a nyelvi kompetenciát mérték volna. Míg az ukrán iskolák végzőseinek mintegy 80%-a bejelentkezett emelt szintű érettségire, addig a magyar tagozatok végzősei közül mindössze 50% (619 érettségiző). A bejelentkezettek közül nem érte el a 4-es osztályzatot ukránból 265 fő (43%), így a 2008-as évben 354-en felvételizhettek, ami az érettségizők 30%-át, az adott korosztály magyar osztályaiba beiratott gyerekek 16%-át jelenti. Az ukrán nyelv oktatásának hiányossága egyetemesnek mondható, és lényegi különbséget nem mutat az általános, a középiskolák, valamint a tehetséggondozó líceumok, gimnáziumok között. A többi tantárgyból sokkal jobban teljesítettek a magyar iskolákban érettségizők. Az emelt szintű vizsgák eredményei azt mutatják, hogy a legtöbb tantárgyból a magyar tannyelvű iskolákban érettségizettek elérik vagy meghaladják az ukrán iskolákban érettségizettek szintjét. Matematikából, biológiából, fizikából a magyar tagozaton érettségizettek jobb teljesítményt nyújtottak az ukrán iskolákban érettségizett kortársaikhoz képest. A líceumokban, gimnáziumokban érettségizettek teljesítménye a szaktárgyakból jobb, mint az általános középiskolákban érettségizetteké. Ez természetesnek tekinthető, mert a líceumokban és a gimnáziumokban egy előzetes kiválasztás alapján nyernek felvételt a diákok, így valószínű motiváltabbak, valamint egy évvel később érettségiznek, mint a középiskolákban tanulók. A magyar tannyelvű líceumok és gimnáziumok végzősei átlagban

¹⁴ www.testportal.gov.ua

¹⁵ Minden főiskola mindegyik szakára kötelező volt az ukrán emelt szintű érettségi, amelynek tartalmi követelményeit az ukrán tannyelvű iskolák tanterveikhez igazították. A szaktárgyakból lefordították a teszteket. Aki nem ért el az emelt szintű érettségire a 200 pontból minimum 124 pontot, nem nyújthatta be felvételi kérelmét egyik felsőoktatási intézménybe sem, még a magyar nyelvű főiskolára vagy magyar tagozatokra sem.

jobb teljesítményt nyújtottak, mint a hasonló típusú ukrán nyelven oktató intézmények végzősei. Kevesebb volt közöttük a rosszul teljesítők aránya, de kevesebben érték el 10–12-es osztályzatot is, mint az ukrán tagozaton érettségizők. Az eredmények alapján a magyar tannyelvű líceumokban és gimnáziumokban talán nagyobb figyelmet kellene fordítani az egyetemi felkészítésre, az emelt szintű érettségik követelményrendszerének megismertetésére, a tehetséggondozásra, a kötelező tananyag tanítása mellett differenciáltan segíteni a tanulók érdeklődésének és képességeinek megfelelő elmélyülést.

Összefoglalva a magyar nyelvű iskolázás helyzetét, az iskolaválasztáskor a szülők mindig és minden korban az aktuális helyzetnek megfelelően, a kihívásokra olyan választ adnak, ami a pillanatnyi helyzetben a legjobbnak tűnik a gyermek jövőjét illetően. A 2008-as évig megfordult a szovjet rendszerben már majdnem általánossá vált tendencia, amely szerint a gyerekeket jelentős részben orosz osztályba járatják a magyar szülők. Ennek okai között szerepelhetett az, hogy a boldogulás, de legalábbis a továbbtanulás lehetősége magyar nyelven is megteremtődött. Az is közrejátszott ebben a tendenciaváltozásban, hogy a kárpátaljai magyarság ismét átélte egy újabb „országváltást” anélkül, hogy valós beleszólási lehetősége lett volna, amikor újra szembe-sült másságával és rákényszerült a tudatos identitásválasztásra. Az okok között szerepelhet, hogy elvesztette státusát az orosz nyelv, amit a magyar iskolákban kizárólagosan mint nemzetek közötti érintkezés nyelvét oktatták a környezeti ukrán nyelv helyett, ezért az ukránt a szülők és a most főiskolánkon tanulók nagy része nem tudja, mert aki gyermeke tudatos tanulását kívánta segíteni, az anyanyelvű iskolát választott számukra. Ezt a folyamatot szakították meg a bolognai folyamatra hivatkozva a 2006 után hozott, főleg a felvételizésre vonatkozó oktatáspolitikai diszkriminatív rendelkezések, melyek jelentős kisebbségjogi deficitet eredményeztek.

A magyar oktatási rendszer megmaradásának alapkérdése Kárpátalján: visszatérés a felsőoktatásba-felvételizés korábbi gyakorlatához:

a) Biztosítsák állandó jelleggel, hogy a magyar tannyelvű iskolákban érettségizők anyanyelven tegyék a szaktárgyi emelt szintű érettségi vizsgáikat.

b) A felvételi rend szerinti, a minden szakra kötelező nyelv és irodalom emelt szintű érettségét az oktatás nyelvén, azaz magyar nyelvből és irodalomból tegyék ugyanúgy, mint ukrán anyanyelvű kortársaik, és ezt az eredményt számítsák be a felvételi pontszámaikba, így esélyeik a felvételtör nem csorbulnának.

c) A magyar nyelv és irodalom szakra, valamint a magyar tannyelvű iskolák számára képző felsőoktatási intézmények tanítói és óvodapedagógiai szakjaira jelentkező hallgatók számára tegyék kötelezővé az emelt szintű érettségit magyar nyelvből és irodalomból.¹⁶

Az oktatás területén kiemelkedő fontossággal bír a magyar oktatási rendszer alapelemeinek megőrzése és fejlesztése. A demográfiai hullámvölgy következtében elképzelhető, hogy néhány kis településen veszélybe kerülnek a kis létszámú általános iskolák, bár törvényileg öt tanuló esetén az államnak biztosítania kell az anyanyelvű oktatást elemi iskolai szinten. Minimális célként kellene kitűzni, hogy a lehető legtöbb magyarlakta településen megmaradjanak az anyanyelvű elemi, általános oktatási intézmények, valamint óvodai csoportok. Várható az is, hogy a középiskolák számát a racionális képzési kínálat bővítése érdekében csökkenteni fogják. E törekvések elsősorban azokat a középiskolákat érintik majd, ahol a felső tagozatban az osztálylétszám tíz fő körül lesz. A regionális sajátosságok figyelembevételével célszerűnek tűnik olyan iskolaközpontok kialakítása/megtartása, ahol megfelelő színvonalú és több szakirányú képzést tudnak nyújtani a régióon belül olyan elrendezésben, hogy a színvonalas középfokú oktatás igények szerint hozzáférhetővé váljon mindenki számára.

¹⁶ Ez a felvételi eljárási gyakorlat ilyen formában megegyezne a magyarországi kisebbségi anyanyelvű gimnáziumokban érettségizőkre vonatkozó eljárással.

2.2.2. A közoktatás tárgyi, személyi, módszertani feltételei

Az oktatás színvonalát befolyásolják az oktatás körülményei, a tanítás tárgyi feltételei, a módszertani ellátottság, a személyi állomány és annak szakmai, pedagógiai felkészültsége. Az iskolai tanrend, az óratervek, a tankönyvellátás az egyik alapvető kérdés.

Ukrajna függetlenségi nyilatkozata után 1991-ben kidolgozták az első önálló óraterveket, a tantárgyak oktatásának tartalmi követelményeit, a programokat, illetve a hozzájuk rendelhető tankönyveket. Az Ukrán Oktatási és Tudományos Minisztérium 1992-től kezdve folyamatosan módosítja az új óraterveket a különböző típusú oktatási intézmények számára. Az első években ezek az óratervek átmeneti óratervekként jelentek meg, azt sugallva, hogy a végleges óratervek jóváhagyása még nem történt meg. Az óratervek szerkezetileg változtak a szovjet rendszerben használt óratervekhez képest. Struktúrájukat tekintve két részből állnak: az úgynevezett „invariáns” és „variatív” tantárgyi csoportokból. Az „invariáns” tantárgyi csoporthoz tartoznak azok a tantárgyak, amelyek kötelezően oktatandók minden ukrain oktatási intézményben, vagyis biztosítják a tudás szempontjából az egyetemességet. Az invariáns órakeretben feltüntetik évfolyamonként azt a heti óraszámot, amit az oktatási intézmények saját belátásuk alapján, a szülők, diákok igényeinek figyelembevételével, a regionális sajátosságok adta különbözőségeikre adott válaszként használhatnak különböző tantárgyak oktatására. Ezen órakereten belül az iskola tantestületének, igazgatóságának javaslatára, például bevezethető lenne „A magyar nép története” című tantárgy, akár kötelező órarend szerinti rendben. Az „invariáns” órakeretet felhasználhatják az oktatási intézmények kiscsoportos fakultációk indítására, felzárkóztató programokra, egyéni foglalkozásokra a gyengébben teljesítők számára, de tehetség gondozásra is, szintén egyéni foglalkozás keretén belül. A szabadon választható órák száma évfolyamonként változik: az első osztályban általában heti két-három órát jelent, ami az érettségit jelentő osztályra elérheti akár a tízet is.

Jelentősen változtak az óratervek, amikor az általános középfokú képzésről szóló oktatási törvényt elfogadták¹⁷, és ennek értelmében az oktatási rendszer áttért a 12 éves középfokú oktatásra. Az áttérés a 4+5+3-as struktúrára folyamatosan történik, azokra vonatkozik, akik 2000 után léptek be a rendszerbe. Az új típusú oktatási szerkezet új óraterveket igényelt, így 2000-től kezdve előbb az elemi, majd a felső tagozatok számára is kidolgozták az óraterveket. Szerkezetileg a 90-es évek elejének óraterveit tükrözik, tehát megmaradt a közös tudásalapot biztosító „invariáns” rész, és az egyéni igényeket, sajátosságokat tükröző „variatív” rész. Az új óratervek viszont a tanítandó tantárgyakat műveltségi tömbökre bontva adják meg. A műveltségi tömbök a következők: nyelv és irodalom, társadalomtudomány, esztétika, matematika, természettudományok, technológia, egészségvédelem. Az új óratervekben jelentős változást hozott az, hogy országos szinten kötelezővé tették az idegen nyelv oktatását az elemi iskola 2. osztályától kezdve, így a nemzetiségi oktatási intézményekben tanuló diákok a második osztálytól kezdve három nyelvet tanulnak: anyanyelvüket, ukrán nyelvet és egy nyugati nyelvet. Az óraterveket vizsgálva egy másik szembevetendő változás, hogy míg az ukrán tannyelvű középiskoláknál a világirodalmat önálló tantárgyként tanítják, addig a nemzetiségi iskolákban a világirodalom a nemzetiségi irodalom részét képezi, azaz integrált irodalomoktatás folyik, és emellett külön tárgyként ukrán irodalmat is tanulnak. Az integrált irodalomoktatás pedagógiai indokolt, mert egységes irodalomszemléletet nyújt a tanítványoknak, de a tantárgyra fordítható óraszám ezáltal kevesebb, mint az ukrán tannyelvű oktatási intézményekben az ukrán irodalomra és a külön tantárgyként nyilvántartott világirodalomra fordítható óraszámok összessége. A megnövekedett tantárgyak száma miatt csökkentették a szabadon választható órák számát a kisebbségi intézményekben (Zakon oszviti 1642-III, 2000r.).

Az ukrán nyelv oktatásának hatékonysága érdekében engedélyezték az osztályok csoportbontását az ukrán és idegen nyelvórákon, de ez költségvetésfüggő, így nem mindenütt tartják be. Jelentős mértékben növekedett az államnyelv oktatására szánt órakeret a nemzetiségi iskolák esetében. A függetlenség első éveiben heti két-három órában oktatták az ukránt a nemzetiségi iskolákban, míg a 12 éves oktatásra történt áttérés után külön tárgyként tanítják a nyelvet és külön

¹⁷ Zakon oszviti pro zahaljnu szerednyu oszvitu N 1642-III, 06.04. 2000r., in. www.mon.gov.ua

tárgyként az ukrán irodalmat, bár irodalmat kisebb óraszámokban, mint az ukrán iskolákban. Az ukrán nyelv oktatása terén szemléletváltásra lenne szükség, mert a szovjet rendszer rossz gyakorlatának megfelelően nyelvtancentrikus, és nem a beszélt nyelvre koncentrálnak. Az ukrán oktatáspolitikai szakemberek sem fogadják el azt a kisebbségek által megfogalmazott, pedagógiailag megalapozott álláspontot, hogy az ukrán nyelv a kisebbségek számára második nyelv és ennek megfelelően kellene oktatni. Továbbra is ragaszkodnak ahhoz, hogy az államnyelv nem lehet második, vagyis idegen nyelv. A függetlenség óta nem teremtették meg a feltételeket az ukrán nyelv oktatásához. Nem képeztek pedagógusokat a kisebbségi iskolák számára, nincs mindenki számára hozzáférhető iskolai szótár és megfelelő tankönyv.

Az ukrán tannyelvű oktatási intézmények számára olyan óratervek is készültek, amelyek két idegen nyelv oktatását is engedélyezik. Ezek esetében az egyik idegen nyelv lehet az adott területen élő nemzetiségi kisebbségek nyelve is. Ezzel a lehetőséggel az intézmények nem vagy csak korlátozottan élnek.

A felső tagozatban az új struktúrára történő áttérés után az oktatási intézményeknek választaniuk kellett, hogy milyen szakirányú képzést folytatnak a jövőben. A szakosítás irányai lehetnek: fizika–matematika, természettudományi, társadalomtudományi, bölcsész vagy filológiai, technológiai, művészeti, testnevelési. A rendelet értelmében a szakiránynak megfelelően a felső tagozatban (10., 11., 12. osztályok) magasabb óraszámokban tanulják a szakiránynak megfelelő tantárgyakat, ami a többi tárgy óraszámainak csökkenését vonja magával. A szakosított oktatás bevezetésének realitása általában azon oktatási intézményekben valósulhat meg, ahol több párhuzamos osztály is működik. Miután a kisebbségi oktatási intézmények tanulói létszáma nem engedi meg az osztálybontást, ezért a legtöbb esetben nem működnek a szakosított tantervek, vagy ahol bevezették, ott az oktatási intézmények egyirányú választása nem nyújt lehetőséget azon diákok számára, akik képességeik szerint nem illenek az adott profilba.

2004-ben elfogadták az állami szabványokat az általános és a középfokú iskolák számára, ami egyfajta nemzeti alaptervet jelent. A minisztérium pályázatot hirdet a szabványnak megfelelő tantervek és tankönyvek megírására. Az 1991–2004 közötti időszakban általában egy tantárgy oktatására egy tankönyv, illetve tankönyvcsalád használata volt jellemző. A 90-es években az ország gazdasági helyzete miatt a tankönyvkiadás majdnem megszűnt. A minisztérium által fenntartott tankönyvkiadó csak a legszükségesebb kiadványokat, főleg az ukrán nyelv és irodalom, valamint Ukrajna történelmére vonatkozó tankönyvek kiadását tudta biztosítani, és így engedélyezte a korábbi években kiadott szovjet tankönyvek használatát. A 2004-es állami szabvány elfogadásakor a minisztérium a benyújtott pályázatok közül tantárgyanként egy tantervet fogadott el hivatalosnak, amely a későbbiekben alapja lett a szintén meghirdetett tankönyvírási pályázatnak. Ukrajnában az általános és középiskolák számára a tankönyvek ingyenesek, amit a diákok az iskolai könyvtárakból kölcsönözhetnek. A tankönyveket négyéves ciklusokban adják ki újra. A tankönyvírási pályázati alapon működik, az ukrán iskolák egy-két tankönyvcsaládból választhatnak. A kisebbségi magyar nyelvű könyveket a lemergi és a csernovci tankönyvkiadók fordítják kárpátaljai magyar szakemberek közreműködésével, annak függvényében, melyik nyeri a tendert. Jellemző, hogy különböző évfolyamokra más-más tankönyvcsalád könyveit pályázzák meg, ami zavart okoz az oktatásban, ráadásul fél/egy év késéssel jut el a tankönyv a magyar iskolákba.

Ami az oktatási intézmények infrastrukturális fejlesztését illeti, az utóbbi években előrelépés tapasztalható. A gazdasági fejlődés eredményeként a politikai aktorok felismerték a közoktatási intézményekben rejlő gazdasági lehetőségeket, és olyan infrastrukturális fejlesztéseket végeztek néhány év alatt, amire évtizedek óta nem volt példa. A munkácsi járási Csongoron és Szernyén befejeztek két olyan iskolaépületet, amelyet a KMPSZ közadakozásból és külföldi támogatók segítségével kezdett építeni a kilencvenes évek közepétől, mert már életveszélyessé váltak az addig használt épületek. Izsnyétén étkezdét építettek, míg a többi településen megjavították a fűtési rendszert, áttértek a gázfűtésre. Az Ungvári járásban 2007–2008 folyamán mindegyik iskolában kicserélték a nyílászárókat, felújították, korszerűsítették a fűtési rendszert. Új iskolát

építettek Kisdobronyban, ami 5 millió (715000 EU) hrvnyás beruházás volt. A nagyszőlősi járási Verbőcön átalakították a korábbi kolhozirodát iskolává. Munkácson felújították a magyar iskola tetőszerkezetét. A Beregszászi járásban Beregújfalu kapott új iskolát, és elkezdtek építeni járási/megyei beruházásként a Beregszászi Magyar Gimnázium bővítését. A KMPSZ közreműködésével a svájci Pro Kárpátalja Alapítvány és az MVSZ támogatásával a kilencvenes évek végén, a nagy árvizek után felépült a Somi Általános Iskola, felújították a Viski Zeneiskolát, a Viski Középis-kolát, a Huszti Általános Iskolát, a Nagyberegi Középiscola tornatermét, tető került a Szernyei Általános Iskolára, felújították az Izsnyétei Általános Iskolát. Magyarországi alapítványok és kül-földi magánszemélyek adományai révén felépült a tiszújlaki magyar középiskola, a Péterfalvai Református Líceum kollégiuma, a Karácsfalvai Görög Katolikus Líceum épülete, felújították a Nagyberegi Református Líceum kollégiumát, felépült a Técsői Líceum épülete, amely a Técsői Református Egyház tulajdona. Az osztrák–magyar Egymásért Alapítvány támogatásával épült fel a Salánki Középiscola, a körösmezői magyar általános iskola. Ungváron 2008 decemberében átadták az Ungvári Dayka Gábor Középiscola új épületszárnyát, amelyet még a kilencvenes évek elején kezdtek építeni. A magyar iskola épületében kapott elhelyezést az Ungvári Drugeth Gim-názium. A gimnázium Petőfi téri épületét, amely Ungvár frekventált helyén, a belvárosban van, és jelentős magyar állami pénzeket javították meg a tetőszerkezetét, fűtési rendszerét, többszö-rösére növelve ezzel piaci értékét, a városi tanács előzetes terve szerint értékesíteni szeretnék. Ez a terv egyáltalán nem tekinthető kisebbségbarátnak, mivel a városban nincs magyar óvoda, és a magyar gimnáziumnak sincs kollégiuma, így nem tudja befogadni a járás diákjait, a városban a magyarok aránya olyan szintre csökkent, hogy veszélyezteti középtávon a gimnázium létét. Mind-egyik középfokú oktatási intézményt ellátták számítástechnikai szaktanteremmel, bekapcsolták az internethálózatba. Az általános iskolák informatikai fejlesztése folyamatban van, 2010-re tervezik a program lezárását. A nagyobb iskolákat iskolabusszal látták el, hogy a körzetükből minden diák eljusson az intézménybe.

Az intézmények módszertani ellátottságával kapcsolatban már nem ilyen pozitív a helyzet. A magyarországi szaklapok, szakkönyvek, de a szépirodalom sem jut el az iskolákba. A magyar iskolák számára készíthető szemléltetők nem jelentenek megfelelő piacot az ukrán cégek számára, így mindent saját kezűleg készítenek a pedagógusok (mint a múlt század elején), az ukrán állam a munkafüzeteket sem fordítja le.

Az intézmények fenntartása, a pedagógusok bérezése a kilencvenes évekhez képest kon-szolidálódott. 1997. szeptember 10-re még 340 millió (kb. 48,5 millió eurónyi) hrvnya volt a bérek elmaradása országos szinten. 2000. szeptember 1-re kifizették a bérelmaradásokat, bár az infláció következtében az összeg már csak a negyedét érte. Új rendszert alakítottak ki az intézmé-nyek finanszírozására. Az ukrán állam kvótarendszer alapján finanszírozza az oktatási intézménye-ket. Az oktatási minisztérium minden év szeptemberében a diáklétszámok alapján, a költségvetés függvényében intézménytípusonként határozza meg a következő év egy főre jutó költségvetési támogatását, amit viszont nem az iskolák kapnak közvetlenül a következő gazdasági évben, ha-nem a megyék. A megye aztán a járásnak továbbítja, és a járás oktatási osztályának közvetítésével történnek a kifizetések. Az iskolák nem rendelkeznek saját pénzügyi osztállyal, hanem a járási oktatási osztály könyvelőségén vehetik fel a béreket, valamint az intézmény fenntartásának más irányú költségeit, számláit is a járási oktatási osztály pénzügyi részlege egyenlíti ki. A költségvetés tervezetét minden naptári év decemberében fogadják el, így az oktatás finanszírozása nem tanévek-re, hanem költségvetési évre szól. Az oktatási rendszer finanszírozására meghatározott támogatás a következő költségvetési tételekből áll: bérek, intézmények fenntartása, étkeztetés, rekonstrukció, új beruházások, tatarozás.

A bérek magukba foglalják a szakmai és technikai személyzet fizetését, az intézmények fenntartásának költségét, az elektromos energia- és fűtésszámlát, a víz- és csatornadíjat, a szemét elszállításának díját stb. Az étkeztetés a törvény által előírt egyszeri étkezés biztosítását jelenti az alsó tagozatos gyerekek számára. Új beruházások csak nagyon indokolt és kivételes esetben

kerülnek kifizetésre a tanügyi vezetés és a járási tanács jóváhagyása mellett. A kisebbségi oktatásra az ukrán állam nem irányoz elő külön költségvetési tételt. A pénzügyi fegyelem szigorú, főleg az oktatási rendszeren belül. Az állami és nem állami intézményekre egyaránt vonatkoznak a törvényi előírások, különösen, ami a bérszámfejtést és a kötelező adónemek időbeli utalását illeti. A munkáltatók felelőssége, hogy a felszámolt összegek után az alábbi arányokban utalja a megfelelő szervezethez az adót.

A munkáltatót terhelő költségek a felszámolt beralapból számítva: 33,2% – nyugdíjalap, 1,5% – szociális biztosítás, 1,3% – munkanélküli alap, 0,68% – balesetbiztosítás. A munkavállalót terhelő különböző átutalások: 15% – jövedelem utáni adó, 1–2% – a felszámolt összeg függvényében nyugdíjbiztosításként, 0,5–1% – a felszámolt összeg függvényében szociális biztosítás, 0,5% – munkanélküli alap. A gyermeknevelési támogatás munkáltatókat érintő adóterhe a minimálbér 32%-ának a 10%-a, ami a nyugdíjalapba kerül átutalás révén. Összességében a különböző járulékok mintegy 56%-ot tesznek ki.

A pedagógusbéreket a következő kategóriákra bontja: képesítés nélküli, középfokú pedagógiai végzettségű, felsőfokú pedagógiai végzettségű (pályakezdő), II. kategóriájú szakember, I. kategóriájú szakember, felsőfokú minősítéssel rendelkező szakember. 2005 óta a béreket egy egységes 25 fokozatú táblázat alapján számfejtik, ahol a szakmákat rangsorolva a minimálbérhez igazítják. Ha emelkedik a minimálbér, akkor ezzel automatikusan minden más bérbesorolás is emelkedik. A pedagógusok a 8–12 pozícióba kerültek, ez az országban a státusukra is utal.

A pedagógusoknak 1–4. osztályban 18 órát (2006-ig 20 órát) kell tanítaniuk, 5–12. osztályban szintén 18 óra levezetése szükséges. Az alapbérhez pluszkiegészítés jár, amit sokszor a költségvetés függvényében fizetnek a minősítés alapján elnyerhető címekért: a „Vezető tanár” alapbérét 10%-kal, a „Pedagógus-módszerész” címért az alapbért 15%-kal növelik. Bérkiegészítést kapnak azok a pedagógusok, akik az oktatásban több mint 3 éve dolgoznak. A bérkiegészítés összege függ a gyakorlati évek számától: 3 év – az alapbér, 3–10 évig az alapbér 10%-a, 10–20 évig az alapbér 20%-a, 20 év fölött az alapbér 30%-a. Bérkiegészítés jár még az egyéb kötelező szaktevékenységért: osztályfőnöki pótlék (az 1–4. osztályban az alapbér 20%-a, az 5–12. osztályban az alapbér 25%-a), füzettjavítási pótlék (az 1–4. osztályban a letanított órák arányában 15%, idegennyelv órákért a letanított órák arányában 10%, magyar nyelv és irodalom, ukrán nyelv és irodalom órákért a letanított órák arányában 20%, matematika a letanított órák arányában 15%). Bérkiegészítés jár a laboratórium vezetéséért (az alapbér 10–15%-a), műhelyvezetésért (az alapbér 15–20%-a), gyakorlati földrészleg kezeléséért (az alapbér 10–15%-a), könyvvállomány kezeléséért (az alapbér 5–15%-a).

Az egyházi, alapítványi intézmények állami támogatásban nem részesülnek a 2009/2010-es tanévtől kezdve a 2004-ben elfogadott költségvetési törvény után.

Összefoglalva: *A magyar iskolák megtartása érdekében, az adott gazdasági, oktatáspolitikai helyzetben célszerű lenne kidolgozni egy kárpátaljai beiskolázási programot. Az új ukrán oktatáspolitikai irányvonalak figyelembevételével a kárpátaljai magyar értelmiségnevelés szempontjából célszerű lenne kidolgozni egy tehetséggondozó programot. Az állami gimnáziumok esetében el kell érni, hogy helyi erőből oldják meg azok megnyugtató elhelyezését, magyar állami támogatással az ott folyó szakmai munka eszközigényét, felszerelését bővíteni lehetne, valamint az ott folyó munka minőségbiztosítását segíteni.*

Elérni, hogy az ukrán állam biztosítsa megfelelő szinten az ukrán nyelv oktatásához szükséges módszertani eszközöket (tankönyv, szótár, csoportbontás ukrán órákon). Az ukrán nyelv oktatását a második nyelv oktatásának módszertana alapján kellene tanítani olyan tanároknak, akik ismerik a magyar nyelvet is, és a nyelvi különbségeket figyelembevevő oktatási koncepció, erre épülő tanterv, tankönyv alapján dolgoznának.

Miután nem biztosított a magyar tannyelvű általános és középiskolák számára a folyamatos és rendszeres magyar nyelvű tankönyvellátás, célszerű lenne létrehozni egy önálló magyar tankönyvkiadót Kárpátalján, akár vegyes vállalként, melynek feladata lenne magyar

nyelven megjelentetni az Ukrán Oktatási és Tudományos Minisztérium által elfogadott, az ukrán tankönyvpiacra forgalomba lévő, a kárpátaljai magyar pedagógusok által kiválasztott tankönyveket a magyar iskolák számára.

Az ukrainai alapítványi oktatási intézményekben tanuló diákok ukrán adófizető állampolgárok gyermekei, ezért biztosítani kellene ezen oktatási intézmények számára az alapműködéshez szükséges normatív támogatást. A normatív támogatás folyósítását az is indokolja, hogy az ukrán állam a nem állami alapítású bármilyen szintű oktatási intézmények működési engedélyét nagyon kemény előírásokhoz köti: az oktatás szerkezetére, tartalmára vonatkozó állami szabványt kell követni, és csak minimális eltérést engedélyez. Az alkalmazottak esetében is előírja a bérezésre vonatkozó hatályos törvények betartását. Az adott intézmények fenntartásának racionalizálása érdekében célszerű lenne növelni a hallgatói létszámot, hogy intézményenként és évfolyamonként legalább két-három párhuzamos osztályt indíthassanak, így csökkenne az egy főre eső működési költség, lehetőség nyílna a hallgatók érdeklődésének megfelelő szakosításra, mindegyik intézményben önálló szaktanári testület jöhetne létre.

2.2.3. A kárpátaljai magyar szórványok oktatási helyzete

Kárpátalján a magyarság szórvány alatt a Tisza, Latorca, Ung, Borzsa folyók felső folyásának környékén élő magyarokat érti, bár ebbe a kategóriába sorolhatók a városok: Ungvár Munkács, Técső, Nagyszőlős, Aknaszlatina, Szolyva, valamint az ugozsai, ungvideki, beregvideki tömbmagyarság nyelvhatárán elhelyezkedő települések: Királyháza, Fancsika, Mátyfalva, Tekeháza, Feketeadó, Koncháza, Órdarma, Bakos stb.

A nagyobb településeken, ahol a háború után a magyarság még kellő pozíciókkal rendelkezett (Munkács, Ungvár, Nagyszőlős, Técső, Aknaszlatina), illetve a nyelvszigeteken (Beregrákos, Visk), ahol a településeken külön utcákban, negyedekben éltek a magyarok, külön csoportként tartják számon őket a régióban, mert sem ők maguk, sem a kárpátaljai magyarok hosszú ideig nem szórványként határozták meg helyzetüket. Ezeken a településeken működnek magyar iskolák.

Azokon a településeken, ahol nem sikerült megőrizni az intézményes anyanyelvű oktatást, az anyanyelvhasználat színtere a család és a templom lett. Identitásuk erősen vallási kötődésű, és így kapcsolódik az anyanyelvhasználatukhoz. A magyar nyelv számukra az Isten nyelve, ezen a nyelven imádkoznak, beszélnek egymással a templomban, a vallási ünnepeken. A templomban egymás között magyarul beszélnek a gyerekek is, de az udvaron már áttérnek az ukránra. Magyarul nem káromkodnak, azt „szovjetül” teszik, ahogy ők mondják. A nyelvcsere előrehaladott stádiumban van. A nagyszülők még megtanítják imádkozni unokáikat magyarul, de már ők is inkább ukránul szólnak hozzájuk, különösen közterületen (Punyó 1999).

A magyar nyelv iránti érdeklődés és a tanulás első formái ezeken a településeken a nyolcvanas évek végén jöttek létre. A nagymamák teadélutánokon kezdtek foglalkozni unokáikkal. Magyar népi játékokra, versekre, mondókákra tanították őket, amit az igények alapján intézményesítettek. 1992-től lehetőség nyílt az iskolákban a fakultatív anyanyelvi oktatás bevezetésére. A szabadabb légkörnek is köszönhető, hogy olyan területeken, ahol 1944 után nem szerveztek magyar tannyelvű óvodákat, iskolákat, a szülők kérésére önálló magyar osztályok indultak: Huszt, Rahó, Körösmező, Szolyva, Gyertyánliget. A magyar nyelv státusa, presztízse a határ átjárhatóságával ekkor megnőtt, így nagy lelkesedéssel még azok is beíratják a gyerekeiket magyar iskolába, akiknek nem voltak magyar gyökereik. 1997-től a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola diákjai nyári szakmai gyakorlatukat szórványvidéken töltik, ahol napközis foglalkozásokat szerveznek a helyi közösség által biztosított körülmények között.

A gazdasági helyzet romlásakor a fakultációkat az iskolákban megszüntették. A KMPSZ, a folytonosság biztosítása érdekében, anyaországi pályázatokon nyert támogatások révén vasárnapi iskolákként működtette tovább a csoportokat, melyek lényegüket tekintve intézményesült „nagymama-klubok”, ahol eleinte azokat a játékokat, népdalokat, meséket sajátítják el, amelyeket

a tömbben élők otthon, az utcán, a szomszédságban játék közben egymástól tanulnak. Az ukrán állam bár jogilag ismeri a vasárnapi iskola intézményét, egyelőre ezt a tevékenységet anyagilag nem támogatja.

A kialakult oktatási formákat tekintve a körzethez tartozó magyarok által is lakott településeket a magyar nyelvű/nyelvi oktatást tekintve három jól elkülöníthető csoportra oszthatjuk.

Az elsőbe azok a települések tartoznak, ahol megőrizték az intézményes anyanyelvű oktatást (Visk, Técső, Aknaszlatina). Ezeken a településeken az anyanyelvű/anyanyelvi oktatás megőrzése nem a konzerválásban, hanem a fejlődésben rejlik. A továbblépési lehetőségeket a helyi lokális elitnek az iskolákat irányítókkal közösen kellene keresni, és olyan válaszokat találni, amelyek a közösségek, és így az azokat alkotó egyének számára megfelelőek lennének, megfelelnek az adott kor kihívásainak. Ilyen válasz lehet a minőségi oktatás, ahol például nagy teret és lehetőséget szentelnek a nyelvi-kommunikációs oktatásnak, főleg a regionális nyelvnek és az idegen nyelvnek, akár úgy is, hogy sajátos egyéni, a hivatalostól eltérő, de a helyi sajátosságokat figyelembe vevő és eredményes programok bevezetését vállalják, a magyar nyelvi közeg megteremtése érdekében perspektivikusnak tűnik az egész napos oktatás bevezetése. Másik vagy inkább az előbbivel párhuzamosan alkalmazható helyi program lehet az informatika széles körű elsajátítása. A Técsői Liceumnak a szerepe és felelőssége az adott térségen belül nagyobb, mint a másik három intézményé, mert vállalnia kellene azt az integráló szerepet, amelyek valaha a megyeszékhelyek kulturális közigazgatási szervezőközpontjaira hárultak, vagyis, amit Máramarossziget iskolái mint kulturális centrum betöltöttek évszázadokon át. Ennek az intézménynek, amely ugyan magát reformátusnak tartja, nyitnia kellene a térségben a katolikusok irányába, akik a kisebbségek között ezen a vidéken a többségi csoportot jelentik. A szórványok megszólítására sajátos, egyedi programok kidolgozására lenne szükség intézményi szinten.

A második csoportba azon települések tartoznak, ahol az elmúlt évtizedben a helyi civilek aktivitásának köszönhetően anyanyelvű iskolákat alapítottak, melyekben a kutatásaink szerint éppen a krízis jelei mutatkoznak (évente egyre kevesebb a beiskolázott tanulók száma). Ilyen Huszt, Rahó, Körösmező, esetleg Gyertyánliget. Ezeket az intézményeket először önállóítani kellene, hogy az intézmény rejtett tanterve megfeleljen a kijelölt céloknak, az iskola szellemiségében a magyar kultúrát tükrözze. Viszont figyelembe véve a kutatás során szerzett tapasztalatainkat, hogy a településeken élő szórványmagyarok a nyelvcseré határán vannak, célszerűbb lenne az elemi osztályok után átirányításos nyelvi oktatási programot alkalmazni, ahol az évfolyamokon bejövő új tantárgyakat ukránul oktatnák kétnyelvű tanárok, akik magyarul is megfogalmaznák egy-egy téma anyagát. Az identitásalakító tárgyakat továbbra is magyarul tanítanák főtárgyként, vagy az óraterv adta lehetőséget kihasználva az invariatív szabadórák keretén belül (magyar nyelv és irodalom, magyarság története, magyarság földrajza, ének–zene, művészettörténet, technika, népismeret, néprajz, népművészet stb.). Ezen intézményekben is fontos lenne az idegen nyelvi és informatikai szakosodás bevezetése, mely minőségi oktatással párosulna az egész napos iskola. Rahón, ahol nincs magyar óvoda, sem óvodai csoport, célszerű lenne szervezni vagy bevezetni a kétnyelvű oktatást (az egyik nevelő csak ukránul, a másik csak magyarul foglalkozik, beszél a gyerekekkel).

A harmadik csoportba kerülnek azok a települések, ahol a magyar oktatást óvodai szinten és vasárnapi iskolákban tudták megszervezni, vagy egyáltalán nincs semmilyen intézményesült oktatás. Ezen csoportba sorolható Tiszabogdány, Nagybocksó, Terebesfejérpatak, Taracköz, Kerekhegy, Bustyaháza. A települések óvodáiban a kétnyelvű oktatás bevezetése lenne célszerű (az egyik nevelő csak ukránul, a másik csak magyarul foglalkozik, beszél a gyerekekkel). Ezeken a helyeken a magyar mint kötelező tantárgy bevezetését lehetne kezdeményezni igény szerint, esetleg a szabadon választható órák keretén belül (népismeret, magyarságismeret, népművészet, magyar történelem). Ahol működik óvoda, ott elemi iskolát is lehetne kezdeményezni.

Összefoglalva: *A kárpátaljai szórványmagyarok anyanyelvű/anyanyelvi oktatása sokrétű és sokféleképpen alakult, így nem lehet egységes, továbblépési megoldásokat találni számukra. Minden település egy eset, egy saját útkeresés, sajátos helyzet és sajátos továbblépési lehetőséget*

keres, amely egy többváltozós matematikai egyenlethez hasonlít, s amelynek megoldása csak bizonyos feltételek mellett lesz igaz, és ha a feltételek közül valamely nem teljesül, akkor már más megoldást kell keresni. A magyar nyelvű/nyelvi oktatás helyzetének stabilizálása, az évenkénti kis harcok megszüntetése érdekében célszerű lenne ezeken a településeken intézményesíteni az anyanyelvű oktatást valamilyen formában, legalább elemi iskolai szinten. A továbbtanulásukat a helyi ukrán középiskolában vagy a bentlakásos líceumokban, gimnáziumokban folytathatnák. Minden program eredményes megvalósulásának alapzólaga a megfelelő szakemberek megtalálása, illetve olyan vezetők, akik az ügy elkötelezett hívei és hitelesen tudják képviselni azt a célcsoportok irányába és a hivataloknál is.

2.3. Felsőoktatás, szakképzés

2.3.1. A szakképzés rendszere a régióban

A szakképzés Ukrajnában az általános iskola elvégzése után, külön oktatási intézményekben, a középiskolákban a szakosított, profil szerinti képzés keretén belül folyik, de részben a felsőoktatáshoz is kapcsolódik, annak I–II. fokozataként. A szakképzési törvényben 18 oktatási intézménytípust sorolnak fel, melyek keretein belül a szakképzés megvalósulhat. Ezen intézménytípusok között olyanok is szerepelnek, melyek a továbbképzéseket szervezik, vagy azok a nagyrészt piaci alapon működő oktatási központok, ahol a különböző típusú és kategóriájú gépkocsi- és gépjárművezetői jogosítványhoz szükséges elméleti felkészítést biztosítják. A törvény szerint ezek az oktatási központoknak nevezett intézmények szerepelnek a szakképzési hierarchia legalsó fokán, amit a középiskolák rendszeréhez tartozó, részben annak irányítási szervei által felügyelt „tankombinátoknak” hívott szakképző iskolák hálózata követ, ami sajátos képződmény. A szovjet rendszer hozta létre ezeket a szakképzési intézményeket az általános középiskolák keretén belül, amelyet részben, és helyenként meghagyott az ukrán oktatási rendszer is. A járásokban kistérségenként (3–6 iskola számára) létrehozták az úgynevezett „iskolaközi tankombinátok” rendszerét. A rendszer alapját képező koncepció lényege, hogy mindegyik érettségiző úgy fejezze be az iskolát, hogy rendelkezzen valamilyen szakmával. Az óratervet úgy állították/állítják össze, hogy a kötelező órák fölötti, a diákok által szabadon választható tárgyakra fordítható órákat átcsoportosították/átcsoportosítják a szakmák oktatására. A „tankombinátoknak” nincsenek állandó diákjaik, hanem a hét egy napján a körzet iskoláinak felső tagozatos diákjai tanultak/tanulnak az intézményekben szakmát. Az osztatlan rendszerű középiskolák felső tagozatos, 10–11. osztályos tanulói 4 napot saját iskolájukban tanulnak, egyet a szakképzési „tankombinátban”. A „tankombinátok” képzési kínálata szűkös, általában két-három szakmát oktatnak a diákoknak (pl. traktorvezetést, mezőgazdasági alapismereteket, szabászatot, tehergépkocsi-vezetést, esztergálást, gépi fejest stb.). Az intézmények felszereltsége és az ott dolgozó pedagógusok, mesterek képzettsége nagyon változó, sok esetben ideiglenes, átalakított épületekben oktattak, esetlegesen kiválasztott tanárok tanítottak átképzés után. A legtöbb „tankombinát” nem volt akkreditált – napjainkban is vannak ilyen intézmények –, így a diákok ezekben az iskolákban nem kaptak államilag elismert szakképzési bizonyítványt, csak az iskola tanúsítványát vehették át. A szakválasztás szűk keresztmetszete miatt, a kiadott okirat nem segíti a munkába állásukat. Azok a diákok, akik a felső tagozat után szerették volna folytatni tanulmányaikat, ezt a napot eltékozolt időnek látták, mert az ő szellemi igényeiket nem elégítette ki az ott folyó munka, kényszerpályának tartották a rájuk erőszakolt szakválasztást, elvonta idejüket és energiájukat az egyetemi felkészüléstől, miután a szaktárgyakra fordítható óraszám rovására történt a szakképzés. Ez a képzés ilyen formában egyfajta fából vaskarika. A magyarok által lakott területek közül még működik ilyen „tankombinát” Visken, Aknaszlatinán, Péterfalván stb.

Az európai értelemben vett szakképzés Ukrajnában az általános iskola elvégzése után kezdődik, és részben a felsőoktatáshoz kapcsolódik. Az általános iskola elvégzése után a gyerekek továbbtanulhatnak a szakközépiskolákban, és itt szakmát tanulhatnak, érettségizhetnek, de továbbtanulhatnak a szovjet rendszerben technikumoknak nevezett, napjainkban college névvel illetett

felsőoktatási intézményekben is, amelyek már egy alapdiplomát adnak, amivel a végzősök elhelyezkedhetnek a munkaerőpiacon a szakiránynak megfelelően vagy a szakiránynak megfelelő BSC-képzésben vehetnek részt, ha folytatni szeretnék tanulmányaikat. Ezen intézményeket Ukrajnában a felsőoktatás rendszeréhez csatolták, amelynek négy szintjét határozták meg mint annak legalsó, I. fokozatú intézménytípusát. Azon oktatási intézmények, melyek a középfokú szinthez tartoznak, de bizonyos szakokat akkreditáltak a „molodsij szpecialiszt”¹⁸ („ifjú szakember”) szinten, részben a felsőoktatás is számon tartja, annak részét is képezhetik (Lásd. 1. ábra). A korábban középszinthez tartozó és a szakminisztériumok által felügyelt technikumok most college-ként működnek és szakirányú, úgynevezett „molodsij szpecialiszt” oklevelek kiadására jogosultak, aminek nincs európai megfelelője. A II. fokozatú felsőoktatási intézményekhez tartoznak azok az intézmények, amelyek jogot szereztek arra, hogy a „molodsij szpecialiszt” diploma mellett a „bakalavr” vagyis az európai értelemben vett „baccalaureatusi” diplomával bocsáthatják ki végzőseiket. A III. fokozatú felsőoktatási intézmények a magyarországi főiskoláknak felelnek meg, melyek a „baccalaureatusi” diploma mellett kiadhatnak magasabb szintű oklevelet is, ha kezdeményezik, és a kötelező akkreditáció során megfelelnek az előírásoknak. Ukrajnában két egyetemi szintű diplomát ismernek el: a „Szpecisliszt”¹⁹ („Szakember”), valamint a „Magiszter”. A „Magiszter” diploma a klasszikus európai értelemben vett, a tudományok művelésére felkészítő teljes egyetemi képzést igazoló oklevél, vagyis a master fokozat. A „Szpecialiszt”, olyan egyetemi szintű oklevél, amely inkább szakmai képzést nyújt, például pedagógiát stb. A „magiszteri” és „szpecialiszt” fokozatok kiadására főleg az egyetemek jogosultak, amelyek a felsőoktatási rendszer III–IV. fokozatát jelentik. A IV. fokozatú intézmények doktori iskolával is rendelkeznek. Az I–II. fokozatú felsőoktatási intézmények működhetnek a klasszikus egyetemek, főiskolák alegységeként is. A szakirányú-technikai képzés beemelése a felsőoktatásba Ukrajnát statisztikailag felzárkóztatta – a felsőoktatásban tanulók aránya szempontjából – az európai országokhoz.

Az 1994–1996 közötti időszakban az önálló független állam értelmiségi rétegének kinevelése érdekében prioritásként kezelték a felsőoktatás fejlődését, és engedélyezték a különböző típusú (municipális, alapítványi, magán) intézmények indítását. Míg az ország lakossága a függetlenség óta eltelt időszakban mintegy hat millióval csökkent, addig a felsőoktatásban tanulók száma majdnem kétszeresére nőtt. 1999-ben tízezer lakosra számítva 360-an tanultak a felsőoktatásban, a 2009-es évben ez a mutató 599 fő volt. Jelentősen nőtt a klasszikus III–IV. fokozatú intézményekben tanulók aránya (tízezer lakosra számítva 1999–2008 között 259 főről 512 főre nőtt), csökkent az I–II. fokozatú intézmények hallgatóinak száma (ebben az időszakban 101 főről 87-re). Az 1999 és 2003 közötti időszakban a felsőoktatási intézmények száma jelentős növekedést mutat (971-ről 1009-re nőtt), majd jelentős mértékben csökkent, és 2008-ban 881 intézményt tart számon a minisztérium. Integrációk révén 30 intézménnyel csökkentették az I–II. fokozatú felsőoktatási intézmények számát. A III–IV. fokozatú felsőoktatási intézmények száma viszont 40-nel növekedett, és a 2008–2009-es tanévben 353 lett. A felsőoktatási intézmények további csökkentése várható, miután 2010-ig eleget kell tenni a bolognai kötelezettségeknek. Ukrajnában, a 46 milliós országban, arányaiban többszöröse a felsőoktatási intézmények száma, mint Európa fejlett országaiban. Az intézményhálózat karcsúsítását az is indokolja, hogy jelentősen csökkent a tanulói létszám az általános és középiskolákban egyaránt. Míg 1999-ben 737 ezren végeztek az általános iskolák kibocsátó 9. osztályában, addig 2009-ben mindössze 535 ezren. Egyelőre kisebb csökkenés tapasztalható az érettségizők körében (1999-ben 434 ezren érettségiztek, míg 2009-ben 395 ezren), de figyelembe kell venni, hogy a tizenkét éves középiskolai képzésre történt áttérés miatt 2011-ben nem lesz érettségiző évfolyam az országban.

Az országoshoz hasonló tendenciákat figyelhetünk meg Kárpátalja szakképzési/felsőoktatási rendszerének alakulásában. Kárpátalja 14 közigazgatási egységében 56 különböző típusú és

¹⁸ A „molodsij szpecialiszt” fordításban ifjú szakembert jelent.

¹⁹ A „szpecialiszt” fordítása szakember.

fokozatú szakképző intézmény működik. A kárpátaljai szakképzési intézményekbe évente felvehető hallgatók engedélyezett beiskolázási száma 15 245 fő, de ebből 5 855 hely a különböző kategóriájú gépjárművezetői képzéseket jelenti. Még így is úgy tűnik, hogy a terület a szakképzés fellegvára, amit nem igazolnak az egyéb mutatók, például a gazdaság helyzete, a munkanélküliség.

A hagyományos szakképzésnek számító szakiskolák hálózata is relatíve fejlettnak mondható, melyekre az alapiskola (9. osztály) elvégzése után, általában felvételi vizsga nélkül lehet jelentkezni. Az érettségi után is felvesznek hallgatókat a második évfolyamra, miután nekik beszámíthatják az általános ismereti tárgyakat. Az intézményekben tanuló diákok tandíjat nem fizetnek. Az intézmények állami fenntartásúak, tervben van azok átadása a megyéknek, de miután ez jelentősen megterhelné a megyék költségvetését, ezért egyelőre igyekeznek elhárítani ezt a lehetőséget. A szakképzési törvény szerint külföldi cégekkel közös vállalatként is alapítható, és külföldiek által is mint magánintézmény.

A kárpátaljai szakképző intézmények képzési kínálata az alábbi:

- *Gépészeti és műszerész szakirányban:* esztergályos, marós, szerszámgépkezelő, számítógépes vezérlésű szerszámgépkezelő, rádió- és tv-szerelő, villamossági gépszerelő, autószerelő, karosszerialakatos, gépjárművezető, magasfeszültségű villamosszerelő
- *Építészeti szakirányban:* hegesztő, villanyszerelő, villamossági gépszerelő, szobafestő-mázoló, vakolómunkás, vízvezeték-szerelő, épületasztalos, ács, felületburkoló, gipszkartonszerelő, műbútorasztalos, faesztergályos, kőműves
- *Mezőgazdasági szakirányban:* mezőgazdasági képekezelő, traktorista, mezőgazdasági gépszerelő, erdész, favágó, vadőr
- *Könnyűipari és élelmiszeripari szakirányban:* szakács, cukrász, pék, varró, himzönő, felszolgáló, báros, pultos, varrógépszerelő, elárusító
- *Szolgáltatási szakirányban:* szabász, fodrász, varró, manikűrös, pedikűrös
- *Egyéb szakterületen:* turistaszervező, népművészeti fafaragó, ügyintéző, számítógépkezelő, pénztáros, titkár-ügyintéző, adminisztrátor, számítógépes szövegszedő, számítógépes tördelő, könyvelési adatrögzítő, recepció, gázkazánkezelő, tűzoltó.

Az oktatási rendszer kusza állapotát jól illusztrálja, hogy számos átfedést tapasztalunk a felsőoktatási rendszer részeként is besorolt intézményekkel, például mindkét listán szerepelnek az alábbi intézmények: Munkácsi 3. Sz. Felsőfokú Szakiskola, Nagyszőlősi 34. Számú Felsőfokú Szakiskola, Ungvári Felsőfokú Kereskedelmi és Élelmiszertechnológiai Szakiskola.

Tekintsük át, mely intézmények rendelkeznek Kárpátalján magyar programmal, hiszen azok a diákok, akik a szakképzést célozzák meg, még nehezebben boldogulnak az államnyelvvél, mint azon diáktársaik, akik a klasszikus felsőoktatás rendszerébe törekednek.

Az intézmények közül a Beregszászi Szolgáltatási Líceumnak az 1980-as évek végétől kezdve volt magyar programja, de a 2006-ban kimenő rendszerben megszüntették azokat. A magyar program azt jelentette, hogy az általános ismereti tárgyakat magyar nyelven tanulták, a szakanyagokat többségében ukránul, de a mesterek általában tudtak magyarul is, így a diákok jobban elsajátíthatták a szakmát. Az alábbi szakokon és beiskolázási számokra vonatkozó engedéllyel rendelkezik az intézmény: báros (30 fő), cukrász (30 fő), szabász (30 fő), szakács (30 fő), szobafestő (30 fő), vízvezeték-szerelő (30 fő), pincér (30 fő), pék (30 fő), kőműves (30 fő). Az intézményben a tanulmányi idő az általános iskola után 3 év, míg érettségi után 1 év. A szakközépiskolákba nincs felvételi vizsga, a jelentkezőket az általános iskolai vagy a középiskolai bizonyítványok érdemjegyei alapján veszik fel. A szakképzési törvény értelmében azok a külföldi állampolgárok és hontalanok, akik legálisan tartózkodnak Ukrajnában, az ukrán állampolgárokkal egyenlő jogokkal rendelkeznek a szakképzés terén. Azok, akik nem rendelkeznek tartózkodási engedéllyel, kötelesek a tanulmányi költségeket megfizetni (Szakképzési törvény, 5. cikkely). A szakképzésben a tanév féléves szemeszterek szerinti bontásban szervezi a munkát. A tanterveket központilag hagyják jóvá, a szakmai gyakorlatot a diákok a kijelölt befogadó vállalatoknál végzik, az utóbbi években engedélyezik a gyakorlat lebonyolítását önálló szervezésben egyeztetés alapján.

Makkosjánosiban, Beregszásztól három kilométerre működött egy iskolaközi „tankonbinát”, melynek az épületében 1996-ban mezőgazdasági líceumot nyitott a járási oktatási hivatal, de az intézményt csak 2004-ben akkreditálták, addig középiskolai érettségi bizonyítványt adott ki. Az intézményben szabás-varrás, személy- és tehergépkocsi-vezetést, traktorvezetést-karbantartást tanulhatnak. Az akkreditálás miatt is alacsony a hallgatói létszám: 2005-ben négy évfolyamon 69 diák tanult.²⁰ 2008-tól kezdve a Szülőföld Alap támogatásával bővítik az intézmény infrastruktúráját, hogy létrehozzanak egy új intézményt, amit „mesterképző akadémiának” neveznek a médiában. A leendő intézmény jogi státusáról, ott tanulható szakokról, illetve szerezhető képesítésekről nem sok információ jut el a lakossághoz. Az újságokban megjelent hírek szerint kollégiumot, sporttermet építenek, bővítik az épületet, ahol számítógépező, titkár/titkárnök, szállodai alkalmazott képzéssel kívánják majd bővíteni a kínálatot. Az adott szakok akkreditálásáról nem jelentek meg hírek, így egyelőre egy ukrán állami intézmény infrastrukturális bővítése történik magyarországi állami támogatással, miközben az engedéllyel rendelkező beregszászi szaklíceum magyar programját az ukrán állam megszüntette.²¹

Összefoglalva: *A kárpátaljai magyar nyelvű/magyar nyelvi oktatási rendszer leggyengébb láncszeme a szakképzés. Célszerű lenne bővíteni az állami szakközépiskolákban az anyanyelvű csoportok számát, hogy minél több szakirányban indítsanak olyan csoportokat, ahol legalább az általános ismereti tárgyakat magyarul, míg a szakmát két nyelven tanulhatnák a kárpátaljai diákok. Ennek érdekében a kárpátaljai kisebbségi szervezetek kezdeményezőként léphetnének fel, míg az anyaország erkölcsi-politikai, szakmai támogatásával segíthetné a folyamatot. A meglévő anyanyelvű/anyanyelvi szakképzési programokat jó lenne megerősíteni a pedagógusok szakirányú, szaknyelvi, szakmai továbbképzése, a hallgatók szakmai gyakorlatának anyaországi biztosítása révén.*

2.3.2. A felsőfokú képzés rendszeréhez tartozó intézményhálózat a területen

A régióban a szovjet rendszerig a legmagasabb fokozatú intézmény a görög katolikus szeminárium volt. 1945-ben a szeminárium az ungvári gimnáziumok és a tanítóképző épületeiben létrehozták az Ungvári Állami Egyetemet. A tanárokat a Szovjetunió belső területeiről vezényelték a vidékre, akiknek lakást biztosítottak. A magyarok az orosz nyelv ismeretének hiánya miatt nem folytatták tanulmányaikat felsőoktatási intézményekben. A továbbtanulás lehetőségét az is korlátozta, hogy a szovjet rendszer első évtizedeiben elsősorban a politikai hovatartozás számított, mintsem a tudásszint, a magyarok pedig „bűnös nemzetként”²² hátrányos helyzetbe kerültek. Az egyetemnek 1963-ig, a magyar szak beindításáig nem volt semmilyen magyar programja. Ungváron 1950–1954 között a volt tanítóképzőben működött egy főiskola, ahol magyar nyelv és irodalom szakos tanárokat is képeztek, és a magyar iskolákban tapasztalható tanítóihiány csökkentése érdekében egyéves tanítóképzőt is szerveztek. A tanárképző felszámolása után a diákokat átirták az Ungvári Állami Egyetemre. A magyar szakosokat az orosz szakra vették át, ahol még 1956-ig magyar nyelvet és irodalmat is tanulhattak. A hetvenes évek beadványainak köszönhetően a magyar iskolákban érettségizhettek magyar nyelven, és magyar nyelvből felvételizhettek az Ungvári Állami Egyetemre. Főleg a természettudományi, a kevés nyelvi kommunikációt igénylő szakokra nyertek felvételt.

²⁰ Forrás: Kárpátinfo hetilap.

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:BOOzpAdfy84J:www.karpatinfo.net/article14351.html+makkosj%C3%A1nosi+mez%C5%91gazdas%C3%A1gi+H%C3%ADceum&cd=5&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>

²¹ 2007–2009 között a Szülőföld Alap a Makkosjánosi Mesterképző Akadémia építkezésére mintegy 60 millió HUF-ot ítél meg. Az intézmény az UMDSZ egyik nagy projektje. www.szulofold.hu, <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:rPcOtj2qNOEJ:www.magjarszo.rs/fex.page:2008-09>

²² Kárpátalján 1944. november 26-án Munkácson a kommunisták kezdeményezésére népgyűlést hívtak össze, ahol olyan határozatot fogadtak el, hogy kéri a terület Szovjetunióhoz történő csatolását, illetve kimondták, hogy az ukrán és a magyar nép örökös ellenségek. Ez volt a jogalapja annak, hogy a Szovjetunióhoz csatolják a területet. A magyar lakosoknak ebbe nem volt beleszólásuk, mivel 1944 novemberében már a teljes férflakosságot, a 18–50 év közöttieket „málenyikj robotra” előbb a szolyvai gyűjtőtáborba, onnét a Gulagra vitték.

A függetlenség utáni első években, a kilencvenes évek derekáig, a régióban is megfigyelhető a felsőoktatási intézmények expanziója. A szovjet rendszer technikumait, szakképző iskoláinak egy részét beemelték a négy fokozatúvá átalakított felsőoktatás rendszerébe annak I. és II. fokozatú intézményeként. A városok lokális elitje is igyekezett a városok és saját presztízsük növelése érdekében főiskolákat, egyetemeket létrehozni. Az intézmények létrehozásának általánosan elterjedt gyakorlata volt, hogy valamely egyetem kihelyezett tagozataként kezdték meg tevékenységüket egy-egy városban, majd az első kibocsátás után önállósodtak és váltak teljes jogú felsőoktatási intézménnyé. Kárpátalján, ebben az időszakban, a létrejött intézményeknek nem mindegyike bizonyult életképesnek, így a továbbiakban azon intézményekre fogunk kitérni, melyek napjainkig megtartották státusukat.

Először tekintsük át az I. és II. fokozatú felsőoktatási intézményhálózat helyzetét Kárpátalján. Ezekbe az intézményekbe általános iskolai (9. osztály) képesítéssel lehet felvételt nyerni az intézmény által előírt tárgyakból tett vizsgák alapján. A tanulmányi idő egy-két évvel hosszabb, mint az érettségit adó középiskolákban, elvégzésük után a diákok középszintű oklevelet kapnak, amely egyúttal érettségit is jelent, így tanulmányaikat a főiskolák szakirányú képzéseinek második évfolyamán folytathatják. A régió sajátosságait többé-kevésbé figyelembe vevő képzési kínálat alakult ki a területen. Az Ukrán Oktatási és Tudományos Minisztérium honlapján²³ 21 állami és 6 nem állami I–IV. fokozatú felsőoktatási intézményt tartanak nyilván. Az intézmények közül 5 intézmény továbbképzéssel és átképzéssel foglalkozó állami intézet. A klasszikus egyetemek-főiskolák (III–IV. fokozatú intézmények) közé sorolható 4 állami és 2 alapítványi vagy magán intézmény. A négy állami egyetem rendelkezik I–II. fokozatú aleggységgel, úgynevezett college-dzsel, ukránul kollidzsal.

Az önálló és egyetemi részlegként működő 19 (15 állami, 4 alapítványi vagy magán) I–II. fokozatú intézmény között található mezőgazdasági, állatfelcseri, erdészeti, egészségügyi, kereskedelmi, vendéglátóipari, képzőművészeti, zeneművészeti, közművelődési, gépészeti, technikai és pedagógiai. Azon intézmények diákjai, akik a klasszikus főiskolák és egyetemek aleggységeiként működő iskolákba nyertek felvételt, tanulmányaikat automatikusan folytathatják felsőfokon, nem kell emelt szintű érettségit tenniük, csak abban az esetben, ha nem az elkezdett szakiránynak megfelelően szeretnék tanulmányaikat folytatni. Néhány I–II. fokozatú felsőoktatási intézménynek van magyar programja. Általában ez azt jelenti, hogy az érettségi követelménynek megfelelő általános ismereti tárgyakat magyarul tanulhatják, ha az intézményen belül van olyan tanár, aki vállalja a tantárgy oktatását magyarul.

A Kárpátalján működő I–II. fokozatú felsőoktatási intézmények közül a Munkácsi Tanítóképzőben, a Beregszászi Egészségügyi College-ben, az Ungvári Közművelődési College-ben, a Munkácsi Mezőgazdasági College-ben folyik magyar nyelvű oktatás is.

Az intézmények közül a legrégebbi, magyar csoportokat is működtető intézet a Munkácsi Tanítóképző, amely előbb Huszton működött, majd gyakorlóiskola híján 1950-ben áthelyezték Munkácsra. Az Ungvári Állami Egyetem magyar tanszékének megalakításáig ez volt az egyetlen magyar nyelvű továbbtanulási lehetőség Kárpátalján a magyar általános iskolában végzetek számára. A tanítóképzőben tanítói, óvónői és zenepedagógus szak működik. Az intézményben évente egy magyar csoportot vesznek fel tanítói szakra. A felvehető hallgatói létszám általában 25 fő. A tanítóképző a Munkácsi Humán-Pedagógia Főiskola részeként működött 2008-ig. Ekkor egyesítették a főiskolát a Munkácsi Technológiai Főiskolával, létrehozva a Munkácsi Egyetemet, így azóta a Munkácsi Egyetem aleggysége. A végzős hallgatók „molodszij szpecialiszt” diplomát kaphatnak, majd folytathatják tanulmányaikat főiskolai és egyetemi szinten.

Az Ungvári Közművelődési College-et mint Közművelődési Szakiskolát a szovjet rendszer első éveiben nyitották Huszton, majd 1985-ben vitték át Ungvárra. Az intézményben tanulható

²³ www.mon.gov.ua

szakok: karmester, koreográfus, népzene, fúvószena, rendezői, könyvtáros. 1990 óta van magyar programja, ahol népművelőket képeznek. A könyvtárosi szakon kívül, ahová érettségi után lehet jelentkezni, mindegyikre a 9. osztály után nyerhetnek felvételt a jelentkezők, illetve érettségivel a 2. évfolyamra iskolázzák be a felvételt nyert hallgatókat. A zenei képzésre alapkövetelmény az alapfokú zeneiskolai bizonyítvány is. Évente egy magyar csoportot indítanak.

A Beregszászi Egészségügyi College, ahogy a nép hívja, a felcseriskola, a magyarok körében a régió egyik legnépszerűbb intézménye. Kárpátalja három egészségügyi intézménye közül ez 1945 óta működik a városban. Az intézményben ápolónői, felcseri, szülésznői, gyógyszerészi képesítést lehet szerezni. A szülésznői szakra érettségi után lehet felvételt nyerni, a többire az általános iskola 9. osztálya után. Magyar tagozata egyedül a felcser szaknak van, annak ellenére, hogy a diákok többsége magyar. A magyar tagozatot 1993-ban indították a KMPSZ kezdeményezésére, de az igazgatóság és a járási vezetés a könnyebb ellenállás és bizonyos számítások miatt (fizetés pótlás reményében) nem az állami beiskolázási keret terhére indították a tagozatot, hanem az oktatásra kiadott engedélyt a járási költségvetés terhére kérték. Ennek következtében, miután a járási költségvetés is összeomlott 1996-ban, csak abban az esetben akarták a magyar csoport beindítását engedélyezni, ha a szülők vállalják a képzés teljes költségterhét vagy találnak szponzorokat a költségekhez. Az adott eljárás jól mutatja a kisebbségi kérdés megoldási gyakorlatát: fizess meg vagy oldd meg önerőből, esetleg keress külföldi támogatókat, mintha a magyar diákok szülei nem olyan adófizető állampolgárok lennének, mint a nem magyar tagozaton tanulóké. Másik üzenete a szülőknek az, ha nem ragaszkodnak a magyar tagozathoz, nem kell fizetni.

A Munkácsi Állami Agrár College magát az 1921-ben a munkácsi járási Dombokon megnyitott gazdasági iskola utódjaként definiálja, amelyet 1929-ben áthoztak Munkácsra és lényegében a második világháború végéig működött valamilyen formában. A szovjet rendszerben a nagyszőlősi járási Tiszújlakon hoztak létre egy állatfelcseri iskolát, amely 1956-ig működött, amely intézmény hagyományaival szintén szellemi közösséget vállalnak. A Munkácsi Mezőgazdasági Technikumot, amely a jogelődje a mai college-nek 1946-ban alapították. Az intézménynek 1999/2000-es tanévtől kezdve van magyar programja Munkácson az állatfelcseri szakon. A végzősök „molodszij szpecialiszt” oklevelet kaphatnak, és tanulmányaikat folytathatják a lemergi állatorvosi egyetem levelező tagozatán.

A kárpátaljai felsőoktatási intézményekbe felvételt nyert hallgatók nemzetiségi összetételéről saját kutatásainkra és felméréseinkre támaszkodhatunk. A felsőoktatási intézményeket felkeresve az adott kérdéssel kapcsolatban állítottuk össze az alábbi táblázatokat.

Az I–II. fokozatú intézmények adatai a 2006-os évre ismeretesek.

12. táblázat. A kárpátaljai I–II. fokozatú, magyar programmal rendelkező felsőoktatási intézmények hallgatói aránya

(Forrás: az intézményvezetők által 2006-ban kitöltött és hitelesített kérdőívek)

	Hallgatói létszám	Magyar csop. hallgatói	%
Munkácsi Humán-Pedagógiai Főiskola	951	133	14
Munkácsi Állami Agrár College	977	27	2,8
Beregszászi Egészségügyi College	550	124	22,5
Ungvári Közművelődési Szakiskola	315	65	20,3

Megvizsgálva a legjelentősebb kárpátaljai I–II. fokozatú felsőoktatási intézmény adatait, nemzetiségi bontásban láthatjuk, hogy azokon a szakokon, ahol biztosított valamilyen magyar program, tanulnak magyarok, míg a többi szakon alacsony a magyarok aránya.

13. táblázat. A kárpátaljai I–II. fokozatú felsőoktatási intézményekben tanuló magyarok aránya szakonkénti bontásban 2006-ban

		Hallgatói létszám az intézményben	Magyarok	%
Munkácsi Humán-Pedagógiai Főiskola	óvodapedagógia	136	2	1,5
	tanítói	718	122	17,0
	zenepedagógus	97	9	9,3
	összesen	951	133	14,0
Kárpátaljai Állami Központi(Bázis) Egészségügyi College (Huszt)	gyógyászat	185	0	0,0
	szülészet	88	0	0,0
	gyógyszerész	59	0	0,0
	ápolónő	325	4	1,2
	összesen	657	4	0,6
Munkácsi Állami Agrár College	agronómia	172	1	0,6
	könyvelés	259	0	0,0
	állatgyógyászat	219	26	11,9
	jogi alapismeretek	211	0	0,0
	turizmus	25	0	0,0
	farmergazdaság	91	0	0,0
	összesen	977	27	2,8
Beregszászi Egészségügyi College	gyógyászat	292	89	30,5
	ápolói	121	7	5,8
	szülészet	86	15	17,4
	gyógyszerész	51	13	25,5
	összesen	550	124	22,5
Ungvári Közművelődési College	népművészet	157	40	25,5
	koreográfia	76	19	25,0
	könyvtár	82	5	6,1
	összesen	315	64	20,3
Zádor Dezső Ungvári Állami Zeneművészeti College	zeneművészet	241	49	20,3
Erdélyi Béla Művészeti College	design	14	1	7,1
	szépművészet és iparművészet	45	4	8,9
	összesen	59	5	8,5
Munkácsi Kereskedelmi Szakiskola	könyvelés	274	14	5,1
	áruismeret és kereskedés	281	16	5,7
	szolgáltatás	114	4	3,5
	összesen	669	34	5,1
Kárpátaljai Gépészeti Technikum	programozás	83	0	0,0
	anyagmegmunkálás	72	0	0,0
	esztergálási anyagmegmunkálás	85	0	0,0
	összesen	240	0	0,0

Megállapíthatjuk, hogy az elmúlt évtizedben az állami és megyei felsőoktatási intézményekben a hallgatói létszám jelentősen nőtt, míg az 1998–99-es tanévben a kárpátaljai állami és megyei fenntartású felsőoktatási intézményekben 11 754 hallgató járt, úgy a 2006/2007-es tanévben már 16 905, ami 43,8%-os létszámnövekedést jelent.

Tekintsük át a teljes egyetemi képzést biztosító intézmények sorát és azok magyar programját.

Az Ungvári Állami Egyetem volt az egyetlen felsőoktatási intézmény a régióban a rendszerváltásig, és napjainkban is a régió felsőoktatását meghatározó intézménye. Az intézmény 2000-ben nyerte el a nemzeti egyetem státust, azóta Ungvári Nemzeti Egyetemnek hívják. Az intézményben működő karok: történelem, kémia, műszaki-mérnöki, nemzetközi kapcsolatok, filológiai, testnevelés és sport, felnőttképzési, jogi, orvosi, biológia, újlatin-germán, közgazdasági, matematika, fizika, földrajz, társadalomtudományi, fogorvosi. Több mint 12 ezer diák tanul a különböző szakokon baccalaureatusi, specialist, magister szintű képzéseken. Magyar programja 1963-tól van, amikor megnyitották a magyar nyelv és irodalom szakot. Az egyetem részeként működik a Hungarológiai Központ. A Hungarológiai Központ létrehozásának előzményei az 1980-as évek derekára tehető, amikor Szovjetunió és Magyarország kormányai (1986. január 31.), majd a két állam illetékes oktatási minisztériumai (1987. október 21.) határoztak arról, hogy a budapesti egyetem orosz nyelvi tanszéke mellett ruszisztikai központ, míg az Ungvári Állami Egyetemen hungarológiai központ létesül. A két fél megegyezése alapján végül is a Szovjet Hungarológiai Központ az egyetem Magyar Filológiai Tanszéke mellett 1988. január 14-én alakult meg. Kezdetben a tanszék adott neki helyet, majd 1989. november 11-én beköltözött jelenlegi otthonába, a Vár utcai egykori Bródy-villába. Az épület felújítását jelentős mértékben támogatta²⁴ a Magyar Köztársaság Oktatási Minisztériuma, a munkálatokat a Szabolcsi Állami Építővállalat végezte el. A már meglévő épület felújításához az ungvári egyetem részben építőanyagokkal, illetve a magyarországi munkások kollégiumi elszállásolásával járult hozzá. Tárgyi feltételeinek megteremtésében számtalan magyarországi vállalat (pl. Videoton), egyesület, főiskola, egyetem, könyvtár vett részt. Az ungvári objektum körüli elég bőkezű serénykedés valószínűleg abból a reményből fakadhatott, hogy az intézet az ukrainai magyarság hosszú távú érdekeit szolgálja, s egykor annak szellemi központja lesz. A szovjet fél részben idegenkedve fogadta a tervet, külföldi beavatkozásnak tekintették, részben a kibontakozó nyíltság politikájának hívei „megfelelő (tehát a helyi hatalom számára elfogadott, garanciát jelentő) személyi feltételek” mellett, „az intézmény tevékenységének folyamatos ellenőrzésével” „kitűnő propaganda lehetőségeket nyújtó”, „emellett kényelmes és jövedelmező állásokra is esélyt biztosító” intézményt láttak az ungvári objektumban. Akárcsak az intézmény létrehozásának koncepciójában, úgy a működése megítélésében is a kettősség – a hivatalosnak tekinthető változat és az ok-okozati összefüggésekkel értékelő – van jelen, amely úgy tűnik, épp a kezdeti illuzórikus meggondolásra vezethető vissza. 15 év távlatából megállapítható, a nagy beruházás ellenére nem valósult meg a kezdeti szándék: sem a kárpátaljai magyarság tudományos és kulturális élete nem gyarapodott egy reprezentatív intézménnyel, segítsége hiányában pedig a magyar tanszék szakmai stabilizálódása sem történt meg. Az eredmény: a kutatóközpont helyett egy méreteiben és esztétikai kivitelezésében impozáns székház, amelynek a kezdeti 11, a fő tudományágak egyensúlyát biztosító tudományos tanácsa megszűnt, szétesett, a 15 fős kollektívából hét főállású munkatárs 2-re apadt, s ezenkívül jelenleg egy félállásban lévő igazgatója és egy függőben lévő munkatársi státusa van, akik valamennyien filológus végzettséggel rendelkeznek. A Hungarológiai Központ életképessé tétele gyökeres reformra szorul. Az adatok arra hívják fel a figyelmet, hogy a Központ nem tud eleget tenni az alapító okiratban foglaltaknak (Soós 2004).

2008-ban magyar tanárképző kart is nyitottak az egyetemen, a KMF ellensúlyaként jelentős magyar állami beruházásként²⁵, ahol négy szakon tanulhatnak részben magyarul: történelem,

²⁴ Közel 10 millió forinttal, ami akkorigi értékben a helyi árak függvényében sokkal többet ért, mintegy tízszeresét.

²⁵ A Szülőföld Alap a Kárpátaljai Magyar Oktatásért Alapítvány számára az UNE Humán Pedagógiai Magyar Tannyelvű Karának a kialakítására 2007–2009 között mintegy 100 millió HUF támogatást nyújtott.

matematika, fizika, magyar. A támogatás mellet az UMDSZ javaslatára a Miniszterelnöki Hivatal nemzeti jelentőségű intézményként kezeli a kart.²⁶

Több felsőoktatási intézmény is alakult a régióban a kilencvenes években, melyek által megtört az UNE által biztosított állami monopólium és piaci jellegűvé vált a rendszer az első időkben, majd újra az állami befolyás erősödése került előtérbe.

Az elsők között jött létre az Ungvári Informatikai, Jogi és Közgazdasági Főiskola (ma Kárpátaljai Állami Egyetem). Ungvár város önkormányzata hozta létre mint alternatív képzési lehetőséget a monopóliumát őrző Ungvári Állami Egyetemmel szemben, a tanári kar egy részének átcsábításával. Az intézmény működési engedélyét, a licenciát, az akkreditálási folyamat első fázisaként 1996-ban kapta meg, egyszerre a KMTF-el. A municipális intézményt, amely megterhelte a város költségvetését, 2004-ben az alapítóknak sikerült államivá nyilváníttatni. Az egyetemnek 5 kara van: informatika, nemzetközi kapcsolatok, nemzetközi kereskedelem és gazdaság, jogi, közgazdasági. Két intézet működik az egyetem keretein belül: információs technológiai és távoktatási, filozófia és euro-integrációs kutatások, valamint természettudományi és humán college, felnőttképzési átképzési központ, előkészítő tagozat, aspirantúra és doktorantúra. Az egyetem hallgatói létszáma a 2007/2008-es tanévben mintegy 2600 hallgató volt. Magyar programja nincsen.

A 90-es évek második felére tehető a Munkácsi Technológiai Főiskola, valamint a Munkácsi Humán-Pedagógiai Főiskola létrejötte. Mindkét felsőoktatási intézmény a hágón túli kihelyezett tagozatokból nötte ki magát, mert az UAE más kárpátaljai városokban elzárkózott a kihelyezett tagozatok indítása elől.

A Munkácsi Technológiai Főiskola a Munkácsi Városi Tanács kezdeményezésére jött létre mint a Hmelnickij Város Podolja Technológiai Egyetem kihelyezett tagozata, és 1997-ben önállósodott. Az egyetem 2000-ben lett állami fenntartású. Az intézményhez csatolták 2008-ban a Munkácsi Humán-Pedagógiai Főiskolát, létrehozva a Munkácsi Állami Egyetemet.

A Munkácsi Humán-Pedagógiai Főiskola az Ivano-Frankivszki Egyetem kihelyezett tagozatából önállósodott, melyet a Munkácsi Tanítóképző bázisán hoztak létre. Ennek az intézménynek a Kárpátaljai Megyei Tanács volt az alapítója és fenntartója, majd 2008-ban a megyei költségvetés terheinek csökkentése érdekében kieszközölték, hogy egyesítsék a Munkácsi Technológiai Főiskolával a Munkácsi Egyetemenként.

Az új egyetemen így négy szakirányban folyik képzés: könnyűipari, vállalati közgazdaságtan, menedzsment, pedagógia. 2009-ben, a struktúraváltás kapcsán tervezik a szerkezeti átalakítást. A hallgatói létszám az integrált a pedagógiai karral együtt a 2008/2009-es tanévben 4588. Magyar programja a tanítóképző középfokú képzési szintjén van évi 25 fős beiskolázási számmal. Az UMDSZ javaslatára a Miniszterelnöki Hivatal nemzeti jelentőségű intézményként kezeli.²⁷

A megye kezdeményezésére állami intézményként alapították 2003-ban a Kárpátaljai Művészeti Főiskolát Ungváron, melynek egyik kara Munkácson működik. A főiskolán még nem volt kibocsátás, a 2008/2009-es tanévben 212 hallgatója volt.

Kárpátalján több magánintézmény is nyílt és 40 ukrain felsőoktatási intézménynek van a régióban kihelyezett tagozata, melyek nagy része csak diplomagyár, de 5000 hallgatót vonnak el a helyi letelepített felsőoktatási intézményektől. Ezeknek nincs magyar programjuk, egyedül a Kijevi Szlavisztikai Magánegyetem indított 2004-ben magyar–angol szakot az ungvári egyetem magyar tanszék tanárainak támogatásával, a KMF magyar–angol szakának alternatívájaként.

A teljes magyar nyelvű felsőfokú képzés érdekében az 1989-ben megalakult KMKSZ tette meg az első lépéseket. 1990-ben a KMKSZ Oktatási Bizottságának volt egy kezdeményezése, hogy a Munkácsi Tanítóképzőben legyen a Hajdúszoboszlói Óvóképző Főiskolának és a Debreceni Tanítóképző Főiskolának kihelyezett levelezős tagozata, miután Kárpátalján akkor magyar felsőfokú óvodapedagógusi és tanítói képzés nem volt. A kezdeményezők megegyeztek a kárpátaljai megyei

²⁶ Mint magyar nemzeti jelentőségű intézmény évi 8 millió forint támogatásban részesül.

²⁷ Mint magyar nemzeti jelentőségű intézmény évi 7 millió forint támogatásban részesül.

oktatási főosztállyal – mely fenntartója volt a Munkácsi Tanítóképzőnek – és a Hajdúböszörményi Óvóképzővel az óvóképzés beindítása ügyében a Munkácsi Tanítóképzőben. A meghirdetett 6 helyre jelentkezettek elvégezték ezt a képzést, de a következő évben ennek nem lett folytatása, mert a tanítóképző elzárkózott a további együttműködéstől. A hajdúböszörményiek részéről sem volt hajlandóság a további együttműködésre, mert a tanárok elmondása szerint nem szívesen látott partnernek érezték magukat, esetenként még termet sem biztosítottak számukra az oktatáshoz.

A KMKSZ Oktatási Bizottsága kezdeményezte a hetvenes években Fodó Sándor által szervezett értelmiségi „Beadvány” elemeinek a megvalósítását. A KMPSZ, amely megalakulása után a KMKSZ szakpolitikai tanácsadó szervezete lett, a „Beadvány” szellemében folytatatta annak szorgalmazását, hogy az Ungvári Állami Egyetemen nyissanak magyar csoportokat, alcsoportokat elsősorban azokon a szakokon, ahol jelentős volt a magyarok aránya, de ettől az egyetem elzárkózott. A kilencvenes évek elején néhány évig hozzájárultak ahhoz, hogy a KMPSZ támogatásával²⁸ a magyarul tudó tanárok szaknyelvi konzultációkat tartsanak a matematika és fizika karon, de a rendszert nem sikerült intézményesíteni, és miután a kezdeményezésnek az egyetemen belül nem akadt képviselője, más megoldást kerestek. A magyar felsőoktatás megteremtése érdekében önálló intézmény létrehozása mellett döntöttek.

A kilencvenes évek elején, amikor számos magyarországi felsőoktatási intézmény igyekezett terjeszkedni Kárpátalján, a személyi kapcsolatok révén a Gödöllői Agrártudományi Egyetemnek volt egy kezdeményezése itt. Évente mintegy 10 diákot fogadtak intézményükbe Beregszászból és környékéről. A felvételi vizsgát Beregszászban a Kossuth Lajos Középiskolában tartották. A KMKSZ felszólította a kezdeményezőket, hogy a lehetőséget terjesszék ki az egész területre, de ezt elutasították. 1993-ban a Gödöllői Agrártudományi Egyetem a Baktai Tudományos Kísérleti Állomással közösen a nagyipari agrárképzés meghonosítását tervezte távoktatásos rendszerben. A két intézménynek ekkortájt azonos problémája volt, mégpedig az, hogy megszűnt a nagyüzemi gazdálkodás a kolhozok és a termelőszövetkezetek felbomlásával, így az intézmények egzisztenciája is kétségessé vált, ezért a vezetők keresték a túlélési lehetőségeket. A kezdeményezéshez megnyerték a Beregszászi járás vezetését, de nem keresték meg az akkori évek kárpátaljai magyarságát reprezentáló két megyei szervezet, a KMKSZ és a KMPSZ elnökségét, akik közben már kidolgozták és még 1992-ben nyilvános vitát követően elfogadták a magyar nyelvű oktatás koncepcióját, melyben prioritásként a pedagógusképzést tűzték ki, miután a magyar pedagógusok nagy része elhagyta állását és Magyarországon vállalt munkát. A KMKSZ-nek egyéb kifogása is volt. A Baktai Tudományos Kísérleti Állomás vezetője ekkor Sepa Vaszil akadémikus volt, aki a KMKSZ-szel szemben került be az ukrán parlamentbe, és a politikai tevékenységének eredményeként elérte törvénymódosítással, hogy a mezőgazdasági tudományos kutatóintézetek földjein nem lehet farmer-, illetve parasztgazdaságokat létrehozni. Miután a baktai kísérleti állomás a szovjet rendszerben a környező magyarlakta falvak földjein működött, így a magyar falvak nem kaphatták vissza földjeiket, ahogy az akkori sajtóban megfogalmazták, „örökös jobbágyságba taszítva ezzel több magyar falu lakosságát őseik földjén”.²⁹ A projekt támogatása esetén az egyik magyar ügyel kioltottak volna egy másik magyar ügyet, amely akkortájt a közösséget sokkal jobban foglalkoztatta, illetve magyar állami támogatásban részesítették volna azt az intézményt és vezetését, amely és aki hatalmát a magyar közösség érdekeivel szemben használta fel.

Végül a KMKSZ és a KMPSZ a felsőoktatási kezdeményezések negatív tapasztalatai után 1993 novemberében együttes elnökségi ülést tartott, és döntött a Kárpátalja Magyar Főiskoláért Alapítvány létrehozásáról egy önálló magyar felsőoktatási intézmény alapítása érdekében. Felkérték az akkori magyar érdekképviselőket, hogy csatlakozzanak. Végül a Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Alapítvány létrehozásához a két kezdeményező szervezeten kívül csatlakozott a Kárpátaljai Református Egyház és a Beregszászi Városi Tanács (2002-ben

²⁸ A KMPSZ az IKA-nál pályázaton elnyert összegekből ösztöndíjban részesítette a magyar konzultációt vezető tanárokat.

²⁹ Kárpátaljai Szemle, 1994.II. évfolyam, első szám.

kiléptek). Az alapítványt 1994-ben bejegyezték, de a főiskolát nem, így az 1994-ben az alapítók felkérésére, a magyarországi OKM támogatásával a Nyíregyházi BGYTF kihelyezett tagozataként kezdte meg a működését. A főiskola már 1994-ben kezdeményezte az oktatásra feljogosító működési engedély, a „licenció” kiadását, de a minisztérium 1996-ig minden beadványt elutasított. A főiskola mint kisebbségi intézmény működési engedélyének kiadását politikai/ kisebbségpolitikai kérdésként kezelték. Két évig (1994–1996) tartottak a tárgyalások és a politikai egyeztetés a működés legitimálásával kapcsolatban, amelyben jelentős gátló tényezőként vett részt az Ungvári Állami Egyetem, amely korábban elzárkózott a magyar tagozat indításától, és védte monopol helyzetét. Az engedélyeztetés során az egyetem több esetben a saját intézményében dolgozó magyar professzorokat is felhasználta a főiskolai kezdeményezéssel szemben, és akadtak közöttük önkéntesek is, akik egyéni érdekeik csorbulását látták az új intézményben. A főiskola egy szerencsés politikai konstelláció eredményeként 1996-ban megkapta az ukrán működési engedélyt, 2001-ben sikeresen akkreditálták az indított szakokat: óvodapedagógiai, tanítói, angol, történelem, földrajz. 2003-ban az intézmény felvette II. Rákóczi Ferenc nevét, majd szakképzési kínálatát folyamatosan bővítette matematika, biológia, ukrán, magyar, könyvvitel szakokkal. Az intézmény, annak ellenére, hogy a szakjai elismertek, az ukrán államtól a hatályos törvény értelmében nem részesül működési támogatásban, pályázati úton, főleg magyarországi forrásokból tartja fenn magát³⁰, amit a hallgatói hozzájárulásokból egészít ki. Az intézmény fennállása óta a jelentkező bizonytalansági tényezők többirányúak. A magyar–magyar tényezőknél egyszerre két szintjét is megfigyelhetjük: a főiskolát kezdeményező és a magyarországi támogatók, valamint az intézmény alapításában részt nem vállaló kárpátaljai magyar szervezetek közötti kapcsolatot. Az intézmény pénzügyi helyzete a magyarországi politikum függvénye, így minden politikai kurzusváltáskor be kell bizonyítania létjogosultságát, ráadásul a támogatás mértéke mindig annak a függvénye, hogy milyen a kapcsolat a magyarországi támogatók és a kárpátaljai alapítók között. Erre utal például az, hogy az intézményt átvilágították a támogatók megbízásából: 1997-ben, 1999-ben, 2003-ban, 2009-ben. A magyarországi támogatáspolitikai eddig kialakult gyakorlata a határon túli magyar szervezetekkel kapcsolatban az egyensúlypolitika. Nem a közösségi projektek célszerűségét, hasznosságát tartják szem előtt, hanem az anyaországi támogatásra szoruló különböző szervezetek közötti politikai befolyásolás érdekében az egyensúly fenntartását a politikai szimmetria és asszimmetria alapján. Például a főiskola támogatását egyensúlyozó projektek, az egy főre jutó támogatás mértékét tekintve, a vizsgált időszakban az alábbiak voltak: Técsői Líceum, Ungvári Állami Egyetem magyar kara, Jánosi Mesterképző Akadémia³¹. A főiskolával szemben határozzák meg magukat a kárpátaljai magyarok azon csoportjai, akik az alapításban nem vettek részt, mert korábban nem ismerték fel ennek a fontosságát, vagy nem akartak, esetleg nem mertek részt vállalni a kezdetben politikailag és szakmailag bizonytalan kimenetelű ügyben, de szívesen részesülnének a sikeres kezdeményezések eredményeiből. Ennek tudható be, hogy miután az UMDSZ elnöke, Gajdos István 2002-ben csalással megszerezte³² a kárpátaljai magyarok képviselőjének legmagasabb pozícióját a parlamenti választásokkor a KMKSZ képviselőjével szembe, az összes, korábban nem általa kezdeményezett és megvalósított projektet átvette a többi magyar szervezettől, és szerette volna átvenni a főiskolát is. A sikertelen próbálkozások után az intézmény ellehetetlenítésének eszközéül 2004-ben kezdeményezték a Beregszászi Városi Tanács által 2002-ben, még a választások előtt a

³⁰ Az OM-tól évente 100–120 millió HUF támogatásban részesíti pályázati alapon, a SZA-tól 2006–2009 között működés-re 12 655 000 HUF-ot kapott. Mint nemzeti jelentőségű intézmény a MeH-től évi 15 millió HUF-ban részesül.

³¹ 1996–1999 között az IKA-tól a nem létező Técsői Líceum egy-egy pályázati fordulóban több támogatást kapott, mint a működő főiskola működésre. Ezt a módszert alkalmazták a magyar kar esetében is, ahol a SZA-nál az állami egyetem építkezése – ahol a magyar kar engedélyezésének semmi előkészülete nem volt, csakúgy mint a mesterképző esetében, amelynek nincs engedélye szakbővítésre, – magyarországi állami pénzen folyik. 2006-tól a két ukrán állami intézményre, a magyar karra és a mesterképzőre több támogatást ítélt meg a SZA, mint a főiskola működésére, amely az ukrán államtól nem kap támogatást. Forrás: www.IKA.hu, www.szulofold.hu.

³² A strasbourgi bíróság döntése szerint, mely döntést Kovács Miklós KMKSZ elnök beadványa alapján hozott 2008-ban.

főiskolának átadott volt törvényszéki palota tulajdonjogának megsemmisítését³³. Miután ez a kísérlet nem járt sikerrel, és a főiskola bírósági úton érvényt szerzett igazának, az UMDSZ kezdeményezte egy magyar kar kialakítását az Ungvári Állami Egyetemen jelentős magyarországi támogatással, ugyanazon magyarországi keret terhére, amelyből szűkösen finanszírozzák a magyar főiskolát. A projekt célja a kezdeményező szervezet részéről a magyarországi támogatások átirányítása volt a főiskolától az ungvári egyetem felé, az UMDSZ közvetítésével.³⁴ Az egyetem, amely a főiskola létét kezdettől fogva ellenezte, partnere lett az UMDSZ-nek, de nem olyan szakok indításában, amely kiegészítené és bővítené a kárpátaljai magyarok képzési lehetőségeit, hanem főleg olyan szakok esetében volt nyitott, ami már tanulható a főiskolán. A szakok a magyar kivételével 2009-ben még nem rendelkeztek önálló beiskolázási számmal, tehát oktatásra feljogosító működési engedéllyel.³⁵ A jelentős magyar támogatással létrejött magyar kar így a régió képzési piacán nem a régióban élő magyarok érdekeit, hanem az állami egyetem és az állam érdekeit szolgálja, mert egy és ugyanazon pénzügyi forrásból teremtették meg azt a két magyar intézményt, amely a szűk képzési piac miatt hosszú távon, a beiskolázási normák miatt kiolthatja egymást. A kisebbségi intézmények helyzete egyébként is mindig a többségi politikai hatalom toleranciájának, valamint az anyaország nemzetközi megítélésének, és a két ország közötti viszonyának a függvénye. Abban az esetben, ha a hatalom nem tudja befolyásolni és felügyelni teljes mértékben a kisebbségek intézményeit, igyekszik idegen erők beavatkozásaként, expanziójaként tüntetni fel azokat. Minden támogatást, kezdeményezést, minden külföldi adomány hasznosulását csak abban az esetben tartja pozitívnak, ha az saját pozícióit erősíti. Hatalmi pozíciójának köszönhetően számos eszköz áll rendelkezésére, hogy befolyását minél jobban érzékeltesse. Valószínűleg ennek tudható be, hogy 2007-ben kísérlet történt a főiskola működési engedélyének megvonására, a diákok átvételére a kárpátaljai állami intézményekbe, elsősorban az UNE-ra. A minisztérium által elrendelt soron kívüli, teljes körű és tíz évre visszamenőleg mindenre kiterjedő ellenőrzés, melybe éppen az érdekelt kárpátaljai intézmények, az Ungvári Nemzeti Egyetem és a Kárpátaljai Állami Egyetem munkatársait vonták be, nem tudta megszüntetni az intézményt, de annak helyzetét, stabilitását, hitelességét a kárpátaljai magyarok körében gyengítette. Az ellenőrzés kapcsán felszínre került egy olyan kérdés, ami évtizedek óta rendezetlen a két ország között: Ukrajna és Magyarország diplomáinak és fokozatainak kölcsönös elismerése. Ukrajnában a megkötött ekvivalenciaegyezmény nem jelent formális eljárást, hanem a fokozatok esetében megismétli a teljes eljárást, és így felülbírálja a magyarországi doktori iskolák által kiadott okleveleket. Az ukrajnai felsőoktatási reformtervezet további bizonytalanságot jelent a kisebbségi felsőoktatás helyzetét tekintve. A tervezet az ukrán felsőoktatás expanzióját tervezi külföldön, de Ukrajnán belül előírja, hogy minden felsőoktatási intézmény, így a kisebbségek számára alapított, akár nem állami is, kizárólag ukrán nyelven oktathat a minisztérium által jóváhagyott ukrán könyvekből.

A főiskolán az alábbi szakok tanulhatók: óvodapedagógia, tanítói, magyar, ukrán, angol, biológia, földrajz, történelem, matematika–informatika, könyvvitel és auditálás. A hallgatói létszám ezer fő.

2.3.3. A régió lakosságának képzettségi szintje

Vizsgáljuk meg a kárpátaljai magyarok képzettségi szintjét, különös tekintettel részvételükre a felsőoktatásban. A kárpátaljai magyarság a felsőfokú végzettséggel rendelkezők tekintetében mélyen alulreprezentált a régióban, melynek számos diszkriminatív jellegű oka van. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya nemcsak kárpátaljai szinten alacsony, de jócskán elmarad az országos átlagtól is.

³³ A főiskola tulajdonjogának megvonását a városi tanács ülésén 2004-ben az akkori alpolgármester, Medvigy István terjesztette elő, aki Gajdos jobb keze volt, akkor még az Egyesített Szociáldemokrata Párt képviselője, majd 2006-ban az UMDSZ megyei képviselője, a Kárpátaljai Magyar Oktatásért Alapítvány elnöke, amely az Ungvári Humán-Pedagógia Kar építkezését támogatja és finanszírozza, 2007-től a Szülőföld Alap szavazati joggal rendelkező UMDSZ-kurátora, a Jánosi Liceum egyik képviselője.

³⁴ Fenics Volodimir (2009): Апологія правового нігілізму, або Як потрапити в Ужгородський національний університет за привілеєм етнічного походження . In: http://zakarpattya.net.ua/ua_news_46717.html

³⁵ www.vstup.info

14. táblázat. Kárpátalja nemzetiségeinek képzettségi szintje az 1989-es és 2001-es népszámlálás adatai alapján, százalékban

(Forrás: Ukrajna népszámlálási adatai 1989, 2001)

	teljes felsőfokú		felsőfok, alapszint		nem teljes felsőfok	
	1989	2001	1989	2001	1989	2001
Orosz	24,6	27,1	2,5	1	26,7	23,9
Ukrán	6,8	8,1	1	0,6	14,9	13,1
Szlovák	8,8	n.a	1,2	n.a	15,7	n.a
Magyar	3,7	4,7	0,7	0,4	9,8	9,8
Román	1,7	2	0,3	0,1	3,8	2,7
Cigány	0	0,02	0	0,01	0,7	0,17

15. táblázat. Ukrajna legnépesebb nemzetiségeinek képzettségi szintje a 10 év fölötti lakosok között a 2001-es népszámlálás adatai alapján

(Forrás: Ukrajna népszámlálási adatai 1989, 2001)

	teljes felsőfok %	felsőfok, alapszint %	nem teljes felsőfok %
Ukránok	11,7	0,7	17
Oroszok	18,7	0,7	21,1
Beloruszok	15,6	0,5	20,8
Moldovánok	5	0,4	10,3
Krími tatárok	9,1	0,9	19
Bolgárok	9,8	0,8	16,6
Magyarok	4,8	0,4	9,9
Románok	4	0,2	6,1
Lengyelek	11,3	0,4	16,8
Átlag	12,9	0,7	17,7

16. táblázat. A kárpátaljai felsőoktatási intézményekben tanuló magyarok aránya

(Saját kutatás, 1998–2006)

	II. Rákóczi Ferenc KMF		Ungvári Nemzeti Egyetem		Kárpátaljai Állami Egyetem (Ungvár)		Munkácsi Technológiai Főiskola		Munkácsi Humán-Pedagógiai Főiskola	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
1998/1999	140	100	9003	6,3	1251	2,4	1180	3,3	320	5,6
1999/2000	263	100	8904	6,6	1770	2,1	1609	3,2	621	7,4
2000/2001	369	100	n.a		n.a		n.a		n.a	
2001/2002	470	100	9027	5,8	2691	5,6	2139	2,5	910	3,1
2002/2003	600	100	9705	5,5	2744	5,2	2439	2,5	991	3,4
2003/2004	610	100	n.a		n.a		n.a		n.a	
2004/2005	864	100	n.a		n.a		n.a		n.a	
2005/2006	1034	100	9766	5,6	2712	2,4	2767	1,7	1292	6
2006/2007	1021	100	10401	6,9	2641	2,2	2855	1,4	1008	8,9

1 – hallgatói létszám

2 – a magyarok aránya százalékban

Az 1998/99-es tanévben 658 magyar nemzetiségű hallgató járt a kárpátaljai állami és megyei felsőoktatási intézményekbe, míg a 2006/2007-es tanévben 902 tanult, vagyis a hallgatói létszám 244-gyel növekedett, ami 16%-os növekedést jelent. A magyar nemzetiségű hallgatók továbbtanulási esélyeit a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola segítette nagymértékben. Míg a kárpátaljai állami/megyei felsőoktatási intézményekben tanuló magyarok részaránya a vizsgált periódusban lényegesen nem növekedett, és összességében nem érte el a 6%-ot, addig a főiskolán a hallgatói létszám hatszor több lett. A 2006/2007-es tanévben a kárpátaljai magyar nyelvű felsőoktatásban tanuló magyar nemzetiségű hallgatók száma 1923 fő, közülük 1021, vagyis a diákság több mint a fele, a főiskola hallgatója.

17. táblázat. A magyarok aránya a kárpátaljai felsőoktatási intézményekben

	hallgatók száma összesen ¹	közülük magyar nemzetiségű	%
1998/1999	11894	798	6,7
1999/2000	13167	983	7,5
2000/2001	0	0	0
2001/2002	15237	1228	8,1
2002/2003	16478	1374	8,3
2003/2004	0	0	0
2004/2005	0	0	0
2005/2006	17571	1769	10
2006/2007	17926	1923	11

¹ – hallgatók száma összesen a kárpátaljai felsőoktatási intézményekben

Az állami intézmények adataiból azt is megállapíthatjuk, hogy olyan, Kárpátalján piacképes, presztízs-szaknak számító képzésekben, mint a jogi, közigazgatási, orvosi, fogorvosi, gyógyszerészeti, nemzetközi kapcsolatok, idegenforgalom és turizmus, fizika, mérnöki, vegyészmérnöki, banki szféra – alulreprezentált a kárpátaljai magyarság. Ezen szakok indításának nagy részét önerőből sem tudná felvállalni a kárpátaljai magyarság, még az anyaország hathatós támogatása mellett sem, mert egy részük állami privilégium a helyi törvények szerint.

A helyzetet nagyban rontotta az, hogy 2008-tól Ukrajna bevezette a független érettségi-felvételi vizsgaközpontokat, ahol kötelező volt az ukrán emelt szintű érettségi letétele minden szakra, még a magyar vagy idegen nyelv esetében is. Aki ukrán nyelvből és irodalomból nem érte el a 200 pontos rendszerben a 124-et, nem nyújthatott be továbbtanulási kérelmet egyetlen ukrainai felsőoktatási intézménybe, még a magyar tannyelvű főiskolára sem. Az ukrán emelt szintű vizsga miatt ebben a tanévben a magyar osztályokban érettségizett 1129 tanulóból 619 (50%) merte vállalni a megmérettetést az ukrán emelt szintű vizsgákon, ami a korosztályuk felét sem teszi ki. Az ukrán emelt szintű vizsgák eredményei alapján a bejelentkezettek 43%-a (265) nem érte el a továbbtanuláshoz szükséges 124 pontot ukránból, így kiszorultak a felsőoktatásból, annak ellenére, hogy szaktárgyakból jó eredményeket értek el.

A kárpátaljai megyei oktatási főosztály adatai szerint a 2008-as évben az államilag finanszírozott helyekre az Ungvári Nemzeti Egyetemen a magyar iskolákban érettségizettek felvétele nem haladja meg az 1993-as beiskolázást az államilag finanszírozott helyeken. Az Ungvári Nemzeti Egyetem a kárpátaljai magyarok egy évtizedes kérésének megfelelően célirányos helyeket különített el a nemzetiségi iskolák végzősei számára, így ezt igénybe vehetik a magyar iskolákban érettségizettek. A célirányos helyek elosztása úgy történik, hogy a járási oktatási főosztályok az igazgatók javaslatára kiadják az ajánlásokat azoknak az érettségizőknek, akik kérvényezték, majd ezt a megyei oktatási főosztályra is benyújtották. A megyei oktatási főosztálytól kapott ajánlással

együtt nyújtják be kérelmeiket arra a szakra, amelyre az ajánlás szól. A felvételi eljárás során ezek a jelentkezők nem vesznek részt az általános versenyvizsgán. Azok a jelentkezők, akik az emelt szintű érettségien elérték az elégséges pontszámot, és az adott szakra kijelölt keretszám határán belül nem volt túljelentkezés, automatikusan felvételt nyertek. Abban az esetben, ha a kvótánál többen jelentkeztek volna, az a jelentkező nyerhetett volna felvételt, akinek magasabb az emelt szintű érettségien elért pontszáma. 2008-ban főleg pedagógiai szakokra adtak kvótákat, amelyből egyébként is túlképzés lehet hamarosan Kárpátalján a két magyar intézmény révén. A magyar kar megnyitásával például évente 20 államilag finanszírozott helyet jelöltek ki a történelemtanári szakra, amikor 2001 óta működik akkreditált történelem szak a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán 25 fős beiskolázási keretszámmal.

Összevetve a másfél évtizeddel ezelőtti, az UNE államilag finanszírozott helyeire felvételt nyert magyar hallgatók számát a 2008-ban felvételt nyert hallgatók számával, szakonkénti bontásban megállapíthatjuk, hogy nem változott a helyzet lényegesen. A magyar iskolák végzősei továbbra is a nem piacképes, nem presztízis szakok államilag finanszírozott helyeire nyernek felvételt, így, aki tanulni szeretne az orvosin, jogin vagy a nemzetközi kapcsolatok szakon, fizethet. A fizetett képzés költségtérítésének mértéke 2008-ban 45%-kal nőtt, egyes piacképes szakon már eléri a 2000 eurót, ami a kárpátaljai magyarok zömének, akik a rendszerváltás vesztesei lettek, megfizethetetlen. A felvételi rendszer változása olyan formában, amelyben jelenleg működik, nem sok perspektívát mutat a jövőre nézve, mert ezekre a szakokra is kötelező az emelt szintű érettségi ukrán nyelvből és irodalomból, és mindig hátrányban lesz a kisebbségi diák a versenyvizsgán azzal a jelentkezővel szemben, akinek ez az anyanyelve, még akkor is, ha ukrán iskolát végez.

Összevetve a kárpátaljai jelentősebb felsőoktatási intézményekbe felvett magyar hallgatók számát, megállapíthatjuk, hogy a korábbi évek szintjén maradt még a szakonkénti szórás is. Az új kar megnyitása ezen a területen nem változtatott lényegesen, mert egyedüli választékbővítési lehetőség, ami a végzősök számára kínálkozik, az a fizika. A többi szak már hozzáférhető volt eddig is, és megfelelő számban elégítette ki a végzősök igényét. Erre lehet következtetni abból, hogy a jelentkezők és felvételt nyertek száma az adott szakokra összességében nem változott. Például, míg korábban a KMF akkreditált matematika szakára 20–25 fő nyert felvételt, a 2008-as évben összességében ugyanennyi, de megosztva az UNE és a KMF között. Ez azt is jelenti, hogy jelentős anyaországi támogatással sikerült ugyanazon kis képzési piacon megteremteni a kizárólag magyar támogatással működő felsőoktatási intézmény konkurenciáját. A jövőre nézve célszerű lenne átgondolni a felsőoktatási rendszer fejlesztésének irányvonalát. Fontos lenne stabilizálni a kialakult helyzetet, mert a főiskola mint konkurens struktúra, egyfajta garancia is a magyar karra nézve. A felsőoktatási kínálat bővítése céljából a továbbiakban az látszik racionálisnak, ha a kárpátaljai állami felsőoktatási intézmények államilag finanszírozott helyeiből a piacképes szakokon, a már működő célirányos helyek mintájára, kvótákat jelölnének ki a magyar iskolákban érettségizettek számára.

Összefoglalva: *A kárpátaljai magyarság helyzetének sajátossága, hogy szülőföldjük elhagyása nélkül több „országváltást” megéltek, ami politikai diszkriminációt, kollektív bűnösséget jelentett számukra. Az „országváltások” után az értelmiségieknek menniük kellett vagy vitték őket. A legnagyobb veszteséget az 1944-es „országváltás” okozta. Ennek eredményeként a magyarság aránya a városokban minimalizálódott, a középréteg összezsugorodott. A hivatali nyelvváltás kapcsán az érdekérvényesítés, ügyintézés korlátozottsága, majd a rendszerváltás után elmaradt reprivatizáció miatt, a magyarság a régióban az egyik vesztes népréteggé vált, amit a mai napig nem sikerült felszámolni és ez különösen érezhető a képzettségi szintjükön.*

A jelenlegi ukrán politikai/oktatáspolitikai/nyelvpolitikai trend mellett a magyar nyelvű oktatás és felsőoktatás léte és expanziója önvédelmi reflexként egyelőre eddig hatékonyan működött a kárpátaljai magyarság felzárkózása, pozitív vertikális mobilitása érdekében a helyi viszonyok között.

A következő évtized nagy kihívása és egyúttal a magyar nyelvű/nyelvi oktatás kulcskérdése lesz a magyar nyelv presztízsének kérdése, a jelenleg tapasztalható kisebbségi deficit politikai és jogi megszüntetése, különösen a tanulás/továbbtanulás terén. Alapvető kérdés, hogy a nemzeti-ségi iskolák végzősei megkapják-e a teszteket az oktatás nyelvén vagy csak államnyelven. Abban az esetben, ha csak államnyelven biztosítják az érettségi anyagait, a kisebbségek, így a magyar iskolák végzősei hátrányos helyzetbe kerülnek, mert az nem a szaktárgyi tudásukat fogja mérni, hanem ukrán szaknyelvi ismereteiket. Ukrajnában kötelező az érettségi ukrán nyelvből is, ami állami norma, viszont a kisebbségek számára biztosítani kellene az ukrán mint második nyelv követelményrendszer szerinti vizsgáztatást, ugyanis nem mérhető össze azok tudása, akik anyanyelvként tanulták azt azokéval, akiknek anyanyelve más. Az ukrainai magyarok felsőoktatásba jutásának feltétele a jövőben az esélyegyenlőség biztosítása lesz a felvételi-érettségi új rendszerében. Abban az esetben, ha sikerül elérni, hogy biztosítsák az esélyegyenlőséget a végzősök előtt, kitarulkozhatnak az ukrainai felsőoktatási intézmények képzési kínálatai. Ha nem biztosítják az esélyegyenlőséget, akkor kimaradhatnak a felsőoktatásból. Az esélyegyenlőség hiánya beindíthat olyan folyamatot, amely az anyanyelvű oktatás gyors sorvadásához vezet, mert sokan átíratják gyermekeiket ukrán iskolába, viszont ez a felsőoktatásba kerülés terén nem oldja meg helyzetüket, ugyanis egy homogén ukrán közegben, ahol a diákok többsége anyanyelvű és anyanyelven érettségizik, egy kisebbségi soha nem fog olyan eredményt elérni, mint egy többségi, így hátrányos pozíciókkal indul a felvételinél, mert elért pontszámai alacsonyabbak lesznek, mint hasonló tudás mellett egy anyanyelvi felvételiző esetén.

A felsőoktatásba kerülés a kárpátaljai anyanyelvű/anyanyelvi oktatás alapproblémája marad, ugyanis a piacképes presztízs szakokra alig jutnak be kisebbségek. Célszerű lenne azokon a presztízs szakokon, amelyek államnyelven tanulhatók (jogász, orvos, fogorvos, állatorvos, nemzetközi kapcsolatok, banki ügyletek stb.) célirányos helyeket elkülöníteni kárpátaljai magyarok számára, ahová egymás közti versenyztetés alapján kerülhetnének be. Az esélyegyenlőség biztosítása és a felzárkóztatási program része lehetne a magyar nyelvű vagy részben magyar nyelvű felsőoktatási képzési kínálat bővítésének az állami intézményekben. Ebben az esetben a figyelmet arra kell fordítani, hogy elkerüljük az átfedéseket, a túlképzést egy-egy szakon belül, tehát azokon a szakokon célszerű indítani, ahol nincs elismert anyanyelvű képzés. Arra is figyelmet kell fordítani, hogy ukrán adófizető állampolgárok képzéséről lévén szó, akik az ukrán munkaerőpiacon helyezkednek el, a képzéseket ukrán állami finanszírozással indítsák, s a magyar állam a szaknyelvi továbbképzést, a szakkönyvtárakat, a szakmai gyakorlatokat és a részképzést támogassa. A szakindításnál a piacképes szakok szervezését preferálják.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Szakirodalom, tanulmányok, publicisztika

- Bagu Balázs (1995). A kárpátaljai magyar óvodák és óvodai csoportok adatai és címlistája. Közoktatás 1995/3. p. 19–21.
- Bagu Balázs–Dr.Deák Ferenc (1997). Anyanyelvi oktatás a szórványban. Közoktatás 1997/3. p. 11–13.
- Bornemissza Eszter (1993). Felhők a Bródy-villa felett. In: Kárpátalja, 1993, 11.szám.
- Bornemissza Eszter (1991). Ez az igazság. In: Kárpátalja, 1991.,16. szám.
- Brenzovics László (1994). Viták a „kalács körül”. In: Kárpátaljai Szemle, 1994-II. évfolyam, első szám.
- Brenzovics László (1993). A dolgok állás. In: Kárpátalja, 1993.
- Csernicskó István (1998). A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján). Budapest, Osiris Kiadó és MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó István (1998). Az ukrán nyelv Kárpátalján. Regio 1998/1: 5–48.
- Csernicskó István (1998). Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar iskoláiban. Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella szerk., Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében különös tekintettel a magyarpárú kétnyelvűsége, 44–59. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó – A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete.
- Csernicskó István–Orosz Ildikó (2000). A magyar nyelv (és nyelvet eltető közösség) jelenéért és jövőjéért folytatott tevékenység Kárpátalján. In: Anyanyelvünkről, anyanyelvünkért. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból, NKÖM, Budapest.
- Dupka György (2004). Autonomía-törekvések Kárpátalján. Ungvár–Budapest. Intermix Kiadó.
- Egyed Albert–Tárnóczy Mariann (1990). Magyar tudomány és kultúra Kárpátalján (Esettanulmány). Kárpátaljai Minerva 1. Kötet, 2. Füzet. p. 50–79.
- Fedinec Csilla (1996). A magyar közoktatás és tankönyvkiadás helyzete Kárpátalján 1938–1961 között. Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat. Budapest, Tinta.
- Fedinec Csilla (1996). A magyar tannyelvű iskolahálózat Kárpátalján. Anyanyelvű oktatásunk, MTT Könyvtár 1, Szabadka 1997.
- Fenics Volodimir (2009). Апологія правового нігілізму, або Як потрапити в Ужгородський національний університет за привілеєм етнічного походження . In: http://zakarpattia.net.ua/ua_news_46717.html
- Gortvay Erzsébet (1994). Az ungvári magyar filológia műhelye. In: Nyelvünk és kultúránk, 1994/ január–június.
- Gulácsy Géza a (1993). Az önálló nemzetiségi oktatási rendszerről. Kárpátaljai Szemle, 1993. 2. szám p. 7– 12.
- Gulácsy Géza b (1994). A nemzetiségi kulturális autonómia. Kárpátaljai Szemle 1994. 6. szám p. 18–22.
- Gulácsy Géza c (1996). A nemzetiségi kulturális önkormányzat megalakításának és működésének rendje. Kárpátaljai Szemle 1996 /1: 20–23.
- Ijjas Mihály (1993). Politikai akadályokkal szembeesülve. In: Kárpátalja, 1995., 5. szám
- Iltjo I.V. (2003). Nacionalnij szklad naszelelnnya ta joho movnyi oznaki. Sztatiszticsnij bjuletyeny. Uzshorod.
- Józán Lajos–Gulácsy Lajos (1992). A Kárpátaljai Református Egyház múltja és jelene.
- Kacsur Gusztáv (1995). Meddig csökken még a létszám. In: Kárpátaljai Szemle, 1995., 5. szám.
- Kozma Endre (1995). Áldozat a fennmaradásért (Kárpátaljai magyar iskolaügy, 1986–1989). Kárpátaljai Szemle 1995. 4. szám p. 19–21, 5. szám, p. 20–21.

- Kozma Endre (é.n). Észrevételek a kárpátaljai magyarságnak és helyzetének állapotáról. Kárpátaljai Minerva 1.kötet, 2. Füzet. p.79–90.
- Kozma Endre (1990). Felhők itt is – ott is. Kárpátalja, 1990.,13. szám.
- Kibujik a szög a zsákból. Kárpátaljai Szemle, 1994. 2. évfolyam, 1. szám.
- Kulin Zoltán (1994). Felső fokon magyarul. In: Kárpátalja, 1994., 8. szám.
- Kulin Zoltán (1995). Ingatlan ingatlanügy? In: Kárpátaljai Szemle, 1993., 5. szám.
- Lizanec, Petro (1994). Ukrajinszka mova v uhorszykomovnih skolah Zakarpattya ta v Uhorscsini., Acta Hungarica III: 125–130.
- Móricz Kálmán (1990). Továbbtanulás – magyarul. In: Kárpátalja, 1990. június 9., p. 7.
- M.Takács Lajos (1991). Két évtized magyarországi és kárpátaljai magyar irodalmi és filológiai kapcsolatairól. In: Kárpátalja, 1991., 16. szám
- Nagy Zoltán Mihály (1991). Nyílt levél Lizanec Petro professzornak, az Ungvári Hungarológiai Központ igazgatójának. In: Kárpátalja, 1992., 1. szám
- Orosz Ildikó (1990). Non Scholae, sed vitae ... Hatodik Síp, 2. sz.
- Orosz Ildikó (1994). A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás távlati fejlesztésének lehetőségei. Kárpátaljai Szemle 1994. 5. szám, p. 8–9.
- Orosz Ildikó (1995). A magyar nyelvű oktatás esélyei Kárpátalján (Dokumentumgyűjtemény). Ungvár–Budapest, Intermix.
- Orosz Ildikó (1998). Anyanyelvről, oktatásról egy koncepciótervezet kapcsán. Közoktatás, 1998/2., p. 3–5.
- Orosz Ildikó (1999). Kisebbségi oktatás Kárpátalján. Nyelvünk és kultúránk, 106. szám., 61–77.
- Orosz Ildikó (1997). Esettanulmány a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola születéséről. Határmenti együttműködés a felsőoktatásban, Acta Pedagogica Debrecina, Debrecen.
- Orosz Ildikó (2005). A magyar nyelvű oktatás helyzete az ukrán államiság kialakulásának első évtizedében. Ungvár, PoliPrint.
- Orosz Ildikó (2006). A KMTF hasznosulásának vizsgálata Kárpátalján. In: Felsőoktatási támogatások és hasznosulásuk Kárpátalján. PoliPrint–KMF, Ungvár–Beregszász, p. 113–156.
- Orosz Ildikó (2006). A magyarországi támogatások hasznosulásának vizsgálata Kárpátalján a többségi és kisebbségi lakosság körében. In: Felsőoktatási támogatások és hasznosulásuk Kárpátalján., PoliPrint–KMF, Ungvár–Beregszász, p. 297–306.
- Orosz Ildikó (2007). Szórványok anyanyelvű/anyanyelvi oktatásának helyzete Kárpátalján a XXI. század elején. In: Magyarok a Tisza-forrás környékén. A felső-Tisza-vidéki magyarok anyanyelvi oktatási helyzete egy kutatás tükrében. PoliPrint, Ungvár, p. 10–44.
- Orosz Ildikó (2007). A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005). PoliPrint, Ungvár, p. 407.
- Orosz Ildikó–Molnár Eleonóra (2008). Karrierutak vagy parkoló pályák. Friss diplomások karrierje, migrációs tendenciája, felnőttképzési igényei Kárpátalján. In: Educatio, 2008-tavaszi, p. 143–158.
- Soós Kálmán (1993). Magyar tudományos élet Kárpátalján. Magyar Tudomány 1993/5. p. 635–638.
- Vascessuk, Fegyir (1998). Sztvorennya u kraji Nacionaljnoho unyiverszityetu – majbutnye viscsoji skoli Zakarpattya. In: Rio-inform, február 28., 1 16(157).
- Válasz Nagy Zoltán Mihálynak. A Hungarológiai Központ munkatársainak levele. In: Kárpátalja, 1992., 3. szám.
- Dr. Veres Gábor–Popovics Vladimir (1999). Nemzetiségi iskolák Kárpátalján 1919–1991, Beregszász.

Dokumentumok jegyzéke

- A KMPSZ állásfoglalása „A nemzeti-kisebbségi oktatás fejlesztésének koncepcionális alapjai” c. tervezettel kapcsolatban”. 1997. szeptember 22. In: Közoktatás 1997/3, melléklet.
- A KMPSZ II. közgyűlésének nyilatkozata. Beregszász, 1993. május 26. In: Kárpátaljai Szemle, 1993. 1. szám, p. 3.
- A KMPSZ VI. közgyűlésének zárónyilatkozata. In: Közoktatás 1998/2., p. 7.
- A KMKSZ és a KMPSZ közös nyilatkozata a nemzetiségi oktatás koncepciójával kapcsolatban. In: Közoktatás 1998/1., p. 2.
- Az ungvári járási nemzetiségi iskolák ukránnyelv-tanárainak felhívása. In: Kárpátaljai Szemle 1997. 1. szám, p. 5.
- A KMPSZ elnökségének nyilatkozata a felvételi vizsgákkal kapcsolatban, 1998.
- Deklaracija prav nacionaljnosztvej Ukrajini, 1 lisztopada 1991 roku. In: <http://www.kngu.org/KongrUkr/Zacon/Zacon.htm>
- Dopovigyna zapiszka pro pocsatok 1997/98 navcsaljnoho roku v zakladah oszviti Ukrajini.
- Gyerzsavna nacionaljna programa “Oszvita”. Ukrajina XXI sztolittya, 1992, Rajduga, Kijev, 1994, p. 61.
- Insztruktivno – metodicsnyi rekomendaciji Minyisztersztva oszviti ta nauki №1/9 – 337 vid 22.06.04 scsodo vivcsennya skiljnih diszciplini u novomu 2004/05. navcsaljnomu roci.
- Konsztitucija Ukrajini. Prijnyata na pjatyij szesziji Verhovnoji Radi Ukrajini 28 cservnya 1996 roku. “ „IVA”, Kijiv 1996.
- Konceptualjni zaszadi zadovolennya oszvitnyih zapitiv nacionaljnih mensin v Ukrajini. Kijiv, 1997.
- Konceptualjni zaszadi zadovolennya oszvitnyih zapityiv nacionaljnih mensin v Ukrajini. Kijiv, lipeny 1998 roku, rukopisz szt.
- Kremenj red. (2002): II vszeukrajinszkij zjizd pracivnyikiv oszviti. Nyicslava, Kijiv, p.229.
- Liszt MON Ukrajini, vid 14.05.97 r. N 1/9-183 ”Konceptualjni zaszadi zadovolennya oszvitnyih zapitiv nacionaljnih mensin v Ukrajini.
- Nakaz Minyisztyersztva oszviti i nauki Ukrajini №132. vid 23.02.04. roku. Pro Zatverdzsennya tipovih navcsaljnih planyiv zahaljnooszvitnyih navcsaljnih zaklagyiv 12 ricсноji skoli. Nakaz Minyisztra №1/9-1. vid 17.01.2000. roku. Pro navcsaljnih planyiv zahaljnooszvitnyih zaklagyiv na 2000/2001 navcsaljnj rik. In: IZMOU №7/2000 p. 31-32.
- Nakaz Minyisztersztva oszviti i nauki Ukrajini №300. vid 20.05.03. roku. Pro Zatverdzsennya Tipovih navcsaljnih planyiv dlja organyizaciji profiljnoho navcsannya u zahaljnooszvitnyih navcsaljnih zakladah.
- Nakaz Minyisztersztva oszviti i nauki Ukrajini Pro Tipovih navcsaljnih planyiv pocsatkovoji skoli z navcsannjam ukrajinszkoju ta movami nacionaljnih mensin.
- Nakaz Minyisztersztva oszviti i nauki Ukrajini №170 vid 02.06.97. roku. Pro Zatverdzsennya polozsennya pro porjadok pidhotovki, ekspertizi, aprobaciji pidrucnyikiv, navcsaljnih ta navcsaljno – metodicsnih poszibnikiv. In: IZMOU №2 /1998. p. 19-26.
- Nakaz Minyisztersztva oszviti i nauki Ukrajini №434 vid 30.07.02. roku Pro provedennya aprobaciji navcsaljnoji literaturi dlja zahaljnooszvitnyih navcsaljnih zaklagyiv u 2002/03 navcsaljnomu roci. In: IZMOU №20/ 2002. p. 20-32.
- Nakaz Minyisztersztva oszviti i nauki Ukrajini №516 vid 16.07.2001. roku. Pro Tipovi navcsaljni plani szpecializovanih skil z pohliblenem vivcsennjam inozemnih mov ta predmetyiv hudozsnyo eszteticsnoho ciklu. In: IZMOU №21/2001 p. 17-32.

- Nakaz Minyisztersztva oszviti Ukrajini №306 vid 20.05.03. roku. Pro zatverdzsennya Tipovih navcsaljnih planiv dlja orhanyizaciji profiljnoho navcsannya u zahaljnooszvitynih navcsaljnih zakladah. In: IZMONU №10/2003 p. 18-30.
- Nakaz Minyisztersztva oszviti i nauki Ukrajini №132 vid 23.02.04. roku. Pro zatverdzsennya Tipovih navcsaljnih zaklagyiv zahaljnooszvitynih navcsaljnih zaklagyiv 12-ricsnoi skoli. In: IZMONU №6. 2004. p. 3-32.
- Nakaz Minyisztersztva oszviti i nauki Ukrajini №269 vid 05.05.03. roku. Pro polozsennya pro vszeukrajinszkij konkursz navcsaljnih program i pidrucnyikiv dlja zahaljnooszvitynih navcsaljnih zaklagyiv. In: IZMONU №23./ 2003. p.21-32.
- Nakaz Minyisztersztva oszviti i nauki Ukrajini №1/9-255 vid 07.05.04. roku. Pro navcsaljnij plan zahaljnooszvitynih navcsaljnih planyiv na 2004/05 navcsaljnij rik. In: IZMONU №12/2004 p. 6-8.
- Nakaz Minyisztersztva oszviti i nauki Ukrajini №402 vid 20.05.04. roku. Pro pidsumki vszeukrajinszkoho konkurszu proham dlja 5-12 klassziv vidpovidno do Gyerzsavnoho sztandartu bazovoji ta povnoji zahaljnoji szerednyoji oszviti. In: IZMONU №12/2004 p. 8-13.
- Nakaz Minyisztersztva oszviti i nauki Ukrajini №689 vid 31.08.04. roku. Pro provedennya aprobaciji navcsaljnoji literaturi dlja zahaljnooszvitynih navcsaljnih zaklagyiv u 2004/05 navcsaljnomu roci. In: IZMONU №19-20/2004 p. 39-55.
- Nakaz Minyisztersztva oszviti i nauki Ukrajini №874 vid 19.11.04. roku. Pro pidsumki Vszeukrajinszkoho konkurszu pidrucnyikiv dlja 5 klasszu 12-ricsnoji skoli. In: IZMONU №21-22/2004 p. 56-61.
- Nakaz Minyisztersztva oszviti i nauki Ukrajini №598 vid 19.07.04. roku. Pro posztanovu Kabinyetu Minyisztriv Ukrajini vid 5 lipnya 2004 roku №848 „Pro zatverdzsennya gyerzsavnoho sztandartu pocsatkovoji zahaljnoji oszviti dlja gyitej, jaki potrebujujty korekciji fizicsnoho ta (abo) rozumovoho rozvitku. In: IZMONU №23-24/2004 p. 3-60.
- Nakaz Minyisztersztva oszviti i nauki Ukrajini №145 vid 09.03.05. roku. Pro vneszennya zmin do nakazu MON №132 vid 23.02.2004 „Pro zatverdzsennya Tipovih navcsaljnih planyiv zahaljnooszvitynih navcsaljnih zaklagyiv 12-ricsnyoi skoli. In: IZMONU №10/2005 p. 3-32.
- Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukran Szovjet Szocialista Köztársaság együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén. Budapest, 1991. majus 31. Kárpátalja, II. évfolyam 11. sz., 1991. június, p. 14–15.
- Nyilatkozat 1996. A KMPSZ V. közgyűlésének nyilatkozata. In: Kárpátaljai Szemle, 1996/8.
- Orientovnyi varianti navcsaljnih planyiv zahaljnooszvitynih navcsaljnih zaklagyiv z navcsannam rossziszkoju csi insimi movami nacionaljnih mensin z vivcsennam dvoih inozemnih mov. In: IZMONU №18/2005 p. 21-24.
- Posztanova Kabinyetu Minyisztriv Ukrajini vid 14 szicsnya 2004 roku №24 Pro zatverdzsennya gyerzsavnoho sztandartu bazovoji i povnoji zahaljnoji szerednyoji oszviti. In: IZMNOU №1-2/2004. p. 3-64.
- Projekt Zakonu „Pro rozvitok i zasztaszuvannya mov v Ukrajini” za risennam radi z pitany movnoji politiki pri Prezidentovi Ukrajini vid 25 szicsnya c.r. “Oszvita Ukrajini” N 7 vid 17 lyutoho 1999 r. szt. 6.
- Proteszt ruminszkijh nacionaljno-kuljturnih tovarisztv proti koncepciji oszviti nacionaljnih mensin v Ukrajini. 4 szentyabrja 1997 hoda N 159/7 Rukopisz.
- Proteszt ruminszkijh nacionaljno-kuljturnih tovarisztv koncepcii obrazovanyija nacionaljnih mensin v Ukrajini. 5 marta 1998 goda N 1245 Rukopisz.
- Obrascenyije ruminszkijh nacionaljno-kuljturnih tovarisztv koncepciji oszviti nacionaljnih mensin v Ukrajini. 18 avguszta 1998 goda N 425, rukopisz.

- Posztanova szpiljnoho zaszydannya kolehiji Minyisztersztva oszviti i nauki Ukrajini i Prezidyiji Akagyemiji Pedahohicsnih nauk Ukrajini. №12/5-2 vid 22.11.2001. Pro koncepciju zahaljnoji szerednyoi oszviti (12-ricsna skola). In: IZMONU №2/2002, p. 2-32.
- Robocsij plan szpivrobotnictva mizs Minyisztersztvom kuljturi ta oszviti Uhorszkoji Reszpubliki i Minyisztersztvom oszviti Ukrajini na 1995-1997 roki.
- Risennya kolegiji Minyisztersztva oszviti Ukrajini №22/1. vid 16.03.94. r. pro sztan navcsaljnovihovnoji roboti zaklagyiv oszviti ta zavdannya z realizaciji gyerzsavnoji nacionaljnoji proghrami „Oszvita”.
- Risennya kolegiji Minyisztersztva oszviti Ukrajini №4/5-19. vid 25.04.02. r. pro sztan rozrobki ta provadzszennya sztandartyiv viscsoji oszviti in IZMOU №13/2002 p.3-9.
- Risennya kolegiji Minyisztersztva oszviti Ukrajini №7/5-19. vid 27.07.02. r. pro rezultati aprobaciji navcsaljnoji literaturi u 2001/02 navcsaljnomu roci in IZMOU №20/2002 p.19.
- Risennya kolegiji mon Ukrajini N 4/11-2 vid 24.04. 2008 r. „Pro szhvalennya haluzevoji programi vprovadzszennya profiljnoho navcsannya na 2008–2010 roki. In: IZMONU, n 16-17, 2008 r. p. 3-15.
- Ukrajna Alkotmánya. Elfogadta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának ötödik ülészaka 1996. június 28-án. Kárpáti Kiadó, Ungvár 1997.
- Ukrajna Oktatási miniszterének 607. számú 2007. július 13-ai rendelete az emelt szintű vizsgaközpontokban történő érettségik rendjéről. In: www.mon.gov.ua.
- Ukrajna Oktatási miniszterének 2008. május 26-án kelt 461. számú rendelete az ukrán nyelv oktatásának javításáról a 2008–2011 időszakra vonatkozólag. In: www.mon.gov.ua.
- Ukrajna Törvénye a nemzeti kisebbségekről. Elfogadta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa 1992. június 25. Kárpáti Igaz Szó, N 108 (14709) 1992. július 21, p. 1.
- Zahodi scsodo realizaciji polozseny Bolonyszkoji deklaraciji v szisztemi viscsoji oszviti i nauki ukraini na 2004-2005 roki, zatverdzszenih nakazom Minisztersztva Oszviti i nauki Ukrajini vid 23.01.04 roku №49
- Zmin i dopovneny do Zakonu Ukrajinszkoji Szocialiszticsnoji Reszpubliki „Pro oszvitu”. Gazeta Oszvita vid 25 cservnya 1991 roku, p. 1-3.
- Zakon Ukrajinszkoji Ragyanszkoji Szocialiszticsnoji Reszpubliki Pro movi v Ukrajinszkoji RSZR Zakarpatszka Pravda N 254 (14088) vid 4 lisztopada 1989 roku. Gazeta Oszvita vid 25 cservnya 1991 roku, ctr. 1-3.
- Zakon Ukrajini Pro vneszennya zmin i dopovneny do Zakonu Ukrajinszkoji RSZR “ Pro oszvitu” Vid. Geneza, Kijiv 1996.
- Zakon Ukrajini „Pro zahaljnu szerednyu oszvitu”, 1998. In: IZMOU №15/ 1999. p. 6-31.
- Zakon Ukrajini “Pro Oszvitu”, 1996, p. 19.
- Zvernennya do minyisztersztva oszviti Ukrajini. Konferencija z problem oszviti nacionaljnih hromad v Ukrajini, Kijiv 24-26 zsovtnya 1997 r.
- Zvernennya do zarubizsnihih organizacij, zacikavljenih v rozvitku oszviti nacionaljnih hromad v Ukrajini. Konferencija z problem oszviti nacionaljnih hromad v Ukrajini, Kijiv 24-26 zsovtnya 1997 r.
- Zakon Ukrajini „O goszudarsztvennoj pomocszi szemjam sz gyetyimi „ot 21.11.92 g. N 2811-XII.
- Zakon oszviti pro zahaljnu szerednyu oszvitu N 1642-III, 06.04. 2000r. In: www.mon.gov.ua